

Zarándokúton Sefárba

„Nem volt farmom Afrikában”

Zarándokúton Sefárba
„Nem volt farmom Afrikában”

Várady Judit

Tisztelt Olvasó! Kedves Utazó – aki Afrika földjére vágyik!

Mindig foglalkoztatott a kérdés: egy ország megismerésének lélektana. Be lehet-e hatolni egy tőlünk távol álló nép titkaiba, rejtelseibe, meg lehet-e fejteni a másfajta szellem és gondolkodás, a más éghajlat és szokások rejtvényeit?

Országok sorsát, népek életútját sokféleképpen lehet követni. Az emberi szenvedély, kíváncsiság az elmúlt húsz évszázad alatt szinte mindent feltárt. Ma már csak le kell ülni a számítógép mellé, kiszemelni a kort, az országot, a hozzá tartozó képeket, összegezni és már meg is ismertük. Csakhogy, amikor lenyomjuk a számítógép billentyűit, amit olvasunk, már rég befejeződött, a dolgok már születésük pillanatában elvesztik jelentőségüket. Olyan felgyorsult világba érkezünk és élünk, amikor a jelen már múlt, a jövő még titok.

Ha azonban Afrika országaiba, az ott élők életébe szeretnénk betekinteni, megszedülünk. Szédítő a szakadék a gazdag múlt és a jelen szegénysége között. Ezen a földrészen ezt a szakadékot semmilyen technikával nem lehet átlépni. Afrika népeinek, országainak élete sokszínű és hosszú drámák sorozata. Van, akinek megadatott éppen egy drámai pillanatban odaérkezni, van, aki meg tudta érezni a lelkével, szívével a pillanat erejét, van, aki csak a kalandért vágott neki a titokzatos földrésznek. Afrika földjén előttünk van a kincs, rajtunk – az utazón – múlik, hogy megtaláljuk, egy életre gazdaggá, emberré tesz bennünket, vagy elherdáljuk.

Nekem megadatott, hogy Észak-Afrika, Algéria lakosa lehettem öt éven keresztül. Erről az országról ma keveset hallunk. Ha fellendíthetném a turizmust ebbe az országba csábítanék mindenkit.

Közel negyedszázada, 25 évvel ezelőtt vetettem papírra e sorokat. A nagy utazás akkor történt. Családostul kerültem Algériába, és sok évig feküdtek a sorok az asztalom fiókjában. A közelmúltban Magyarországon járt Algéria turisztikai minisztere és elővettem a megsárgult sorokat. Bizonyára sokat változott ez az ország. (Jó lenne látni!) Mégis, azt hiszem, annak, aki útnak indul, aki be szeretne pillantani e nép rejtelseibe, titkaiba, életébe, nem lehet haszontalan elolvasni a leírtakat. Elsősorban ez a szándék vezérelt, hogy újra elővegyem, elolvasva átéljem, és bízom abban, hogy a leírtak gazdagítják nemcsak az algériaiak, de az európai népek történelmét is.

Aki kézbe veszi és rászánja, magát hogy elolvassa, kérem vegye figyelembe, hogy a sorok 25 évvel ezelőtt íródtak, nem változtattam rajtuk, akkor ezt a világot láttam. Algéria 25 éve ilyen ország volt. Ma, ennyi év távlatából is tisztelem Algéria lakóit!

A kezdet

*Nem a kielégültség napja kell:
Az a legszebb nap, mely szomjat nevel.
Vándorlásaink célját lehet megértem,
de az út az, melyért fáradni értem.
A legszebb cél egy éji nyugalom:
Tűzhely ropog, kenyér az azstalon.
A hely, hol bár egy éjet alszom át
Dalteli álmot, biztos üdvöt ad!
Új nap köszönt ránk. Fel hát, fel! Tova.
E nagy kaland véget nem ér soha!
(Karin Boye)*

1969 decemberében a magyar televízió négy alkalommal vetített egy-egy kisfilmet Észak-Afrika illetve Algéria történelem előtti csodáiról, sziklarajzairól, a végtelenbe meredő romvárosairól. Csodálatos gigászi alkotások állják az idők végtelenjét, berber, numid, majd római kori emlékeket mutattak a kisfilmek. Lenyűgözve a múlt idők emberének nagysága előtt, aligha gondoltam akkor komolyan, hogy saját szememmel is megadatik látni a sok-sok csodát, a múltnak ma is élő üzenetét. Eljutottam ebbe a sokarcú országba, élhettem az itt lakók egyszerű hétköznapi életét, járhattam a végtelen sivatag homokdűnéi között, bepillantottam a kővilág foglyainak életébe, megismerhettem az egyszerű nomádot, a civilizált, ellentmondásokkal teli városokat, sétáltam az arab sikátorokban, ettem ünnepi ebédet esküvői asztalnál, végighallgattam a halott siratását, a mekkai zarándok búcsúztatását. Szomjaztam a vizet, éheztem a kenyeret, ébredtem naponta a müezzin imájára hívó Allah Ahbar-ra. Megpróbáltam megtartani a Ramadámi böjtöt, ettem az áldozati bárányból, meghallgattam és megtartottam a koldus bölcs tanácsát. Gazdagodtam egy olyan világ embereinek barátságával, ahol a toronyházak árnyékában a hetvenes évek végén bádogházak ezreiben laktak. Ennek a mindig nyugtalan világnak végtelen nyugodt embereiről, égig érő hegyeiről, nomád vándorairól, sziklakanyonok harcairól, bánatos szemű asszonyairól, szurtos kezű mezítlábas iskolásairól, az ezerarcú ország ezerarcú embereinek hétköznapijairól mi európai emberek csak keveset tudunk. Titkaik megismerése talán elvezet bennünket, civilizált embereket saját nehézségeink könnyebb elviselésére, talán nem mérgeledünk látványosan, ha egy napra nem folyik a víz a vízcsapból, talán nem zsörtölődünk annyit, ha nem jön az autóbusz. A tőlük tanult türelemmel megpróbálok hinni abban is, hogy egyszer eljön az idő, hogy a Szahara népei is naponta szelnek friss kenyeret, hogy talán a sivatag végtelenében is nyílnak majd rózsák.

Annaba, Hotel Touring . Az első galett és arab vacsora.

Az utazó, aki az El-Algerie légijáráttal érkezik az el-Dzsezairi repülőtérre, olyan világot pillanthat meg már a repülő ablakából, amit európai szemmel nem igen lát, vagy nagyon ritkán. A vörös föld, a sziklák, az Atlasz csúcsai és a tenger, mint valami holdbéli kép, ahogy ereszkedik a gép, apró mozgó kis szürkéségek bontakoznak ki, a szanaszét legelő birkák, kecskék.

El-Dzsezair vagy Algír már Afrika. A helyi országon belüli repterek még afrikaibbak, és mire leszáll az utazó az annabai reptéren már rá is jön, hogy ha boldogulni akar, el kell felejtenie, hogy mik voltak az eddigi szokásai, mit is tett mondjuk a budapesti megérkezésekor.

Amikor megérkeztünk Annabába negyven fok felett volt a hőség, este kilenc után, és a csomagkiadó bekötött fejű emberei úgy üdvözöltek, mintha tegnap váltunk volna el egymástól – szava? szava? –jól van? Kérdezték a szokatlan emberek. Jól voltunk, hiszen megérkeztünk egy új hazába, ahol legalább öt évig kell élnünk, és amikor kiléptünk a repülőből, azt hittük egyenesen a pokol közepére zuhantunk. Természetesen akkor még nem tudtuk, hogy a pokol nem ez, ez talán csak a hüvös tornáca lehetett.

Megérkezésünk után a Hotel Touring nevű szállodában helyeztek el, ahol négy kemény hónapot töltöttünk, mire igazi lakásba költözhattünk. Hogy mit jelent ez családdal, két kisgyermekkel egy arab városban, azt ki-ki elképzelheti.

A szálloda félig magántulajdon, mondhatnánk bérbe adta az állam. A tulajdonos egyben a mindenkori portás, mert elég méretes volt, mi csak „*daginak*” hívtuk. Felesége, aki olyan törzsből származott, ahol annál nagyobb érték volt egy nő, minél súlyosabb, így ő is kitett tetemes súlyt, szintén a negyedik emeleten lakott, de ő sohasem ment le, valószínűleg már a súlya miatt nem is tudott. A családi élet, a gyereknevelés a szomszédságunkban zajlott, így volt módunk rögtön bepillantani a hétköznapi életbe.

Gyakran kellett becsuknunk az ablakot, mert csendes nyári estéken a forró leheletű városi bűzt tetézte az erkélyen csordogáló vizelet.

Annaba négy évvel ezelőtt hatszázezer lakosú város volt, azóta lehet, hogy meghaladta az egymilliót. A tengerpartra épült ókori, római, majd kalózváros bizony kinőtte önmagát. A mostani kikötő olyan kicsi, hogy van rá eset, hogy hetekig vesztegelnek a hajók a vízen Annaba előtt. (25 éve volt!)

A város már a IX. században is ismert fontosságú hely volt időszámításunk előtt. Az ókori Hippone azonban csak romjaival élet túl a mai milliós várost. A romok körül szennyvíz, körös-körül ezernyi bádogház. Ha a városba jeles személy érkezik, miniszter vagy államfő, akkor bizony a főutakat át kell adni, és az ókori romok régi útjain döcög a millió gépkocsi, a szállítás, a szamaras fogatok, ki merre találja a biztonságosabb útszakaszt, mindenféle szabály nélkül.

Elindult egy kis helyrehozatal is, van egy romkert, csodálatos mozaikok, de rajtuk kecskék, birkák legelésznek.

Felette magasodik Szent Ágoston temploma, aki állítólag 329-430-ig itt élt és működött. Eredetileg Souk Ahrasban született, Annabától 100 km-re. A régi templom természetesen, mint keresztény szenthely elpusztult, a hódító arabok nem kímélték, de helyében áll a francia megszállás idején karthágói mintára emelet bazilika, amit érdekes módon a kabilok itt rekedt rokonságai gyakran látogatnak. A bazilika hegyéről szomorú látvány nyílik a szemlélő elé: köröskörül bádogházak ezrei. A nyári szárazságban is itt-ott csillogó vízfelületek, szennyvíz csorog mindenfelé. Nincs se kút, se csatornázás, csak ezernyi nyomorgó élet.

Messzebb a város toronyházai látszanak, amit még a franciák építettek, eleinte inkább csak külföldiek lakták, ma már mindenkié. Távolabb a régi kasba, ami nem sokkal kínál jobb életviszonyokat, mint a bádogtelep.

A város központja a Cour de Revolution. Ez a fórum. Ide nyílt szállodai utcánk, innen indultunk az első felfedező útra, itt ismertük meg az utcai élet kötelező szabályait. Egyébként meleg nyári hajnalokon ezt még fel is öntözik.

A város leglényegesebb épületei természetesen a moszkák. E nélkül nincsen muszlim élet. Legszebb a XI. században épült BOU Merouan és a XVI. században épült Salah Bey mecset. Maga a város festőién szép tengeröbölre épült, dombok, majd kopár hegyoldalak kísérik a partot egészen a Cap de Gare világítótoronyig. Ide érkeznek a Marseilleből jövő hatalmas kompok, itt találkoznak a tengeri hajóutak. A nyári fürdőzésre nem a legalkalmasabbak a partok, bármilyen szép is a fekvése, a sok-sok hajó és a milliós város szennye mind ide folyik, nyár végére szinte bűdös a víz, gyakoriak a bőrfertőzések és a kolera.

Északi oldalról hatalmas hegyek ölelik a tengert, a Seraidi hegy Annaba éke. Itt-ott leégett fák meredeznek, gyakori az erődtűz, sajnos még gyakoribb a vandalizmus, amikor csak gondatlanságból, tűzimádatból gyújtogatnak. A hegy paratölgyek, árbusz bokrok, páfrányok borította örökzöld csoda. Feljebb már igazi tölgyek, fenyők borítják.

Allatvilága nagyon szegény, bár találkoztunk már sakálokkal, mangusztával és sok vaddisznóval. Amikor leesnek az őszi esők, tavaszira változik itt a zöld, hatalmas gombák, csodaszép virágok tarkítják a majdnem őserdőt. A hegy egyébként látogatott kirándulóhely, télen gyakori a hó is. Legnagyobb jelentősége mégis a víznek van. Itt-ott források bukkannak elő, ami nagy segítségére van az örökké vízhiánnyal küszködő városi embernek. Hosszú kocsisorok állnak a források előtt, mert van úgy, hogy hosszú napokig, hetekig nincs víz. El lehet képzelni a milliós várost az ablakokon kirepülő csomagokkal, mert ha víz nincs a WC-k sem működnek.

Annabai látkép délről és északról

A város vízellátására épült egy hatalmas víztároló, de sajnos a megnövekedett kapacitású üzemek és sok-sok új lakótelep mérhetetlenül sokat fogyaszt, és itt gyakori az ötvenfokos meleg.

Annabához tartozik Sidi-Salem, El-Hadjár, Sonatiba, Saiba és kisebb lakótelepei. El-Hadjarban épült, helyesebben tőle két km-re a Vasmú, ahová tulajdonképpen kooperánsként érkezünk. (A kiutazás előtörténete nem a könyv lapjaira való, elégedjen meg az olvasó azzal, hogy a hetvenes évekre oly jellemző magyar bürokrácia, korrupció, gátlástalanság külön könyvet érdemelne.)

Rengeteg a gépkocsi, a szabályok szinte ismeretlenek, hiszen nagyon sokan írni-olvasni sem tudnak, de jogosítvány így is szerezhető. Az autós iskolában a jeleket kell felismerni és nem szabad összekeverni a jobb és a bal irányt. Sajnos ez rengeteg balesetet okoz, mert általában van egy alaptörvény, aki jobbra indexel az egyáltalán nem biztos, hogy nem balra akar-e menni. De az emberek vidáman mennek ennek ellenére, és ha a legnagyobb forgalomban találkozik két ismerős, akkor ott az út közepén is megállnak – szava? szava? – la bess stb, ki-ki mondja a magáért, a kocsisor áll, senkit nem zavar a pillanatnyi udvarias érdeklődés. Körülbelül ilyen képet lát az újdonsült városlakó egy-két hét után. Megtévesztő ez a látvány. Ez csak kívülről ilyen, a lakók közelebbről megismerve végtelen egyszerű, de melegszívű emberek.

Pár hónapja éltünk már a szállodában, ahol igen nagy problémát okozott az étkezés, mert főzni csak nagy titokban tudtam, egyetlen kis rezsónkon, ami mint kiderült a száztíz voltos feszültségen csak éppen melegített. A magasból leláttunk egy igazi tömeglakásra, kicsit olyanhoz lehetett hasonlítani, mint a régi körfolyosós bérházak nálunk. Csak itt az élet a folyosón zajlott. Ott mostak, ott készítettek elő mindent a főzéshez, a mindig hosszúruhas asszonyok, és a mindig mezítelen parányi gyerekek. (Később megtudtam, hogy nincs pelenka.)

A gyerekek, mint mindenütt a világon barátkozóak, kedvesek. Így aztán az enyémekeket is észrevették, fel integettek, kialakult egy mutogatós játék. Egyik nap lehívtak a portára, ahol egy kisfiú és az apukája várt, kezében egy konyharuhában átkötött csomag. Nyújtották nekünk frissen, melegen. A meglepődéstől szólni sem tudtunk, különösen, amikor kiderült, hogy az a bizonyos udvar egyik lakója küldi, az asszony, aki naponta látta az ablakról, hogy milyen nehezen élhetek a gyerekekkel, vajon eszünk-e meleget? És hívtak, menjünk, engedjem a gyerekeket, hadd játszanak velük a gyerekek között. És menjünk este, TV is van. Amikor kibontottam a csomagot kicsiny szállodai szobánkat a frissen illatozó *galett* és valami gyönyörű melegség járta át. Egyszerre otthon éreztük magunkat, és ez a tudat úgy magával ragadott, hogy még a szobánkat is kicsinosítottuk, képek kerültek a falakra, kis átalakítással és a bennünk kicsírázott új boldogsággal kellemesebb lett az életünk. Természetesen meglátogattuk a családot. Két kis helyiségben öt kisgyermekkel életek, élnek ma is.

A férj akkor még jogásznak tanult, nappal dolgozott, sok-sok éjszaka világított egy picinyke lámpa az ajtójuk előtt, láttam őt hajnalokig, ült az ajtó előtt és tanult, míg a ház aludt. Felesége egy mindig vidám asszony, reggeltől estig a család, a gyerekek, a sok mosás az élete. Az utcán eleinte nehezen ismertem meg, fekete *dzseláb*-ba mögött csak két éjfekete szeme árulta el, hogy ő az. Ez a kapcsolat természetesen megsokszorozódott. A gyerekeket az utcán is üdvözölték, mind többen és többen, új arcok köszöntek ránk. Nyitott szívvel kell élni ebben a világban, szinte szívet és tüdőt kell cserélni annak, aki az otthon levegőjét elhagyja, ha élni akar.

Az első arab vacsorát is ennél a családnál ettük. Hatalmas kerek fatál előttünk, tele *kuszkusz*-szal, fakanalak hozzá, mindenki körbe ülte a földön és ettünk. Utána a nyár elmaradhatatlan eledele a dinnye.

Vacsora után az asszonnyal félrevonultunk és kezdtem megérteni a titkát a vásárlásoknak, fel kell venni az arab ruhát, ha a dzsellábot nem is, de hosszúban kell járni, és természetesen bekötött fejjel – magyarázta, akkor nem leszek az arab férfiak szemében olyan idegen és szívesebben kiszolgálják. Igaza volt.

Közben zajlott az életünk, naponta vizet gyűjtöttem, hogy legalább mosakodni tudjunk, hosszú-hosszú forró sétákat tettem a gyerekekkel, megismertük a város minden zeg-zugát, kialakult a kör, ahová tejért, innivaló limonádéért jártunk. Ismerős lett a fűszeres, a kenyeres. Volt, aki kivitt a tengerpartra a kocsijával, volt, aki megmutatta a környéket, a forró nyári napokon még arra is vállalkoztunk, hogy a hatalmas Seraidi hegyet bebarangoljuk.

Még így a nehézségeken túl visszatekintve is azt hiszem minden család, aki egy ilyen vállalkozásba kezd, ahhoz, hogy jól érezze magát, el kell felejtse egy kicsit azt a másik világot, amiből indult.

Vannak kis erőfeszítések, amik naponta ismételve, több erkölcsi bátorságot, több fizikai erőt követelnek az embertől, mint a legnagyobb sport-teljesítmények. A mi örömünk és itteni életünk legnagyobb öröme, hogy saját élményeinken keresztül megismerhettük az itt élőket, ezt a különös világot, és talán még nagyobb az öröm, ha azt meg is oszthatjuk.

Út Annaba felé

Annabai világítótorony

Kis kikötő Annabában

Egy kis földrajz. Hullámzó tengerparton, hullámzó homokdűnék között.

Amikor tervezgettük az afrikai utazást, egyik legnagyobb örömöm az volt, hogy olyan világban fogok élni, ahol nem fogunk fájni. Afrika, még ha északi is, de az biztosan meleg lehet. Most így az évek multával sajnós el kell mondanom, ennyit otthon sohasem fáztunk. Juszeff barátunk aki nagyjából felkészített az itt várható furcsaságokra, legmelegebb öltönynek a kiskabátot, pulóvert javasolta. De mikor megvadul a szél, amikor kinyílnak a Gibraltár kapui és hetekig karnyújtásnyira rohannak a fejünk felett a felhők, bizony olyan hideg és nyirkos az idő, hogy visszaálmodjuk vacogva az otthoni meleg szobát, a kályhák simogató melegét.

Földrajzi adottságánál fogva két évszakú ország Algéria. Északon a Földközi tenger, délen a Szahara végtelenje határozta ezt így. Területe $2\,381\,741\text{ km}^2$, ez olyan hatalmas, hogy kicsiny hazánk talán ötvenszer is elférne benne. Ám egy meteorológiai prognózist mégoly hatalmasága ellenére is egészen egyszerűen meg tudnak határozni nap mint nap.

Vannak égis erő hegyek, mi csak felhőevőknek hívtuk, és sohasem fordult még elő, hogy a decemberi esőket mondjuk délen Tamanrassetben észlelnék. Északon a Földközi tenger lágy hullámai ringatják, néha vadul tépdesik, korbácsolják a hirtelen megszakadt afrikai földet. Leonov úrhajós fantasztikus képet festett erről a földrésről, ahogyan az úrből látta. Vörös narancs és sárga színek a végtelen egyike, majd fellelőzöttnak tűnő fehér világ a Szahara. A tengerbe zuhant parti sáv első pillantásra olyan, mint az európai. Közelebről kiderül, hogy csak itt-ott vannak kis homokos plázsok, sziklás vad táj fogadja az utazót. Itt-ott felbukkannak egészen partközeli a parányi szigetek, ezernyi felfedeznivalóval a gyerekeinknek. Olyanok ezek, mintha a parti hegyek egy darabja zuhant volna a vízbe, megszilárdult lávatömegek. A kihűlt fortyogó láva nyomai a buborékok is láthatók, járhatatlan élesre kiszaggatta az örök hullámzás és a só.

Hatalmas dermedt lávalemezek, szinte terek vannak a vízben alig egy-két méterre a felszín alatt.

Ez a láva még akkor keletkezett, amikor Dél-Amerika elszakad Afrikától és születőben volt a mai Atlanti Óceán. Közben Afrika észak és kelet felé tolódott és rettenetes nyomást gyakorolt az északi földrészre.

A nyomás hatására felgyűrődött az északi rész, ez ma az Atlasz hegység. A földkéregből kibuggyanó láva a sok megkövült gyönyörűség. Algír előtt a Földközi tengernek van egy $2\,300\text{ m}$ mély árka, rettenetes törés van a föld kérgén. Ez a mozgás ma sem befejezett. Algériában töltött éveink alatt történt az el-Asnam-i katasztrófa, utána nem sokkal a szökőár. Földrengések gyakran rázzák meg a még most is Európa felé közeledő északi afrikai partokat.

A partoktól beljebb gazdag növényzetű erdőket várnánk. Vannak gazdagon termő kertek, szépen művelt gyümölcsösök, de általában szilas, kopasz a táj. Parafaerdők, cédrusok, babérfák, itt-ott hazai tölgyek. Alacsony bokrok, bozótosok, aljnövényzet szinte semmi. Nyár végén, amikor már a legmélyebb tartalékok is elfogytak és kirepedezik a föld, sárga kiégett minden. A partoktól alig pár száz méterre augusztusban már holt világ van, ide már a kabócák hangja sem jut el, csontig lesoványodott kóborló tehenek, birkák szédelegnek a vízért.

A nagy víz, a tenger mellett szomjazik minden. Gyakoriak az erdőtüzek, sajnos igen nagy része gyújtogatások, gondatlanság áldozata. Igen ritka, hogy el is oltsák, nem ritka a 2-3 km-es elpusztult erdős megszenesedett táj. Hogy miért gyújtják fel, csak később értettük meg.

Az Atlasz hegység és a parti sáv eredeti erdejének 80%-át elpusztította az ember. Az erdőirtást már a föníciaiak kezdték, amiből a hajókat építették. Követték őket a városépítők, majd a pásztorkodó nép, hogy több legelőhöz jussanak.

A francia napalmbombák sem kímélték a maradékot, ami még megvan, mint a mesében, lerágják mind a kecskék.

Itt láttunk először fákon legelő kecskenyáját, és a tengerpartba szaladó homokos sivatagi tájat is. A pusztuló növényzet megváltoztatta az éghajlatot, pedig ahol újabb telepítések vannak, szépen látható, hogy megmarad mindenfajta fenyő, ciprus, pár év alatt már a talajréteg is kezd kialakulni, megjelennek a fűvek, a hagymás növények.

De a fásítás nagyon lassan halad. Mert nincsen összefüggő erdő, az állatvilág is szegény. Kóbor tehenek, kecskék, birkák tarkítják a tájat, bosszantva a szépségbe felejtkezett autóst, mert úton-útfélen előbukkannak a legváratlanabb helyzetekben a tehenek. Az algériai teheneknek, marháknak van egy *különös adottságuk*, az úttesten is úgy tesznek, mintha legelnének, és hiába a túlkölés, csak bámulnak, de nem mozdulnak. Amelyeket a rohanó járművek, kamionok elütnek, bizony hetekig rothadnak az utak mentén, éjszakai csemege a sakáloknak, orrfacsaró bűz az utazóknak.

Mi az, ami itt megterem? Mondhatnánk minden. Ha kegyes az időjárás, kétszer is beérne a sok zöldség, mégis csak a krumpli talán egyedül, amit kétszer is szednek.

Olajligetek mindenfelé, de sajnos apró szemű, nagyon sok a beteg fa. Láttunk nagyszerű gondozott ligeteket is, a fák megnyesve, alattuk felszántva, de sajnos ez inkább Tunéziában volt jellemző.

Hatalmas szőlősök mézízű szőlőfürtöket kínálnak. A nyugati országrészben sokat kiirtottak, hiszen mohamedán hívő nem issza a vörös föld vérszínű nedűjét, a szőlő amúgy is eléggé munkaigényes. Vannak szépen művelt

gyümölcsösök, barack, alma, mandula és gesztenyefák, de a legidevalóbbak a narancsligetek.

Algéria narancsa talán a legjobb ízű egész Észak-Afrikában. Mandarin, narancs, klementisz novembertől szinte májusig mindig érik.

A tengermellék narancsillatú kertjei, elhagyva a Tell-Atlasz magas síkságait ásványi kincsekben (vas, ezüst, ólom, cink, foszfát) gazdag hegyei nyújtóznak, lassan belekúszva egy egészen sajátosságos világba, ami néha holdbéli tájakkal váltakozik. Ez a Sott fennsík. Fűves, sziklás fennsíkok, terméketlen völgyek, kiszáradt hatalmas sómedrek egyre ritkább csapadékkal. Nyargalásznak az északról jövő hideg, a délről forró szelek, kopasztva, égetve mindent, lassan sivataggá alakítva a még vegetáló növényvilágot.

A kőhegyek egyre nőnek, sziklák magasodnak, majd összeszűkülve itt-ott szinte kapukat képeznek. A kapuk bár jelképesek, a Szahara kapui. A nyaktörő omladozó szirteken is biztos lábakkal kapaszkodva legelésznek a kecskék, észrevétlen megbúvó kis településeken fontos gazdasági források, hideg kőotthonok díszes szöttesei, szőnyegek, ha már kilehelték párájukat.

A Tell Atlasz fontos növénye az alfa vagy halfafű. Ez a cellulóz, a papírgyártás fontos alapanyagává vált, sőt olyan jó minőségű papírt lehet belőle előállítani, hogy angol bankjegyeket, a fontot ebből gyártják.

A tenger felől egyre délebbre haladva, ha a jelképes kapukon átmegyünk, elénk tárul az elképzelhetetlen földi csoda, a Szahara. Észak dél irányban olyan hatalmas térség, mint a Stockholm és Róma között elterülő terület.

Alig százötven éve még nem sokat tudott az európai polgár a nagy sivatag ezernyi titkáról.

Ám a mindig nyughatatlan kíváncsi ember, a kincskeresők, a kalandorok, a nemesebb cél hajtotta tudósok, kutatók elindultak az ismeretlenbe. Dacolva a szélsőségekkel, az éjjeli fagyokkal, a tikasztó rekkentő hőséggel, széllal, a kődobáló dzsinnek szellemével. Ma már autóutak szelik át ezt a kietlen világot észak és dél emberét összekötve, bekapcsolva a nagy közös vérkeringésbe.

A Szaharában sárga fénnel kel fel a nap, vakítóan csillog, ragyog a homok, élesen kirajzolódnak az árnyékok, messze nyúlnak a sötét és világos képek. Közel és távol sehol egy parányi felhő, vakítóan kék az ég. Aztán – mintegy varázslatra megremeg a levegő, vibrálni kezd, megmozdulnak a parányi homokszemek, egyre magasabbra vágynak, már az arcunkba csapnak, szúrnak, vágtaáni kezdenek a nyargaló szelek, a görgő kövek szinte térdmagasságig fellebbennek, hozzánk csapódnak. Ahol kis csomókban fű nőtt, halmok, dombok, hegyek formálódnak. Az égbolt már eltűnt és alig várja az ember, hogy menedéket találjon.

A vad viharú végtelen néha olyan csendes, oly halott és mozdulatlan, hogy elindul a képzelet, a dűnék mögötti dűnék között fellebben a függöny, oázis

látvány vibrál, már látszanak a pálmák rigó ágai, és a vakító fényben észreveszi az ember, hogy nem történt más, csak borzasztóan megszomjazott.

Csak a teve, ami tűri ezt a változó szélsőséges életet, és csak az ember, aki életet is tud itt varázsolni. A szétszórt oázisokban csaknem kétmillió ember él.

Valamikor gazdag élet virágzott a mai homokrengeteg helyén. Nem is olyan régen a Tassili homokjában talált virágporszemekből kimutatták, hogy alig hat-hétezer évvel ezelőtt ciprusok zöldelltek, oroszlánok, gepárdok, zsiráfok estek áldozatul a vadászó embernek.

A még messzibb időkben, a geológiai középkorban a sivatag nagy részét tenger borította, amelynek maradványai a szélesen elterülő homokkő és mészkőtablák. Gyermekeim messze a Szahara szívében kagylókat, gyönyörű növényi lenyomatokat, megkövült csigákat szedgettek, a lábunk előtt nyitottan hevert, mesélt a föld nagy történelme.

A homoksivatagokat ergeknek nevezik. A Tassili és a Hoggár kősvatagait Hammadának. Az izzó napsugarak 70 fokra is felmelegítik a köveket, éjjel gyakori a fagy, hálósákunkra zúzmaraszerű fehérség telepedett a hajnali órákra. A jégkorszak is megtette a föld alakító munkáját a nagy vízfolyások nyomai az üresen tátongó vádik, amik ha mégis egyszer elkóborolt egy esőt hozó felhő, akkor megtelnek, viszik a hömpölygő áradatot és amilyen gyorsan jött, oly pillantok alatt el is nyeli, vele minden útjába kerülőt, hogy szomjasan várjon a következő öt-hat évig.

A Szahara sivatagos éghajlatát annak köszönheti, hogy a leszálló légáramlások övezetében fekszik. Az esők miatt terméketlen a föld, a homok. Egy magyar kutató – Fehér Dániel – talajbiológus megállapította, hogy a talaj a legszárazabb időpontokban is alkalmas a művelésre, mert a talajbaktériumok és mikroszervezetek inaktív állapotban jelen vannak. Ha megkezdik életre keltésüket, öntözésüket, akkor gazdagon termőtalajjá válnak. Ez a nagy jelentőségű felfedezés azonban még várat magára, de az oázisok kertjeiben messziről hordott földet elterelve évről-évre gazdag zöltség, fű, gyümölcs - és nem mese - igazi rózsák is nyílnak.

A korábban értéktelennek hitt pusztaság ma már hatalmas kincsestára az örökké alakuló bolygónak. 1921-ben Konrád Kilián a Hoggártól északra megtalálta a Szahara folyékony kincsét, az olajat. Hihetnénk, mondhatnánk, hogy Algériát ezzel gazdaggá tette. Ám a gazdagság értékmérője, ha ez is lett, hatalmas utat kellett bejárni az algériai népnek és hosszú nehéz út áll még előtte, amíg végleg eltüntetheti a közelmúlt nyomait.

Hosszú formálódásnak, sok százezer háznak kell még felépülnie, sok millió embert kell először jóllakatnia. Előttünk formálódik, gazdagszik itt a világ. A szaharai olaj gépekké, házakká, ruhákká, televízióvá és hűtőszekrénné alakul.

Ha néha ellentmondó képet rajzolok az olvasó elé, ne ütközzön meg. Nagyon nagyon mélyről igyekszik az algériai nép, millió ellentmondásba ütközik önmaga is.

A Szahara titkainak egyike, a kővilág embereinek üzenete, a százezernyi barlang- és sziklarajz. A festői szépségű Hoggár és Tassili hegység sziklaalakzatai, rég múlt idők folyó vájta völgyei százezer szám rejtik az emberiség egyik legrégebb és leggazdagabb kultúrájának, magas fokú civilizációjának emlékeit.

A rajzokon, vészeteken, festményeken egymást követik a szaharai stílusok, megdöbbentő bizonyítékul a megszámlálhatatlan évezredek során egymást követő különféle népek szakadatlan láncolatáról.

Északról délre haladva a főbb tájegységeken el is értünk az ország déli határági, de nem volna teljes a kép, ha nem sorolnánk ide három különös és teljesen más tájegységet. Kabília az Aures és Mozabíták földje, külön kis ország mindegyik a nagy anyaországon belül.

Kabília a hatalmas hegyek, havasok, cédrusok, megközelíthetetlen kicsiny hegycsúcsokra épült falvak titokzatos világa. Itt még a tikkasztó nyárban is kellemes a levegő, amikor már minden víz eltűnt itt bővizű hideg forrásra leltünk.

A szédítő magasságokat villanyvezeték köti össze, a nagy mélységek, szakadékok sziláin egy tábla parancsol megállásra, alatta piros virágok sok száz elesett partizán emlékére.

Az Aures szirtjeinek, szurdokainak jó része ma is felderítetlen. Vad természeti szépsége, a berberék, a chaouiák meredek sziklafalra épített házai, gyönyörű szőnyegek mégis kevés kíváncsiskodót vonzanak erre a megközelíteni oly nehéz tájra.

A Mozabíták földje külön törvényű, mindentől idegen világ. Öt kis város egy külön ország. Szigorú törzsi szervezetre épült rendjének alapja ma is a „hasira”, a család. Kék házainak parányi bejáratai misztikus világot takarnak, örökre elzárt asszonyokat, a vágyak világából született szötteket, díszes ékszereket, titokzatos meséket, varázslatos muzsikát.

Az esti holdfényben a város pici fényei csak a moszkák világítanak, mint a világítótornyok jelzőfényei, utat mutatva a Szahara vastag sötétjébe, a karcsú pálmák tövében pihenő fáradt karavánnak, aki a másnapi Gardaiai nagypiacra érkezik.

Berberek, Kabilok, Tuaregek, Mozabiták. Sidi Amár el-Hadjar a Vasmű lakótelepe.

Nyugat-Algériában egy véletlen folytán különös csontvázakra akadtak. Nem ritka esemény ez ebben az országban, hiszen csaknem mindenfelé folytak a felszabadító háború harcai, és napjainkban is egy-egy idős mesélő muzsaid nyomán elindulnak keresni a harcok helyét, és szinten mindenfelé hevernek a szomorú nyomok. Nincs olyan nagyobb ünnep, hogy valahol ne nyitnának egy-egy újabb muzsaid temetőt, a partizánokét. Ám ezek a leletek sokkal régebbi időkbe nyúltak vissza. Tefinben 600 ezer évvel ezelőtt élt mauritániai-atlanti ősember csontjait találták meg. Azóta tudatos keresgélés folyik, annál is inkább, mert Algéria őstörténete ma is homályos, amit még a XVII. század nagy arabjai erről összegyűjtöttek és a Tlemceni, akkor világhírű muszlim könyvtárban őrizték, azt a franciák felgyújtották. Hódítani jöttek, nem pedig kultúrálódni, így aztán hosszú uralmukból nem is maradt itt bizony csak a legrosszabb örökségük, a sok piszok.

Jijel mellett hatalmas barlangrendszer húzódik, ahol alig pár hónapja bukkantak újabb őskori leletekre, szerszámokra, de ezeket csak harmincezer évesre becsülik. Lakott volt ez a terület, sőt a barlang- és sziklarajzok ezrei bizonyítják, hogy ősidőktől fogva lakott. Legrégibb írásos bizonyíték, bármilyen furcsa is az iszlám világban, a Biblia. Noé gyermekei közül a Sem fiainak leszármazottai nyugat felé vándoroltak és letelepedtek Sefárba. Hogy a Tassili hegység Sefárja és ezernyi sziklafestménye volt-e a bibliai Sefár, ez bizony rejtély.

Ami azonban bizonyos, hogy a legrégebbi ősök a garamanték vagy numidok, akiket később a főníciaiak barbároknak neveztek, azonosak a berberekkel. A mai őslakók nagyon büszkék erre, nem is fogadják el ma sem az arab megnevezést, hiszen ők nem arabok, hanem berberék. Hogy időközben miért vándoroltak? Talán a Szahara terjeszkedése kényszerítette őket. Ha elfogadhatjuk azt a tény, hogy a Tassili hegységben telepedtek volna először le, akkor majdnem érthető, hogy a sivatagosodás észak és dél irányba űzte őket. Délen Niger felé és Maliban ma is élnek, egyik fajuk a tuaregek, akik ma is őslakói a Tassili hegységnek.

Különös nép a tuareg, ma sem adja fel szabadságát, hiába vált algériaivá, hiába szűnt meg a rabszolgatörvény, ő marad a Szahara titokzatos lakója, a „felhők népe” a tuareg.

A berberék északra vándorolva vitték a kialakult kultúrát és a Szahara-atlasz déli oldalán lépten-nyomon sziklaképek újabb és újabb előbukkanásai bizonyítják, hogy ide telepedtek. A további időkben egy csoportjuk a kabilok a Dzsurszula hegyei közé vetették be magukat, itt olyan életformát alakítottak ki, hogy ellenség sohasem tudta megtámadni őket. Még a francia hódítás is csak a legutolsó években jutott előbbre, amikor a harci technikájuk fejlettebbé vált. A kabilokat sem kiéheztetéssel, sem körbeégetéssel nem tudták kiűzni, nem tudta

őket meghódítani igazán a nagy vallási hódító iszlám sem, miért hódoltak volna meg a franciáknak?

A főniciaiak elől menekült egy csoport, ők az Aures hegyeiben találtak menedéket a chaouiák. Mind a tuareg, mind a kabil, a chaoua, a berber törzs a numid nép a Sémi családhoz sorolja magát.

Az arab félszigetről vándorolt ide a VII. században a mozabiták népe vagy más néven az ibadita törzs, akiket a hatalomra törő kalifák közti ellentétek űztek egy vad, kietlen világba a M zab földre Gardaiba.

A sok ősnép között történelmi sors, a közös küzdelmek, a mostoha természeti viszonyok, majd az utóbbi évtizedek rohamos ipari fejlődése, mint egy nagy kohóban összeforrasztotta az új nemzedéket, az algériait. A legnagyobb összetartó erő a vallás, az iszlám. Nyelvük maradt kabilnak vagy tuaregnek, bár a hivatalos nyelv mindenütt az arab. Eltűntek már a tengerparti részek kivételével a táblák francia nyelvű feliratait, a hivatalos oktatási nyelv is arab lett. A mai algériai egyszerűen Ábrahám népének vallja magát, mert az iszlám szerint Ábrahám Ismail fiainak leszármazottai az arabok, és a fent említett Sémi családhoz tartozó törzsek. A vadászó, pásztorkodó, állattenyésztő nép igen gyorsan volt kénytelen átalakulni, és a városba kényszerült ember nem tudja egyszerre felvenni az új eszméket, nem tud megbirkózni a hétköznapi nehézségekkel.

Elvesztette a biztonságérzetét, elbizonytalanodott. Ez természetesen nagyfokú szervezetlenséget is mutat. Az új politikai út, ha elvekben jó lenne, a gyakorlatban itt a természet adta másfajta lehetőségek között sokkal nehezebb, mint azt papíron elvekben kidolgozták.

A lakosok egyharmada városban él. Igen nagy részük fiatal. A friss diploma itt már komoly beosztásra jogosít, hiszen az idősebb korosztály, jó maga is csak most birkózik még az írás tudományával. Húsz évvel ezelőtt nem volt arab nyelvű tanár. Arábiából, Egyiptomból hoztak tanítani. A nyelvet kellett tanulni először, nem hivatalos adatok szerint tíz százalék körül volt az írástudók száma.

A lehetőség, a jobb viszonyok, a tanulási vágy a városba csalta a próbálkozót, otthagytak házat, földet, eladtak minden állatot, és a nagyvárosok túlszűfolt házai mellett megszülettek az új tömegek borzalmas otthonai, a bidonvillek. Az autó nem egyszer ott áll a háznak nem nevezhető otthon mellett, ott nyüzsög sok kis apróság, víz, csatornázás nélkül, de a város árnyékában. Egy lépéssel már közelebb a civilizációhoz. Annaba mellett a Vasmű szippantja az embereket.

Körös-körül ezernyi bádoglelep, ezernyi nyomorgó család és tengernyi kudarcba fulladt ábránd. A földek elhanyagoltá váltak, a városi megélhetés egyre drágább, nehezebb.

Óriási gondokkal küzd az ország, hogy az évenként tízezer számra épült új lakások mellett megfékezze az új telepések, *bidonosok* elburjánzását.

A vasmű árnyékában laktunk, ami tulajdonképpen a „káderek” lakótelepe. Öt évvel ezelőtt alig húsz házból állt, ma megszámlálhatatlan hatalmas házrengeteg, állandó vízhiányokkal, ellátási problémákkal. Óriási terület tartozik ide, hiszen itt is körbe a Vasmű körül legeltető emberkék másznak elő hajnalonként a lemezházakból. Három és ötszobás lakások épülnek nagyon szép berendezésekkel, a legkisebb is 80-100 m². Mindenütt erkélyek, ahonnan rendszeresen potyog a szemét, hiába a szemétgyűjtő, a nyári melegben a leömlő egy-két vödör víz sem ritka, így az alig öt-hat éves házak újra tatarozásra kerülnek, aztán kezdődik minden előről. A szemétdobókban rengeteg a patkány, hozzánk is fel-fellátogatott egy-egy, nem kis riadalmunkra. Forró nyári estéken ellepik a falakat a csótányok, itt-ott elbődül egy kóbor tehén, csendes éjszakákon hosszan iáznak a szamarak, gazdájuk a lépcsőházba mégsem tudja felvinni.

Az erkélyek lakói, különösen birkaünnepek előtti hónapban a birkák, a kutyát, macskát viszont nem szívelik.

Itt nincsenek csak egyfajtajú emberek, mégis messze kitűnik járásával, kecsességével a kabil asszony, az arcán, kezén hosszan tetovált auresi, vagy szőke kékszemű kabil férfi. Van egy iskola, ahová tengernyi gyerek jár, reggel héttől váltott ütemben. Hat osztály van, ez az első fokozat.

A telepen van egy magazin, egy zöldséges és naponta mindenféle vándorárus, ki réztálat, ki szőnyeget, ki halat árul. A magazin csak az alapvető szükségleti cikkeket tartja, só nincs, cukor, vaj ritkán, akkor viszont gyakran be sem lehet jutni, vagy összeverekednek. Van, mikor nem fogy el, aztán napokig csordogál a savanyú tej, higiénia elképzelhetetlen. Van egy orvosi rendelő, ahová beteg gyerekeket hordoznak, az utcán a földön ülve várakoznak, számtalan patkány-marta kicsit hoznak kötözésre a barakkokból.

Van a telepnek egy bolondja, sok ezer gyereke és egy javasasszonya, akit nálunk biztosan megégettek volna boszorkányként. Valamikor széparcú asszony lehetett, tetoválásokkal ékesítve keze, arca, lába. Karkötői piszkosan csüngenek kezén, lábán. Isten, illetve Allah tudja csak, hol lakik, mindenféle rongyokba burkolódzva jár, messze telekiabálja az utcát ki-ki kiszalad hozzá, mert egyébként a rontást hozza az asszonyokra. Komoly foglalkozású, tanult asszonyok is felkeresik, mindenféle praktikát tud a gyermekáldás ellen, a szemmel verés ellen, és ahhoz is gazdag szakértelme van, hogy civilizációs betegségeket nagy északértelemmel gyógyítson.

Rajtam a mosószerártalmak jelentkeztek, hónapokig tele sebbel a két karom, az itteni orosz orvos javasolta, hogy utazzam haza, végül a „*rókamaca*”, mert a

fiaim így nevezik, elmondta a gyógymódot. És, mert megmutattam gyógyult kezem neki, olyan nagy tiszteletnek örvendek nála, hogy minden találkozásunkkor jobbról, balról elhalmoz megtisztelő csókjaival, és borzasztó jókat kíván nekem és a családomnak. Nem tudom, mit terjeszthetett rólam, de rém büszke arra, hogy fehér asszony is szót fogadott neki, és egészen bizonyos, hogy ebből sok előnyt élvezek a telep arabjai között. Allah bocsássa meg nekem, hogy a gyógyítást nem az ő módszere, hanem a Chinoin gyógyszerei tették. (A pontos recept tehéntrágya és rothadt paradicsom keveréke lett volna.)

Szólni kell még a lakosok igen kis hányadát kitevő, itt élő négerekről is. Valamikor, amikor még élt a rabszolga törvény, a tuaregek rabszolgái a négerek voltak. De sok rabszolga itt rekedt, még az európai nagy üzlet, a befűlladt rabszolgapiacokról is. 1964-ben – nem elírás, valóban akkor – szűnt meg a rabszolgatörvény és természetesen itt maradtak, hiszen hová is mehettek volna?

Touggurt a Szahara egyik legfeketébb lakosú városa, de itt a telepen is találkozni velük csaknem minden munkában. Ma is csendesebbek, igyekvőbbek, ki tudja milyen lelki formálódások tették őket ilyenné?

Elég sok fiatal indult el a felszabadulás éveit követve szocialista országokba, legtöbbször a Szovjetunióba tanulni. A nagy divat őket is elragadta, idegen feleségeket hoztak, így sok orosz asszony is él itt örökké idegenként. Sorsukon talán valamelyest könnyít az itt dolgozó sok szovjet család, ahol néha anyanyelvükön beszélgethetnek velük. Amikor eljöttek, még több volt a remény, akkor még hitték, hogy a szocialista fejlődés gyorsabban fog bekövetkezni. Ma már kiderültek a hibák, nem az olaj lett az egyetlen forrás, ahonnan biztosítani lehet a szebb jövőt. Egyre több a hazatelepedett vendégmunkás, hiszen előbb-utóbb itthon kell élniük. Ám a legfőbb értékmérő a munka, az ipari vagy mezőgazdasági munka még nem érett bele minden fejbe. Oly rövid volt az elműlt húsz év és olyretentő iszonyat megaláztatás, kín és szenvedés van mögötte, hogy kihúzott derékkal egészségesen élni és lélegezni nem egyszerű megtanulni. Gondoljunk csak vissza saját nehézségeinkre, a felszedett padlójú új lakásokra, az újonnan épűlő városok sleppjeire, az ingázó, az albérűlő élet millió buktatójára. A természet itt mást adott. Más szívet, más lelket, más gondolkodást. Mégis most visszatekintve el kell mondjam, milyen melegszívű, mélyen érző ember az algériai. Sohasem éreztem a segítséget, jó szándékot olyan szívből jövőnek egyetlen embernél sem, mint náluk, közöttük. Az első szállodai vendéglátás, a friss meleg *galett*, amit az első ismerős küldött, a

A boltos, akinek csak egy parányi boltja volt, de betegségem szállodai napjai alatt hajlandó volt diétás kosztot készíteni. Az idegen, aki egy parkban meséűt nekűnk és rozoga kocsijával megmutatta a város egy másik arcát, a temetőket, a Kasbát, a nyomortelepet, olyan kis üzleteket, amiket nem is hallottunk, láttunk, de ahová nyugodtan bemehettem utána, ha másutt nem volt tej, vagy vaj, és mindig kiszolgáltak.

Sohasem tudom elfelejteni az asszonyokat, akiknek (sokszor a szüléseknél is) segítettem, pedig tulajdonképpen ők segítettek nekem abban, hogy megtaláljam a módját, a lehetőségeit annak, hogy napról-napra élni tudjunk egy idegen világban.

Mindig szeretettel emlékszem a virágárusra, a zöldségesre, a piaci árusokra, akik a semmit is olyan ünnepélyesen tudták tálalni, hogy megtelt az ember tőle melegséggel.

Persze voltak bosszantó dolgok is. Kirabolt kocsink és gyermekeim elloptak kis játékaikat bizony nagyon elkésértettek, ám elpárolgott minden haragunk mikor kiderült, hogy a tettes, nem kispénzű, francia itt maradt szállodás volt.

Az első hónapokban felhívták a figyelmünket, hogy sohase járjunk pénzzel, a piac tele van csibészekkel. Az én kezemből kiesett pénztárcám azonban egy szurtos arcú kis kamasz adta vissza, hogy pardon madám elvesztette. Ám az első vizitálások alkalmával ugyanannál a magyar családnál, aki legjobban kioktatott, kézmosáskor meglepve fedeztem fel a biskrai szálloda emblémájával pecsételt törülközőt. És szégyelltem magam a magyarok helyett.

A sokarcú nemzetiségű nép szokásai, történelme, kultúrája ezernyi újat, ismeretlent tárt fel, minden kis időnkben kirándultunk, ha csak lehetett.

Az őszi hidegű, nedves téli napok szobafogságai, a véget nem érő esők megülepítették a sok-sok újat, érdekeset és kirajzolódott előttünk mesékből, elbeszélésekből a történelem.

Öreg tanító

Fiatal tuareg

Főniciaiak – A római birodalom – vandálok – bizánciak – Az arab hódítás.

Észak-afrikai történelmi sétánk előtt próbáljuk elképzelni azt az ősi Afrikát, amilyen évezredekkel ezelőtt lehetett. Túl már a régi előítéleteken a bátor kutatók a felfedezni vágyók Afrika földjén olyan gazdagsággal, olyan régi kincsekkel, olyan ízléssel találkoztak, amelyet Európa bizony csak jóval később próbált utánózni a maga európai módján, de ezekhez képest az csak utánzat maradt.

Nem az egyiptomi hatásokról, nem a főniciai kultúráról, hanem a sokkal előbbi sajátosságos igazán afrikai kultúráról derült ki az, hogy mennyire más, minden ami itt készült a célszerűséget követte, egyszerű, nyers és szigorúan kimért. Megnyilvánul ez táncaikban, mozdulataikban, vallási képzeleteikben, életük, államalakulataik sorsában.

A népek vidámak, életszeretőek. De ha kifejezik azt, ami a belső igazi énjük, akkor nyersegek, mint réges-régen. Időben nagyon messze van tőlünk az az időszak, amikor a vadászéletnek az a korszaka zajlott, amikor a szilagalériák létrejöttek.

Időközben a vadásznépet a mostoha környezet állattenyésztésre és földművelésre készítette, a tuaregek, a berberék csordákat kezdtek legeltetni, de gondolkodásuk még hosszú ideig a régi. Állatképekben gondolkodnak. Megerősödött bennük a faji ösztön. Amíg csak a vad volt a fontos objektum, addig a vadászjog szabályozta életüket, az állattartó új erejének új bizonyítékot kellett mutatni, és megszületett a jószágrablás. Szigorú, sajátosságos erkölcsű férfimunka volt ez.

A jószágrablás megváltoztatta a belső életérzést is, új becsületfogalmak alakultak ki, az addig matriarhális társadalom lassan más formát öltött. Legalább akkora erény volt jószágot, mint asszonyt rabolni. Így vált a szerelmi kaland a férfi életének mozgatórugójává.

A létfenntartás kemény harcaiban kialakul a dicsőségre vágyó férfi, megszületik a hősi ének, a szerelmi költészet.

A továbbélés a legkiválasztottabbak lehetősége, a berberék, a tuaregek adják Észak-Afrika első nagy királyait, értelmi és fizikai erőit. Megszületik az írás a „tiffinár”.

Syphax és II. Juba király neve a főnicia hódítás előtti időkből marad fenn, de ismeretlen nevű királyok temetkezési helyét őrzi Djeddars és a roknia menti dolmenek már komoly halott-kultuszról mesélnek.

A touggurti királysírok sem a muszlim kor temetési módjai szerint épültek, egy sokkal messzebb nyúló kultúra maradványaira temetkeztek benne, a nagy királyok hamvaira.

Az ie. XIII. században az egyiptomi királyságok fénykora elhalványul, a Földközi tengeri hajózás vezető szerepét a főniciaiak szerzik meg.

Egy történelmi monda szerint, családi viszályok miatt Elisza királynő a hatalomra törő bátyja Pügmalion miatt kénytelen elhagyni hazáját, és kis csoportjával útnak indul. Kalandos vállalkozásához csatlakoznak az akkori Ciprus szigetén élő főniciai papok is. Egészen a mai Kartágóig hajóznak és egy kis furfang árán földhöz is jutnak.

Csak annyi földet kérnek gazdag ajándékaik fejében, amit egy ökörbőrrel körbe lehet keríteni. Ám az ökör bőrét keskeny csíkokra vágják és körülkerítik a mai Kartágó helyét, az új várost. Hogy a monda mennyi valóságot takar, az a történészekre tartozik. Tény, hogy Észak-Afrika területén megjelennek az első hódítók, a főniciaiak, akik messze évszázadokra meghatározzák a földrész sorsát.

A főniciaiakat különösen meglepte az akkori Numidia gazdagsága, halban, vadban, gyümölcsben gazdag terület volt. A berber, numid törzsek szövetségben éltek, nagy családokban. A numid asszonyokról mesék, eposzok születtek, bátrak, szépek, erősek voltak, harcoltak férjeik oldalán, inkább a tűzhalált vállalták, minthogy elfogják őket és rabszolgának eladják. De a hódítás terjeszkedéssel, leigázással, harcokkal járt. Az erőfölényben lévő főniciaiak mind messzebbre jutottak el az első városoktól, lassan elhajtották az állatokat, felperzselték a numidok földjét. Erősödő hatalmuk nyomán megszülettek az új parti városok.

Az ország belsejében azonban megindult a berber ellenállása is. Két nagy berber állam alakult meg, a masszeszilok és a masziloké. A két birodalom törzsi szövetségben élt, vezetőjük az Agvelid, akiről későbbi pénzekről tudjuk, hogy Síphax volt.

A két birodalom királysággá egyesült, Masszinissza a király már fővárost épít Cirta városát, a mai Konstantint. Legnagyobb érdeme, hogy letelepíti a nomádok egy részét, megindul a szervezett kereskedelem, a kézműipar fellendülése és elkezdődik a szervezett ellenállás a hódítóval szemben. Mindez egy évezred leforgása alatt történik. A nagy főniciai Kartagót egyre jobban veszélyezteti a növekvő római birodalom és a velük szövetséget kötött Numidia.

A pun háborúk elvesztése után Kartágó a rómaiak ellenőrzése alá kerül, majd a III. pun háború után egy ezer évig fennálló nagy birodalom omlik össze végleg és megalakul az észak-afrikai római provincia, Africa-nova néven.

A nagy berber királyok fénykora a hatalmi versengések, a letelepített nomádok szabadságvágya miatt véget ér, Numidiában, vagy ahogy akkor hívják, Mauritániában már csak helytartók vannak uralmon.

Álljunk meg most egy pillanatra a vonuló történelem viharaiban i.u. 40. körül.

„A tenger partján áll Iol (ma Cherchel), amely a síremléktől nincs messze, de onnan még látható, mert a 905 m magas Dzsebel Senua hegye eltakarja. Iol ma ragyogó város, mivel Juba király székhelye lett, amiért is Cezáreának neveztetik.”

Így ír Pompeius Mela: iu. 40-ben erről a helyről.

A város ma is megejtően szép. Az arabba lett fehér házak között bolyongva minden lépésünk a múlt királyok lábnyomában visz.

A temető festőien szép öbölre néz, minden síron kibetűzhetők a pun írású emlékező sorok azokról, akik alant pihennek. A kőtáblák, szarkofágok, kis és nagyobb sírok között cédrusok susognak, monoton hangon ciripelnek a kabócák.

Széles, ma is kitűnően járható utak visznek a város felé. A fórum, a középületek, a díszkapuk, a fürdő, a színház, mindenütt hallgatva, a némaságával is beszél. Messze fölötté magasodik a szent sír. Hivatalosan II. Juba király és feleségének Kleopátra Szelénének a sírja. Tombé, így nevezik itt. A szökőkúttól hosszú-hosszú úton vitt a temetési menet. A kútból márványlépcsőkön zuhogott a víz lefelé. Ma köröskörül házak falai meredeznek. Elnyomatást, lázadásokat, gazdagságot és pompát, nyomort és vérfürdőt láttak ezek a kövek. A sír, a tombé üresen néz a messzeségbe, köröskörül legelésző kecskék, birkák. Oszlopai megbontva, a hatalmas kövek megtöredezve, de elhordani már senki sem volt elég erős. A szétszaladó gyerekek egy felnőttet is kerítenek, de bemenni már életveszélyes. Öt dinárért viszont elmondja egy élelmesebb ember a mesét, amit már úgyis tudunk:

Cezár megtette helytartóvá II. Bocchus mauritániai királyt és Iol város, mellette Tipasa fővárosi rangot kapott. A későbbi Augustus I. Juba királyt, majd fiát II. Jubát juttatta trónra. Így Iol város Cezária lett. II. Juba magas császári kegyben részesült és feleségül kapta Kleopátra Szelénét, a két szerelmes: Marcus Antonius és Kleopátra egyiptomi királynő leányát. Az ő síremlékük akár csak az egyiptomiak mindig izgatták a sírrablókat.

A kerek építményt hatalmas ion oszlopok tartják, tetején óriási kupola állt, de a kincseket nem találó Szalah Reisz kalózkapitány, majd a még csalódottabb algíri pasa ágyújaival szétlövötte. Ám a szisztematikusan keresgélő tudományos franciák, akik megtalálták a bejáratot, meglepve fedezték fel a gyönyörű belső kialakítást, a csigavonalban futó belső elrendezést, végül a sírkamrát teljesen elrejtve, de az bizony már teljesen üres volt! A királynő és II. Juba király földi hamvai és kincsei eltűntek a történelem kincs sóvár viharaiban.

Tipassa a vandál uralom idején teljesen elpusztul. 484-ben Hunerich vandál király felszólította a még meglévő lakosságot váljon ki a kereszténység, a katolikus egyházból.

A lakosság, az új hitre tértek inkább kivándoroltak Spanyolországba. Egy legenda szerint, de ez inkább egy katolikus legenda lehet, az otthon maradottaknak levágták karjaikat és kitepték nyelvüket, de azok továbbra is tudtak beszélni.

A római gyarmatosítást még csak elfogadták valahogy az afrikaiak, de a mind jobban terjedő kereszténység már lázongásokat, belviszályokat szült. A berber törzsek szervezkedtek, szökött rabszolgálat fogadtak be, végül is i.u. 398

tavaszára már 70 00 katonával rendelkezett Gildo, aki a dél nomád törzseket is maga mellé állította és a kereszténységen belüli szakadókat, a donatistákat. Rómna kénytelen volt bevonni a karcba az itt állomásozó légiónját, végül az egész felkelés kiterjedt Észak-Afrikára. Gildo seregét és katonáit leverték a még fölénybe álló rómaiak, de egyre-másra szerveződtek újra. A baj már a birodalmon belül volt. Az egyházi hatalmi harcok között a Hipponei Szent Ágoston próbált rendet teremteni. Az elpusztított bálványok, templomok miatt, amik az ősi hitvilághoz fűzték a felkelők seregét Calamában, a mai Gvelmában tört ki a pogánylázadás. A harcok során elpusztult a bazilika, kigyulladt a város, csak a színház csodálatos óriása őrzi az emlékeit egy gazdag, virágzó, békésebb világnak.

A római birodalomnak időközben új ellensége támadt, a vandálok. Alig tizenötezer harcosból álló sereggel néhány év leforgása alatt Geiserich hadvezér vandáljai szinte elsöpörték a római Afrikát. Könnyű volt a győzelem annál is inkább, mert a római uralom alatt a rabszolgák, a mezőgazdasági munkások, a későbbi kereszténység ellenfelei szinte bennük látták a megmentőt, így azonnal hozzájuk csatlakoztak.

Egy évszázados uralom után ez a birodalom sem mutatkozott tartósnak. Keletről indult újabb hódítók jöttek, a bizánciak. Ekkor kezdtek kialakulni egy új társadalmi forma alapjai, a bizánciak jellegzetesen feudális viszonyokat teremtettek. Az észak-afrikai búzamezők, amik hosszú századokon a rómaiak élelemforrása volt, sorra elvadultak, az őslakók a hegyek magaslatai, a délebbi, nehezebb viszonyok közé települtek vissza. Újra törzsi élet fogja össze a berber törzseket, törzsi szövetségek alakulnak, Hodna, Verszenisz, Aures. Sorra robbannak ki a berber felkelések. A berber Jabdas király Aures uralkodója, 534-ben szorítja vissza a bizánciakat és azok már nem próbálkoznak többé.

Az Aures hegységben van egy titokzatos királyi romváros, Kahina, vagy ahogy arabosan hangzik Djemina.

Hosszan-hosszan vezet az út a sziklarenetegen keresztül, félelmetes szakadékok között, ahol a kétezer méter magas fennsík olyan kihalt, hogy több száz km-nyire életnek nyomát sem vélné az utazó. Egyszerre kettényílik a plátó végtelenje, hidegebb szél süvít a gyér füvek között és egy csodálatos több száz éves cédruserdő sejtetni kezd valami életet. A tücskökön, napozó gyíkokskákon kívül azonban semmi más jel. Végül megjelenik az első emberi nyom, egy vízmosáson keresztül egy híd, sajnos azonban az út nincs tovább, a hidat ki tudja milyen régen elmosta az áradás.

Jobbára a meder járható részeit keresgélve haladtunk lépésről-lépésre, újra kopárabbá vált a táj, feltűnt egy-egy legelésző kecske, birka.

Aztán mintha valamiféle irdatlan nagy földmozgás, szilákat dobáló óriások játszóttere következne, a vízmosás (valaha tán egy folyóvölgy) megnyílik, hogy újra még szorosabbá váljon. Lélegzetviassafojtva haladunk tovább, óriásoszlopok állnak előttünk és egy szinte már nem is földi csoda. Kb. két-

háromszáz méter magasan függőleges sziklafal jobbról, balról kicsit enyhébben meredek. A sziklafalban úgy száz méter magasságban, abba bevájva egy keskeny kis terasz, alig méternyi és benn a falban az üregek szabályosan kialakítva, a lakások, a termek. A régi folyó egy kis darabon szigetnyi hordalékot rakott össze, azon termőtalaj alig 20-30 méter, de üde zöld fű, karcsú pálmák, alattuk borsó, bab, búza, mindez mint egy miniatűrön. Ám a felette lévő tér végtelen.

A lakások előtt leomlott sziklák, némelyik teljesen összedőlt. A terasz egy részen kiszélesedik, kitarul, előttünk sajnos csak romjaiban egy lenyűgöző, soha sehol nem látott építési módú királyi vár. Csodálkozásainkra egyre többen bújnak elő a falak mögül, mintegy színpad megelevenedik minden. A hideg szélben mezítlábas gyerekek, asszonyok máris hozzák egyetlen pénzzé tehető értéküket, a kecskeszőnyeget, a gyerekek használati edényeiket, ivótálcákat, durván kidolgozott, mégis valami méltóságos formákat. A felénk nyújtott cipőket értetlenül szemlélik, végül mi értjük meg, a sziklákon csak mezítláb tudnak kapaszkodni, mászni. Elzárva a világtól, nem ismerve a villanyt, a civilizált világ termékeit, a sziklarengetegbe zárva évszázadok óta élnek itt, valamiféle nagy-nagy ösztönnel ragaszkodva, egyetlen körülmények között őrizve őseik, a nagy királyok és királynéjuk emlékeit.

Kahina királyné vezette ide népét, ő épített itt mesebeli várat és inkább megölte magát, mintsem ellenség, vagy hódító megközelíthesse őket. Kahinából Istenasszony lett.

Az Aures szépséges berber királynéja ma is ott jár-kel közöttük meséikben, emlékeikben.

A sziklaszurdok kövei lépten-nyomon viráglenyomatokat, kagylókat, megkövült csigákat, páfrányokat mutatnak. Kissé messzebb megközelíteni is szinte lehetetlen, előbukkannak az Aures legrejtettebb, legrégibb kincsei a szilarajzok, festmények, vésetek. Kahina királynő szentélyei.

A királyi vár romjai már újabb hódítókról mesélnek, de ez a hódító jött és azonnal győzött. Egyedül csak a berberék nem fogadták el, ma sem egészen úgy muszlimok, mint a többiek. A nagy áradat, amely egybeolvasztotta az észak-afrikai népeket, az Iszlám, Mohamed tanai, a Korán szurái rengették meg a falakat, arabná vált a nyelv, sorra épületek a mecsetek, Allahot dicsérték egészen az Atlanti óceán partjáig.

Európát a középkor szelleme töltötte el és vetette vissza az egészséges fejlődésben, addig itt új élettel töltötte meg a romjaiban gazdag múltú birodalmakat az arab civilizáció.

A francia kolonizáció. A felszabadító háború

A nagy babiloni birodalom idején már ismert név az arab, aki egy nomád törzs. Az arábiai félsziget déli részén tűnnek fel először, innen vándorolnak széjjel, újabb és újabb legelőket, életteret keresve. A görögök sátor alatti embereknek nevezik, innen a „sar e skene” sarakenoi, később a szaracén elnevezés is. Valójában legeltető pásztornép ők is, de megfordulnak kereskedőik a mezopotámiai birodalomban is, egyre növelve gazdaságukat, mígnem egyik törzsfő, bizonyos Abd Manaf azzal válik legnagyobbá és ismertté, hogy az ő családjából, családfájából születik Mohamed. Mekkában él ekkor az arab világ gazdagja, ide zárandokolnak messze vidékekről is a Kába kőhöz, hiszen ez az a szent hely, ami az Ábrahám építette első templom. Ábrahám pedig az arabok atyja.

A medinai hidzsra, ahová Mekkából menekült Mohamed, megalapozta az arab időszámítást. Medina kicsiny falu volt és a bevonuló Mohamedet várta. Az első templomot ott állították fel, ahol Mohamed fehér lova magától megállt. Az elkészült templom „egy isten háza” némán meredt a messzeségbe, amikor a fekete Bilál felment a falára, messze kémlelt a sivataga és meghallotta az égi üzenetet. (Bilál volt az első arabok által felszabadított rabszolga (etióp volt). Allah ahbár kiáltotta a négy égtáj felé. Azóta bizony hatalmas is Allah neve szerte a sivatagban, mindenütt a legigazibb vallássá vált. Mohamed nagy történelmi küldetését teljesítette, amikor megtalálta a kulcsot ahhoz, hogy egyesítse a szétszórt arab törzseket. A próféta zászlajával meghódították Szíriát, Iránt, Egyiptomot. Algéria a Numidföld sem maradt ki. A berbertörzsfőnökök látszólag hamar meghódoltak.

Az arabok jól értettek a bőr, a kelme, az acél megmunkálásához. Fejlett növénytermesztés, állattartás alakult ki, kiváló tudósai és filozófusai előbbre jutottak az emberi gondolat fejlesztésében, mint a római egyház által gúzsba kötött európai tudomány.

Algéria népe is megtanulta a próféta nyelvét, az arabot. Az arabba lett Algéria legjelentősebb két régi városa Tiaret vagy Táhert és Tlemcen volt. Táhert a nagy reformátor Ibn Rostem virágzó városa. Az ősi falak mamár beépültek, itt-ott bukkannak fel csak sejtetve, hogy nagy viharok színtere volt ez a terület. Ibn Rostem hatalmát az ortodox mohamedán uralkodók rossz szemmel nézték, és 911-ben földig lerombolták. A táhertiek a Szahara kietlen vidékére, Sedratába, majd a M'Zab földre menekültek, hogy létrehozzák a kietlen világ emberkezeket és kitartó lelkeket dicsérő csodálatos városkáit, külön törvényű, ma is zárt közösségű különös városokat és a mesés Gardaiát.

A Rostemidák bukása után a Hammadida királyság, majd az almohavidák dinasztiája a feudális uralkodó.

Az almohavidák Abd el Uadida királysága Tlemcenben épít várost. Ez lesz a központja a nagy árucseréknek, ide futnak be az utak a messzi Afrikából is.

Ez a város az, amelyik a legtöbbet akar megőrizni a múltból. Talán a véletlen hozza, hogy itt gyűjtik össze a régi világ minden értékes kincsét, könyveit, itt működnek a nagy iszlám medreszek. Majd egy örült hódító francia keze által minden lángra lobban. Akinek elveszik a múltja, annak nincs jövője sem. Jól tudják ezt a partraszállók is, ám a hosszú évekig megfojtott tudat megszülte nagy fiát Abd el Kadert az emírt, aki elindítja a franciák elleni ellenállás első mozzanatait. De nem vágjunk a dolgok elébe, hiszen az imént még Abd el Uadida uralkodóknál jártunk, aki a lázongó nomádok és a kalózfejedelmeknek estek áldozatul.

A XVI. század nagy hajósai a spanyolok foglalták el az északi partokat, megindulnak a nagy rabszolgapiacok, sorra épülnek a spanyol erődök. Közben rabolnak a kalózok, mígnem ők és a segítségül hívott törökök lesznek az adószedők.

A kalóz idők Algériája mindenütt ott mesél a partokon. Egy-egy régi kikötő, a félelmetes szilaüreges, a hajókat rejtő jól védhető barlangok, Bejaja és a környező kis félszigetek, szigetek mind-mind titokzatosak ma is.

A spanyol hódítók ellen segítségül hívott Barberusse fivérek serege a vörös szakállúak II. Szulejmán megbízásából jönnek. A hit csodákat művel. A Korán megnyitja az ajtót a törökök előtt. A spanyol hajóhadat, az Andrea Doriát a mohamedán sereg a hullámsírba fojtja. Budavár visszafoglalásáig ugyanazon török szultánság kebelébe tartozik Algéria is, mint Magyarország.

A török kereskedelem a tengerparti arab berber városok virágzását indítja el. A békés évek francia és olasz kereskedői lerakatokat létesítenek. A virágzó földművelés, a gazdag búzamezők termései mentik meg Franciaországot az éhínségtől a forradalmi évek idején. Algíri dej kölcsönt ad a franciáknak. A gazdag békés éveknek azonban hamarosan véget vet az Európában meginduló ipari forradalom. Az európai hadseregek, a hajóhadak, a kelendőbb árucikkek kiszorítják az algíri piacot. Az adók emelkednek és felvirrad az imperializmus gyarmatosító évszázada.

A XVIII. század közepén Algírban több mint 100 ezer szabad ember élt fényűző házakban, olasz márványoszlopok, selyemtapéták, csillárok, velencei tükrök pompáztak.

Száz évvel később az algíri fellegvár a „Kasbah” bűnözők búvóhelye lesz az algíri proletáriátus és a francia megszállás legfőbb politikai színtere. A pompázó városból egy-két mozaik-maradvány őrzi csak a régi időket a Badot múzeumban.

A többi kincs átvándorolt a tengerentúlra. A két ország között mai is vitás kérdés a rablott kincsek és az írott történelem visszaszolgáltatása.

Algéria több mint 132 évi küzdött a francia megszállás ellen. 1830-ban száz hadihajóból és 500 szállítóhajóból álló sereg szállt partra 40 ezer katonával.

A partraszállást kegyetlen mészárlás követte. Sidi Ferruch ahol a partraszállás történt, ma kicsiny falu. Algirtól alig 30 km-re. A tengerbe nyúló kis félsziget mögött a szárazföld felé ki erdő nyújtózik álmosan. Tücskök, kabócák ciripelnek. A tenger morajlása messze hallatszik. Közelebb érve a parthoz kiderül, hogy mély sziklafal állja útját a hullámoknak. A szikláknál hatalmas üregek voltak, az egyik legjobb búvóhely a kalózoknak. Nem véletlen, hogy ide települt később a francia tengeralattjáró flotta is. A parton hatalmas erőd. Körbe csupa virág, csend. Átlépve a kapun az erőd belső termei nyílnak meg, itt-ott lejáratok a földalatti sziklaüregek szövevényébe. Ám a lejáratok mind kötörmelékbe folytatódnak. A földalatti kikötőt bosszúból berobbantották a távozó franciák. Az erőd összes algíri katonáját megölték.

A hatalmas termék falain mesél a múlt. Képe, fegyverek, muzeális csendben vezetnek egy borzalmas világba. A kegyetlenség nyomai, a kínzóeszközök, a falakon egy-egy eredeti átfestetlen véres darab nyomasztó levegőjét kellemes légkörű belsőséges terem folytatja, ahol már az új Algériának népe ülhet kényelmes székekbe, páholyokba, fűtött falak mögött.

Hangversenyterem, mellette színházterem és a kellemes virágokkal, halk zenével átvarázsolt komor falak mögött zúg a tenger. A legszebb római színház sem vetekedhetne azzal a hatalmas arénával, azzal a nagyszerűen kialakított szabadtéri színházzal, ami a várudvaron van. A zenei berendezések, az erősítők magyar gyártmányok. A forró napsütésű nyári délelőttön csak kellemes kabil muzsika szólt, a tenger hullámai törték meg a zene lágy hangjait. Sétánk a színházülések mögötti picike téren ért véget. A kis tér csupa virág, körös-körül vörös rózsák. Egy kődarab, mint a torzó úgy áll a kis tér közepén, alatta nyugszik sok száz katona. Múlt, jelen, jövő, mesterien komponált díszletek között. Szeretném hinni, hogy a színház évről-évre értőbb emberekkel népesül be, hogy a felgördülő függöny a „kasba gyermekeit” egy békés, boldog világból hívja emlékező és mindig emlékeztető színházi varázslatra.

Tannanrasett a legdélibb város, minden évben látványos szaharai programot kínál. A város főterén megjelennek a díszbe öltözött tuaregek mellett az afrikai „griottok” a tuareg énekesei. Ők a törzsük történelmét ismerő vének, tanítók és tudósok elmeséléseiből éneklük meg az élet apró örömeit és iszonyatos nagy gondjait. Emlékeznek a hős küzdelmekre Abd el Kadera és másokra, akik örökre beírták nevüket az Algériaiak történetébe, akik egyengették az utat Afrika szabadságához.

A francia megszállással szemben mutatott ellenállási mozgalomnak négy nagy korszaka nyitott utat a végső győzelemhez, a függetlenséghez. Az első korszak mindjárt a partraszállás éveiben indult meg. A partvidéken gazdag termőföldek, csatornarendszerek voltak. Mitidija mostani arca is erről mutat képet. Az évtizedekig tartó ellenállás alatt tönkrement a csatornarendszer, a föld elmocsarasodott. A francia tankönyvek büszkén okították a kis franciákat – az

első hódítóknak sikerült lecsapolni a mocsaras Mitidiát. Gazdagon terem most már ott szőlő. A XVIII. század hatalmas csatornarendszerét ma sem lehet visszaállítani, közben az emberek szívében akkora sebek estek, hogy a francia elhagyott farmokra ma sem költöznek be, 20 évvel a háború után sem. Inkább a bádogházat választják, mint egy francia volt telepét.

A második nagy jelentőségű nemzeti ellenállás 1832 és 1847 között lángolt fel. A parti sávban élő törzsek szorongattatásuk és elrabolt földjeik miatt elkeseredésükben a Mekkából hatatért Maszkarai Nasz ed Din Abd el Kaderhez fordultak. Abdelkader apai családfáját egészen Mohamed prófétáig tudta visszavezetni, nem csoda tehát, ha környezetében nagy tiszteletnek örvendett. Jogi, teológiai és irodalmi tanulmányai csak megerősítették a benne való bizalmat, amellet a leggazdagabb törzsfők egyike is volt. Így történt, hogy az Orán vidéki körzet szultánjává választották, de ő csak az emír nevet vette fel, a hívők emírje címet.

Az oráni partraszállás idején a franciáknak is feltűnik az ifjú lovas, aki golyózáporban, tréfákkal üdvözölte a francia sortüzet, rikoltozva vágatott az ellenségnek és a harc után maga ment vissza a csatamezőre, hogy összeszedje a sebesülteket.

Öt esztendő alatt jól szervezett államot hoz létre, korszerű hadsereget szervez a hegyi nomádokból, fegyver és lőszergyárat létesít, szövődéket építet Orán környékén.

A franciák kénytelenek voltak belátni az erőfölényt, két szerződést is kötnek Abd el Kaderral, de ez csak arra jó, hogy ők megerősödjenek. A történelem során annyiszor ismételt francia taktika újra bevált, a hátország törzsfőnökeit lázítják fel az emír ellen, teljes szabadságot ígérnek nekik.

A szerződéseket csalárd módon megszegik és Orán ellen vonulnak százezer katonájukkal. Algirtól Oránig teljesen felégetik az északi sávot, megsemmisítenek mindent, hogy elvághassák az élelem lehetséges útjait. A küzdelem 6 évig tart.

A csatamezők rendje a harcok törvénye: a sok elesett. Az élet azonban megy tovább. Új fiak születnek, új harcra edződnek. De a veszteség mérhetetlen nagy. Abdelkader, aki sohasem csüggedt el, aki magasztos volt és bizakodó, aki erős volt és bátor, Maszkara szétdobált kincsei a csodálatos kézirat ösnyomtatvány gyűjteményének széttépett, elégetett roncsai felett összeroppant. Az volt a terve, hogy megírja hazája történetét. De akkor a nagy múltú Európa számára a kultúrnép, a francia nem tudta volna eltűni, hogy másutt is volt kultúra, hogy a dzsezaire algerek barbár népének történelme is lehet.

A francia történelemlönyvek máris elkészültek. A megszállás előtt csak szenny, anarchia és erőszak uralkodott. A francia kolonizálók a barbárokat megtanították a jóra, a földművelésre és emberi életre.

Az ellenállás áterjedt az Aures hegyeire, az egész Kabiliára. El Mokrani 200 ezer törpebirtokost és mintegy 100 ezer szegény földmunkást szervezett

seregébe. A túlerő azonban ezt a felkelést is elnyomta. A negyedik korszak a mozabíták, a tuaregek és a nomád szabadságszerető törzsek lázadása volt. A Szahara segítette a felkeléseket, titokzatos útjait a francia csapatok nem ismerték, az idegenlégiósok is fogcsikorgatva próbálkoztak behatolni, végül a franciák kénytelenek voltak bizonyos engedményeket adni a déli népeknek. Így válhatott ez a terület a végső leszámolóhoz parányi táptalajjá. Csak itt tudott egymásra találni a kisemmizett nincstelen, a szökött katona, a mudzsaid. Itt tudtak utat találni a segítő kezek, itt tudtak fegyvert rejteni a végtelen homokhegyek.

Hosszú évekig csend volt. Elmaradottság, nyomor, iskolázatlanság, orvoshiány, kizsákmányolás, közben Franciaország gazdagodott.

Az arab, akit minden francia kétszínűnek tart ma is, az elnyomást gyűlölte. Az elnyomást egyenesen és nyíltan annyira, hogy a II. világháborúban a franciák üldözése során Algériába érkezett német fasiszta seregeket sem volt hajlandó támogatni. Az Afrikában kibontakozott német fasisztaellenes harcban különösen az algériaiak tűntek ki, akik francia zászló alatt harcoltak. Amikor a hitleri hadak letették a fegyvert, Algériában örömnüep tört ki. Hogy ehhez milyen belső indíttatás kellett, azt ki-ki a maga módján elképzelheti. Ám a győzelem napján a világbékét ünneplő algériaiak sorai között De Gaulle tábornok sortüzet követett és 1945. május 8-án 45 ezer algériainak kellett meghalnia.

Algírtól keletre egészen a tuniszi határig fekete dzsellábot visel minden arab asszony. A tikasztó nyári melegben sem cseréli más színűre, emlékezve mindig és örökké erre a borzalmas napra. Az asszonyok fogadalmat tettek, amíg élet lesz az északi partokon, mindig emlékezni kell minden elkövetkezendő nemzedéknek, minden anyának erre a napra. A hamu alatt izzó parazsat lángra lobbantotta a vietnami- francia háború. Sok-sok algériai harcolt a francia zászlók alatt, és itt dőbben rá igazán arra, hogy a legkorszerűbb fegyverek is kicsorbulnak a szabadságukért küzdő népek elszántságán, hazafiasságán.

1954-ben megalakult a Nemzeti Felszabadítási Front, amely általános nemzeti felkelést hirdetett a független Algéria megteremtésére.

Nyolc hosszú év, több millió áldozat, felperzselt, kínokkal szántott földek, napalmbombák, szétszakított családok, megkínzott asszonyok.

Elérkezett a nap, az algíri csata első napja. Sokan láthatták ezt a filmet az olvasók közül, a Kasba gyermekei is ismerősek. A Kasba az a városrész, ahova csaknem 80 ezer embert zsúfoltak össze, eredetileg alig 200 lakosa lehetett.

A Kasba asszonyai a fehér lepelbe burkolt lebegő árnyak, hús-vér forradalmárok voltak, bombát robbantottak, ha kellett, fegyvert csempészték a dzselláb alatt. Nem egyet halálra kínoztak közülük. A Kasba fölött tornyosuló Barberusse erőd, amely a hírhedt börtön volt, ma múzeum. Itt gyűjtötték össze a felszabadító háború dokumentumait. A Szerkadzs, ahogy itt nevezik, megrendítő hatással van minden látogatóra. Eredeti hangfelvételek szólnak a megkínzottak, halálraítéltek utolsó szavai. A falakon vérfoltok, kízóeszközök. A Kasba körülzárt harcosai, gyerekek, asszonyok éles kiáltásai kísérték utolsó pillanatig a halára ítéltet.

Közben a földalatti utakon, a régi kalózkijáraton folyt az összeköttetés a hátországgal.

1956. január Az afroázsiai országok az ENSZ elé viszik az algíri ügyet

1956. Az FLN megszervezi az általános sztrájkot

1958. Megalakul az Algériai Köztársaság ideiglenes kormánya

1960. június Az első algériai-francia tárgyalások

1962. március A fegyverszünet aláírása

1962. július 1. A Függetlenség kikiáltása

1965. június 19. A Forradalmi Tanács élén Bumediennel elnökkel átveszi a hatalmat.

Algéria érkezésünk idején 1977-ben szocialista országnak vallotta magát, de sorsát nem kapcsolja össze a szocialista országokéval. Sajátságos útja van itt a szocialista építésnek, hiszen a legfontosabb erő most is az iszlám vallás.

Bumediennel elnök 1979-ben meghalt, és a vezetést Chadli Benjedid vette át. Új távlatok nyíltak. Az ország vérkeringése is megváltozott. Én már ezt a világot ismertem meg, az épülő, rohamosan fejlődő, millió nehézséggel küzdő új nemzedék hazáját, a XXI. század jövő Algériáját.

Az első hóesés. Barátok és ellenségek. Rablók között a kősvatagban.

A múlt, a történelem és az épülő jövő megismerése természetesen hosszú idő. Kirándulásainkkal szabadidőnk minden percét igyekeztünk kihasználni, hogy lássunk, értsünk. Az első évben inkább a helyi dolgok kötöttek le. Lakásbekerülésünk a hosszú szállodázás után megváltoztatta életünket, egyben megismertetett bennünket rengeteg olyan dologgal, amit nevezhetnénk az arab bürokráciának is, de itt helyi szokások.

Amikor beköszöntött az első hideg, az esős évszak, azonnal nekiláttak, hogy felújítsák az egy-két év alatt elkopott távfűtő vezetékhálózatot. Minden reményünk megvolt, hogy előbb-utóbb fűtés is lesz. A munka persze nem haladt elég gyorsan, és ahogy ez itt lenni szokott, megkérték a szovjet bázis szakembereit, akik hihetetlen gyorsan be is fejezték a munkákat.

Amikor az ablakból kipillantva a kegyetlen éjszakai szélrohamok nyomán hósapkába öltözött hegyeket láttunk, kisfiam még az iskolába sem akartak elmenni, csak azonnal, de rögtön fel a havas hegyekbe. Pedig itthon dideregtünk még. Így aztán a munka után kis Renault 8-as kocsinkkal neki is indultunk a hógolyózásra éhes gyerekeinkkel, hiszen szegények otthon is alig láttak havat. A legutolsó karácsony, amire még emlékeztek, ugyan éjszakai meglepetésként fehér hótakarót varázsolt a világra, de a hó másnapra már úgy elolvadt, hogy a nagy munkával összegyűrt hóember is hanyatt esett és nagy tócsa jelezte, hogy itt egy hóból való ember álldogált. No fel az afrikai hegyekbe. Egy órás hóséta után kiderült, hogy az afrikai hó is hideg, és itt még hidegebb szelek fújnak, mint mifelénk Budafokon. Hanem ahogy hazaértünk iszonyú dolog történt. Befűtöttek a radiátorokban és akkora nyomást adtak rá, hogy azon nyomban kettévált. Ömlött a forró fekete lé, a gőz és a földszinten összegyűlt arab lakók alig várták, hogy hazaérjünk. Feltörni nem merték lakásunkat, hiszen európaiak vagyunk.

Tulajdonképpen mindenünk tönkreázott, a gyerekek keserves munkái, a füzetek, könyvek, az ő szobájukban történt ugyanis minden. Viszont a lakók azonnal segítettek, vödörrel, ki mivel tudott. Elvitték a gyerekeket, éjjeli szálást adtak. Ami mégis elkésérített, a segítő szívek, kezek között az volt, hogy befutott egy magyar házaspár, valami szívességet akartak kérni, ám amikor elkésereve kértem őket, gyertek segítsetek, akkor köszönés nélkül eltávoztak. Lehet, hogy köszöntek ugyan, csak mi nem hallottuk. Ebben a percben megértettük, hogy ebben a világban magunkra vagyunk utalva.

Másnap kicserélték a berendezést, a kártérítést is igen gyorsan elintézték, és alapjában véve nem volt okunk panaszra. Ettől kezdve viszont meleg volt, néhány apró kihagyással, ami egy-két hétig is eltartott. Ha nagy a hideg, a Vasmű lakótelepen fűtenek.

Ennél nagyobb csapás csak egy nagy kiránduláskor ért bennünket, amikor kirabolták a kocsinkat. Az ellopott holmik két legértékesebbje két ki játékmackó volt, akik kísérték gyerekeinket a nagy vándorlásban otthontól Afrikáig és egy kősvatag menti szállodában idegen kezek vezették őket más utakra. Ám a megdöbbenés akkor lett igazán nagygyá, amikor kiderült, hogy a tolvaj maga a szállodás és bandája, aki egyébként francia volt.

Lelki egyensúlyunk a tavasz jöttével billent helyre, no meg két, postán érkezett boccsal, akik bár közel sem hasonlítottak az elveszettekre, mert hogy is lehetett volna ugyanolyan kapni otthon két évvel utána, de a macik azért kedvesek lettek, jó mese is született róluk és minden folyt a legnagyobb békességben.

A tavasz mindig virágözönnel jön, az esők nyomában narancs és ezernyi virág bódító illatával. A városban és a telepen erjedő rothadó szagokkal, legyekkel és millió szúnyoggal. Az illatok, a rétek, az erdők oldották fel a hétköznapi nehezebbet és elkezdődtek a nagy hétvégi országjáró kirándulásaink.

A titokzatos Szahara. Tebessa – Souk Ahras – A nomádok között.

Az európai ember igen nagy várakozással készül az első szaharai útra. Olyan sokat hallott, olvasott, látott már a homoktenger végtelenségéről, oly sokszor látta már napjaink háborúit is a televízió képernyőjéről, hogy már-már azt hiszi, nem is fog felfedezni semmi különösét. Az algériai Szahara ezerarcú. Akármerről közelíti meg az utazó, aki a sivatagot csak oázisokkal tudja elképzelni, már a harmadik száz kilométer után olyan tájakat lát, amik sehol sincsenek, amiket nem tud visszaadni se kép, se film. Annabából indulva Tebessa felé, egyre csak délre a tengerparti övezet növényvilága ejt ámulatba. A gazdagság, a változatosság, aztán a lassan fogyó fák, egyre alacsonyabb növények, irdatlan magas csúcsok, és ha december táján indulunk útnak, a messzeség ködén megcsillanó magas hegyek. Souk Ahras környékén kopasz, kék hegyek sorakoznak, bezárulnak, és mi a világ tetején állva, mert már olyan magasan vagyunk, úgy csodáljuk a tájat, mintha repülőből néznénk. Alattunk mélyen egy folyó hömpölyög, a téli esők megduzzasztották alaposan. Széles árterülete gazdagon fog jutalmazni mindenkit, aki igyekezett elvetni a tavasz zöltségeit. A búzamezők is zölden mutatkoznak.

A folyó fölött egy másik folyamfelhőkből ömlik, hömpölyög, itt-ott megakad a bezárult hegyek szurdokaiban. Kanyargós utunk egyszer csak kitárul és rálátunk egy rohamosan épülő hatalmas hegyi városra, körülötte pedig kietlen óriás hegyekre, lilákra, kékekre, feketékre, mintha valami idegen bolygón lennénk, nem is a földön.

A város utcakereszteződésénél magyar autó, magyar szó és máris ismerkedés. Kenyérgyár épül, házak hatalmas tömbjei, alvállalkozókként kisebb létszámú magyar csoport dolgozik rajtuk. Lám ilyen nagy messzeségbe is elhozzuk

nevünket, kezünk munkáját és csillogóbb szemekkel vágunk neki a homokvilág izgalmas útjának.

Souk Ahras után úgy eltűnnek a fák az út mellől, a messzi hegyes, majd végtelenül elterülő magas fennsíkról, mintha felégették volna valahányat. Hatalmas sziklaóriások nőnek ki a föld nélküli földből, ám jobban szemügyre véve egészen Tebessáig fel van szántva, bevetve. Itt-ott már a januári télutóban is kibújnak az első zöld szálocskák, néhol sűrűbben mutatkoznak, szinte csúfolódva a pár cm-es köves felső réteggel, hogy a kenyerek mégis itt nőnek, hogy a holt világ is élő, mert rövidesen búza ringatózik rajta.

Tebessa. A név mögött a régi római város Teveste állt. A monda szerint Hercules alapította. De hogy méreteit nézve herkulesi, az bizonyos.

A Minerva templom lépcsői olyan nagy méretűek, hogy óriás léptekkel is alig küzdöttük fel magunkat. A korintoszi oszlopokkal díszített hosszú falmaradvány is óriásoknak készülhetett, oly magasak a lépcsői. Régi feljegyzések szerint a városnak száz kapuja volt. Ami a római kort ma is közelbe hozza, a Caracalla diadalíve, a keresztény bazilika, alig pár méterre tőle Allahot dicséri az imám magasra, messzire látó mecsetjéből.

A várfalak között az arab világ sukjai, girbe-gurba utcái, gyanús kinézetű lejárói. A föld alatt is folytatódik a múlt, a római kereszténykor legnagyobb katakombarendszere húzódik, ami vetekszik az Odessza és Róma földalatti termeivel.

A katakombákat később is használták a IX-X. század arabjai, ahonnan nagyon sok régi használati tárgy került elő. A római múzeum őrzi a kezdeti arab világ hagyatékait, sokkal nagyobb tisztelettel, mint az afrikai 3. számú légió fegyvereit, pénzeit.

A ma is használatos vízvezeték a régi római alapjain nyugszik. A régi városköré északra mind szebb és szebb új házak épülnek olyan csodálatos gazdag díszítéssel, hogy megirigyeltük, amikor a sivár hazai formákra gondoltunk.

Vannak évek, amikor itt már eső alig, vagy nem is esik. Mégis a sok új épület jómódú tulajdonosokról nyújt képet.

Tebessa környéke vas, cink és foszfát mezőket rejt, a városban van egy cipőgyár is. Tehát van *munkásréteg* és nagyon sokan a 250 km-re levő Annabába járnak dolgozni. Miután a földi kincsek a gyarmati években is nagy szerepet játszottak, így hosszú múltú ez a *munkásosztály*. Nagy szerepet játszott a felszabadító háború idején is. A város bejárata előtt hatalmas hősi temető, partizánok, mudzsaidok vérével áztatott földdarab. A déli oldalon még szomorúbb a látvány. Mint minden ipari centrum előtt, itt is feltűnedeznek a bádogházak, itt azzal a különbséggel, hogy egymástól messzebb, szanaszét elszórva vannak. Nem mintha másutt nem volna tér, hiszen az itt borzasztó nagy. Hanem mert másfajta emberek birkóznak a városiasodással, másféle szokásokat kell elpusztítani

magukban, mielőtt a moszkéba lépnek, mielőtt a városi ember levegőjét megszokják. Olyan emberek ezek, olyan családok, akik mindig magányosan éltek, akik nem ismerték a földrajzi határokat és most négy szűk bádogfal közé zárják magukat szoktatásul egy új, haladóbb, de mégis üresebb, kegyetlenebb törvényű életbe. Ők a félnomádok.

Tebessát elhagyva a gyönyörű rendben ültetett ciprusok és cédrusok erdeje elindul a puszta, a nagy desert határtalan messzeségébe, hogy egyszer elérje a hullámzó homokbirodalmat, a festőien szép oázisokat, az ezer kupolás mesevárost, a sivatagi szél, a perzselő nap, a kemény hűdéű éjszakák örök csendjébe merült Szaharát.

Az út nyílegyenesen halad egyre dél felé, vörös, káprázatos, vakító színekkel vibrál a déli nap, és hideg szelet vág arcunkba a Nemencha hegyvonulat felől lerohanó északi légáramlat. Előttünk vibrál, lebeg egy olyan világ, amelynek titkait jó lenne ismerni, de beleborzongunk a gondolatba is, hogy itt megélni hogyan lehet?

Ki tudja hányadszor járjuk már ezt az utat, sokszor indultunk kirándulni a titokzatos el-Uedbe, de mégis évek kellettek hozzá, hogy egy picit is bepillanthassunk a puszta életébe.

Feltűnnek az első tevék, az út mellett békésen legelésznek, senki nem őrzi őket, embernek nyoma sehol. Az utak mellett nem szeret élni semmilyen szaharai élőlény sem. Kivéve talán a sakálokat és sivatagi rókákat, akiknek ez a legjobb vadászterület, hiszen itt gyakori az elütött jóság, a teve, mert a kamionok, a teherautók éjjel is hoznak, visznek összekapcsolva dél és észak embereit.

Húsz, harminc km-enként egy-egy kis kőházféle, mellett zsákok, összegyűjtött valamik, amihez senki nem nyúl, addig míg meg nem érkezik akinek rendeltetett. A zsákok tevetrágyával vannak tele. Néhol húsz, harminc is. Másutt föld, termőtalaj van bennük, de ez a ritkább.

Felcsillan egy kiszáradt tómeder, mintha össze lenne kaparva a felszíne, fehér sós buckák, lapátok nyomai. Sehol senkit nem látni, csak itt-ott a tevéket. Az esti szürkületben, amikor a rossz út miatt defektet kaptunk, és a szerelés közben csak az imbolygó szürkület burkolt bennünket körül, félelmetes lett a csend, de mintha valami titkos ösvényen járna a gondolat és a jó szándék, előttünk teremt az ember, a puszta lakója, a nomád és segített nekünk.

Amikor már leszáll a nagy sötétség és a szállás felé igyekvő autós vándor rója a km-eket, magányosnak érzi magát, még ha útitársa a legbeszédesebb is, megnémul a végtelen fekete bársonyszínű hatalmas óriáságtól. A némaság mellett kísértetek szegődnek, az út két oldalán fasor, erdő árnya akarja elhitetni, hogy valamikor gazdag élővilág volt erre.

Az az érdekes, hogy nemcsak mi, mások is, akik éjszaka utaztak, hasonló látványt hittek, pedig a kietlen semmi volt csak az út menti látomás.

Messze-messze imbolygó ici-pici lámpások, fények, olyan sejteni is alig láthatók pici manók is lehetnének, de már tudjuk a nomád sátrak körül lobogó tüzek az egyetlen melegség a hidegleheletű millió csillagú éjszakában.

Csak az értheti meg igazán a pusztai életének fontosságát, aki északról keresztül utazik dél irányába, többször meg-megállva. Nem elég nézni, látni, éhezni és szomjazni is kell, el kell menni egy kútig, ha mégoly messze van is az út mellől. Amikor belenéz az ember egy ilyen kietlen pusztaság csillogó vizű kútjának mélységébe, amikor felhúzza a kötelet, azon a tevegyomorból készült vödörön és szomjas szájához emeli, hogy mohón inna, egy pillanatra megérinti a csoda. A víz egyszerű tiszta csodája. A föld olyan tisztán, egyszerűen rejtje ezt a titokzatos kincset és a nomád úgy emeli szájához ma is, mintha Isteneknek emelt templomok áldozati italát inná. A végtelenben egy leheletnyi élet, a pusztaságot itt ezért is hívják Souf-oknak –leheletnek. A kút mellett mindig ácsorog néhány teve gazdátlanul. Gazdáik a pásztorok a Cháambas-ok, ki tuja merre terelgetik, őrzik a nyáját. Hatalmas terület jut itt egy-egy jószágra. Egy birka három hektárnyi legelőt is kaphat. A tevék közelebből megnézve furcsa kis jeleket viselnek. Némelyiknek lábán, vagy a nyakán különböző kis ákombok, egyébként ősi jelek, amikkel egy-egy nomád törzs jelzi a saját állatát. Sohasem fordul elő, hogy elhajtana egyik a másikat. Pedig a berber őslakók történetében már beszéltem arról, hogy milyen erkölcsi dicsőség volt a jószág, vagy asszonyrablás. Ám ez egy egészen másfajta nép, különbözik a berbertől, különbözik a déli nomádtól, akinek hit és vadászvilágából maradt ez a szokás. A Soufokat valahonnan Dél-Arábiából (Jemenből) vándorolt törzsek telepítették be szigorú meghatározott, ősi törvényeik, életformáik szerint.

„Nomádok. Házuk nincsen, elzártan élnek a világban, maroknyian kóborolnak ezen a széles tájon, melynek széle több ezer km-re délen torpan csak meg, ahol beleszalad az első folyó termékeny völgyébe. Ennek a mérhetetlen sivatagnak csontig tarolt földjén időtlen-idők óta barangol néhány ember, nincs semmijük, nem szolgálnak senkinek, egy különös ország, de szabad urai.” – Így írja Cammus.

A valóságban leszűkül a kör. Kb 10-15 km-enként vannak a pusztai kútjai. A talajvíz, ahol nincs mélyen, megmutatja, hol kell ásni, hol kell kutat telepíteni. E köré telepszik a parányi élet, az a pár pálmafa, ami itt az otthon, a biztonság. A kutak körül mintegy körbejárás úgy zajlik a napi program mindig ismétlődő folyamata. A jószág itt két-háromnaponként iszik, a teve négy-öt, sőt ha eső utáni füvet legel egy hétig is kibírja ivás nélkül.

A legelő birkát, kecskét kútra kell vinni, a teve maga megy el, ha szomjas, de mindig visszatalál, szinte telepatikusan tudja, merre kell menni, hol a gazda sátra. Mert a nomád sátorlakó.

Hogyan lehet itt élni? Mit lehet enni? Hogyan születnek a kis nomádok, és azok maradnak-e?

Csak az tud négyszemközt maradni a puszta, a homokvidék némaságával, aki össze tudja mérni a puszta nagyságát tulajdon lelkével.

A nomád család napi egyszer étkezik. A teve, a birka és a kecske teje, az abból készült sűrű savanyú ital és datolya minden táplálékuk. Víz nélkül nem lehet főzni és ha főznének is, vajon mivel? Hisz itt nincs tüzelő, a fű a jószágé, a jószág a pásztoré, a tejet adja és a húst nagy ritkán ünnepeken.

A nagy sátor csíkos, bordó és napégette barnás színe beleolvad a messzeség fakó színeivel. A kifeszített sátrat négy, öt levert farúd tartja minden felszerelésével. Egy vagy két teve könnyen továbbszállítja, ha elfogyott a legelő, vagy ha az időjárás miatt új kút mellé kell telepedni. A sátor alatt él a sok apró gyerek, a nagyobbak már feladatokat kapnak, a pásztorkodás szinte parányi gyermekkoruktól kötelesség számukra. Az egy éves gyerek már felnőtt táplálékon él, tejen, datolyán. A tejet egy szárított tevegymorba töltik, azt egy háromszögletű faágra, farúdra akasztják és rázzák-rázzák órákon át. Ha egy másik törzsbeli érkezik, vagy másik nomád, ételt, italt, sátrat és mindent, ami az övék megosztanak. Ünnepe az a nomád életében, ha valaki vendég jön átutazik. A kis pálmás gyümölcse, ha nem elég, cserélnek. A cserealap a tevetrágya, amit bizony hosszú, fáradtságos hajlongással szedegetnek, gyűjtögetnek az utak melletti helyekre, ahonnan a másik törzsbeli elviszi a homokdűnék oázisaiba trágyának, cseredatolyáért. Amilyen sivárnak tűnik az életnek ez a módja, olyan tartalmas, rendszerezett.

A nomádok rendszeresen találkoznak egymással, minden nagyobb körzetnek van egy kialakított bázisa, ahol összejönnek, megbeszélik a legfontosabbakat. Ahol az idősebbek tanácsait hallgatják, ahol tüzek gyúlnak az esti, hideg szélben, ahol a lemenő nap varázsánál belülről imádkoznak, utána egymásnak tárják fel gondjaikat: az állatok gyarapodását, új legelő gondját, legbelsőbb titkaikat. Néha a hegyek nomádjai is lejönnek, ilyenkor fontos, szociális dolgokról születnek döntések. Ekkor állítják fel az esők utáni legeltetési sorrendet, ki merre, a föld porában térképek rajzolódnak, csillagtájékozódással irányt szabnak az új utaknak, az új kutak felé. Ha nagy a szárazság, vele az éhség, akkor a törzsek segítik egymást. Sohasem haszonnal járó segítség ez, egyszerű, tiszta ősi kötelesség. (Még a szó is furcsa: szolidaritás!) Ha a szükség úgy hozza, hogy valamiért segítségre szorul egy törzs, baj, betegség, vagy állatpusztulás szakad rájuk, akkor a gyorslábú tevén egy-két óra alatt eléri a másik törzsbelit, a bölcsébbet vagy törzsvezetőt.

Vannak belsőséges ünnepek, különös rideg és mégis megejtően szép kultúrája van ennek a létezésnek. Az ünnepeken együtt van több törzs. Késő éjszakáig lobognak a tüzek, az asszonyok a vad és könyörtelen élet nyomait igyekeznek eltüntetni magukon, szépítkeznek. Díszes ruhákat öltenek, kezükön, lábukon megannyi csilingelő, de mégis hangtalan ékszerek. A nomád asszony talán a legigazibb értelemben asszony. Ahhoz, hogy a törzs kis családja életképes legyen, sok múlik az ő felelősségtudásán. Ugyan honnan ez a mély belső indíttatás? A kis utód ott a sátorban látja meg a napvilágot és élete, sorsa már

akkor a törzs öregebbjeinek döntése alapján el is dől. Már akkor kiderül ki asszonya, vagy férje lesz. Elhatározzák, milyen feladati lesznek, ahogyan cseperedik. A magával hozott belső tulajdonságok csak a törzs számára teszik hasznosabbá, saját értékei közösségi értékekké válnak.

Ugyan elgondolkodunk-e mi civilizált emberek kis apróságaink születésekor, névadó ünnepségeken arról, hogy ez a gyermek a közösségé is? Vajon van-e bennünk egy parányi elkötelezettség a nagy rend iránt, amiben élünk? A mi világunk felbomló családjai, sok mindent megadnak a kis jövevénynek, mégis lazábban fogjuk kezüket, mint egy primitív nomád gyereket az ő közössége.

A nagy tüzek hamvadó lángjait füvek és szintén a tevetrágya szítja. Teliholdas éjszakákon elhamvadnak a lángok, előkerülnek a hangszerek, a fájdalmas hangú pásztorsípok, a dobok ritmikus ütemére táncba kezdenek. Különös táncuk van a nőknek. Vannak olyan lányok, akik mint táncosok egész lányságuk alatt ezt tanulják. Egy-egy öregebb asszony tanítja, szépíti őket, felkerekednek és az ünnepeket megkoronázzák. Az egyszerű zenére könnyű, hajladozó mozgással ringatóznak, hajukat jobbra, balra lengetik és ez a lány mozgás úgy fokozódik, hogy kékre, „tintakékre” táncolják magukat. Ez a „Nakh”, utána a lányok szabadok. Az ilyen táncosok egyik csoportja a „Nail törzs” lányai is. Ha a vígság másnap is folyik, tevéversenyeket rendeznek, ügyességi játékokat.

Az ilyen közös együttléten természetesen az asszonyok is jelen vannak, minden tagja a törzseknek. Az anyák, a feleségek olyanok, mint a megszelídített állatok. Nézésük szelíd, sivár környezetük, szerelmi életük mégis meghatározója a törzs hétköznapi létének. Ezért a fiatal lányok az egyszerű tennivalók mellett elsősorban a szerelmi széptevést kell, hogy elsajátítsák. De a lélekből fakadó odaadás gyönyörét sohasem ismerik, hiszen igen-igen ritka az, hogy valaki megszeret valakit és ahhoz is megy asszonynak, feleségnek.

A fiatal lány, akit már születésekor meghatároztak kihez megy, sőt meg is egyeztek a szülők, ha látja is, nem tudja ki lesz a jövendőbelije. Vár és segít a létért való küzdelemben, és lassan elsajátítja, amire az önálló életben szüksége van. Megtanul jószágot nyírni, előkészíteni a gyapjat, amit megint csak csere alapanyagként elszállítanak. Ebből lesz a takaró, a ruhák, az új sátor anyaga, megtanul szőni is egyszerű eszközeivel.

Az esküvő előtt a fiús apa kikéri a lányt, van mikor még 15 éves sincs. A lányos apa megkapja érte az értéket, a jószágot. A lányt elküldik a pusztába. Amíg az előkészület folyik, egyedül kell maradnia önmagával a szabad ég alatt, egyedül tölteni az utolsó éjszakát. Hajnal felé a törzs legidősebb, de még szabad fiúrokonra megy érte, beviszi a sátorba és ott az asszonyok felöltöztetik. Kint már szól a zene, peregnek a dobok, sül a birka és a bekötött fejű, lefátyolozott lánynak elébe vezetik az öregek a férjét. A férj bevezeti az új sátorba, ott veszi le a fátylat és a félig nyitott sátor szőnyegén a pergő dobok és tapsoló ritmusos kiáltások figyelő és biztató szemek előtt magáévá teszi a lányt. A szüzességének jelét felmutatva odasereglenek az asszonyok, örömkialtásaik kifejezik

elégedettségüket, majd behúzzák a sátor ponyváját és most már nem nézik őket, most együtt, egyedül lehet szeretkezniük egészen a hold feljöttéig. Akkor léphetnek ki a sátorból és reggelig folyik a vigadalom. Másnap felpakolják az új asszonyt és elindulnak a férj törzséhez, ott állítják fel a sátrat újra a szegényes parányi berendezéssel, a földre ágyazott szép takarókkal, és kezdődik az új élet, ami általában már az első év végén meg is születik.

Csak így és ilyen szigorúan zárt törvények között képes fennmaradni ez az életforma. Aki kiválik, aki elindul a más utak felé, elveszíti önmagát. Hozzácsapódik egy-egy nagyobb település mellé, lassan feléli, eladja állatait, de igazi városlakó sohasem lesz belőle.

Egyetlen kiválási mód, továbbmenni a homokdűnék felé, ott egy kis oázist telepíteni és a legeltető embernek letelepedni, hogy földművelésre, homokművelésre váltsa át a vándorló energiáját. Ám a homokon csak a tevetrágya hoz újabb termést, a termel árut csak tevével tudja továbbvinni mindig meghagyva a lehetősége annak, hogy nomáddal érintkezzen, hogy a körfolyamat zárt legyen.

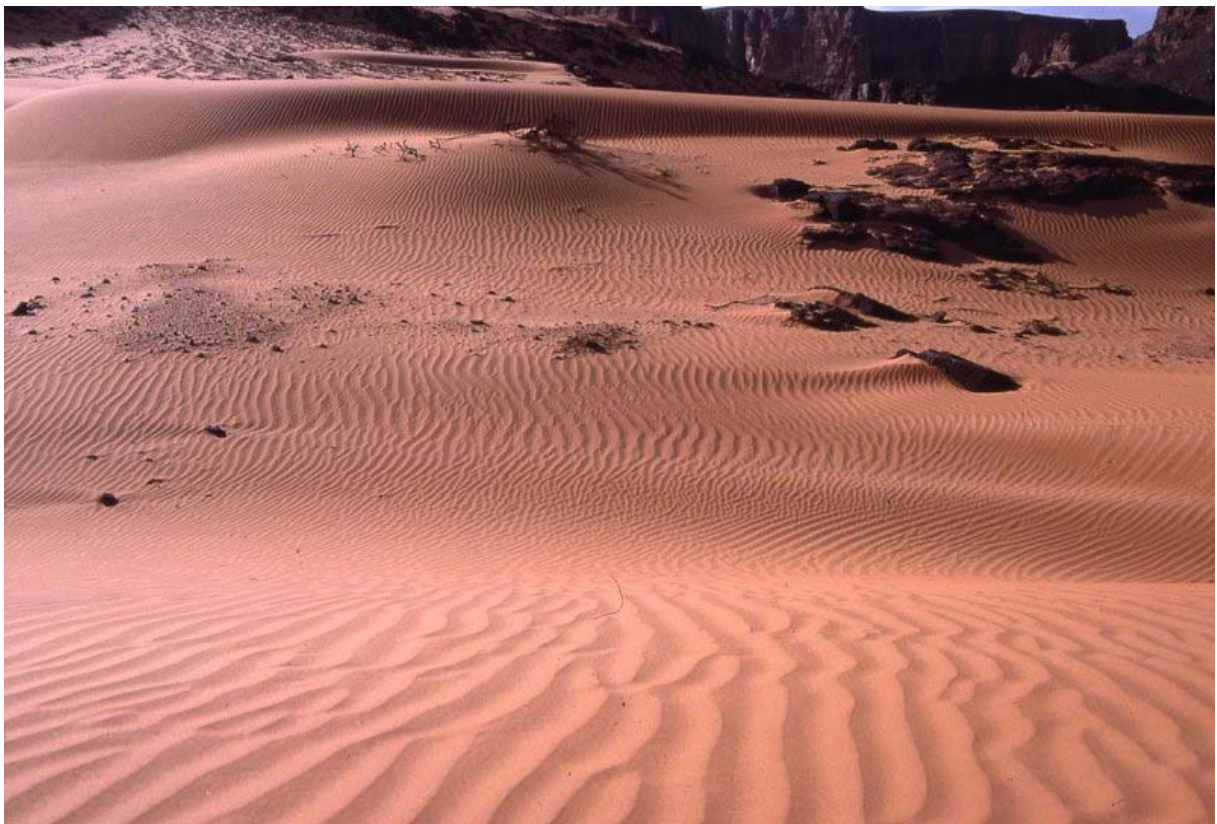
Szines piac Tamanrasettben

Homokdűnék között

Úttalan utakon

A nagy homokozó

El-Oued az oázisváros. Vendégségben az ezer kupola egyik udvarában.

A kietlen pusztaság végtelen sík mezeje itt-ott felpúposodik, buckák nőnek és egyre több a homok. Nőnek-nőnek a dombocskák, elfogy a száraz fűféleség, homokhegyek emelkednek a mindenség fölé, hosszan elnyújtózva, selymesen lágyan, érintetlenül. Tenger, hullámozó homoktenger, vakító csoda. A hosszú út, a sok vibráló fény, az ezernyi titok, az esti vezetés sejtelmes utakon egy városba vezet. A végtelen hullámozó tengerén itt-ott felvillannak a másfajta fények. Villany és magasba nyúló moszkák éjjeli lámpásai, mint igazi világítótornyok a most nyugodt homokbirodalomban. Fáradt tagjaink, zsibbadt gondolataink egy szállodában oldódnak fel, hideg, hűvös esti szélben érkezünk és a hideg szoba még hidegebb falai között olyan melegség jár át, amit kevesen sejtettek meg a halandó vándorok között. A nomádok nyomában járnak álmaink, különös tompa csend és csillagfényes mély sötét burkol körül. Hajnal felé, amikor már motozva jár a holdsugár, utat készít az éltető örök ragyogásnak, megszólalnak az imámok, a karcsú tornyokban hosszan hívják, ébresztik az igaz hívót első imára, Allahhoz, a mindenség urához. Az erkélyről kinézve előttünk a homokvilág csodája, az ezerkupolás város El-Oued. A kupolák lágy formáin megtörik a fény, a szálloda úszómedencéjében fürdik a teli napsugár, a látni vágyás rugói készítetnek az utcára, a burnuszos, dzsellábos igyekvők közé. Az utca homokja álmosan sárga, dideregnek a vibráló leheletek, tevesor, kis karaván baktat a piac felé. Nyitnak a boltok, a kis sukok, egymás mellett pici, keskeny utcácskákban indul a cserebere, halat és pizsamát, datolyát és lakatot, réztálat és elektromos darálót vad összevisszaságban és mégis szigorú rendben kínál a nagy piac a keleti zene zsongásában. A kupolák alatti szőnyeg és szőttes árusok máris kínálják áruikat, mi idegenek rögtön jó üzletet ígérünk jelenlétünkkel, máris behívnak, teával kínálnak, tömény mézédés, forró mentával, egy pohárból, körbe-körbe újra töltve, míg mutogatják csábító szőtteseiket.

A szőttések Guemar manufaktúráiból kerülnek piacra. 150 évvel ezelőtt hét török mester vezette kis üzem alakult és az eddig otthon szőtt takarók tarkaságát felváltotta egy új motívum, a fehér, a beige (drapp) és fekete színváltozataival.

Ám mi nem erre vagyunk kíváncsiak, egy-két aprósággal is beérjük. Az élet, a lét titka izgat és a zöldségpiac felé vesszük az irányt. A nyüzsgő utakon szamaras kordék viszik a friss hosszúszerű füvet, a hatalmas sohasem látott sárgarépaikat, az északon apróra nőtt zöldségnek itt felnagyított változatát. Zsákokban a szárított termék van, minden, ami elképzelhető.

A szamarak farka alatt egy-egy zsákdarab felkötve, hogy a piac tiszta maradjon, a trágya pedig megmaradjon. A nagy zsongásban hagymát, igazi friss újhagymás veszünk, a zöldsaláták nagy fejét látva, varázslóknak hisszük a kis pálmások gazdáit.

A délutáni fényben elindulunk megnézni, hol is terem e sok zöld, hol nőnek a mézédés datolyák. Nem a főútvonalat választjuk, kis település, falu után ki-

illetve beérünk a homokhegyek megálljt parancsoló lágy és mégis veszélyekkel teli világába. Az utat beborította a homok és nincs tovább. Itt-ott kibukkannak a karcsú pálmák koronái, egy kút felé megyünk, lekerül lábunkról a cipő, hiszen a homokon menni nagyon nehéz. A kút az első meglepetés. Vize, mélysége alig 20-30 m lehet. Tehát a homok alatt nem is olyan mélyen van a talaj vízszint. Ezért tudott El-Oued környékén a sok kis oázis megtelepedni. A pálmások körbekerítve száraz pálmaágakkal, alattuk a homokon a zsákokban hordott északi termőtalaj azon, abban az a sok növény, a sok zöldség. Milyen hatalmas munka lehet ezt megtartani, megóvni a viharoktól, öntözni. Nézzük a dűnék mögötti „paradicsomot” és megérint bennünket az élet egyik legnagyobb csodája. Vajon volna-e bennünk annyi erő, kitartás, hit és akarat, hogy a holt világban életet tudjunk varázsolni?

Bizony lelkünk szégyenkezik most, a civilizált ember szennyeire, az elpusztított élővilágra, a kiirtott erdőkre, a beszennyezett vizekre, a beszennyezett életekre gondolunk.

Most nem rezdül semmi, nem csikordulnak a porszemek, de van, amikor feltámad a nyargalászó szél és vinnyogva, vágtaázva, lázongva tör keresztül a térségen, görgetve minden útjába akadót. Sárga felhőket kavar, hordja a homokot és az elcsendesült vihar nyomai a drótokig befűjt távíróoszlopok, a derékig homokba süllyedt lélegezni sem tudó pálmák, az elpusztult otthonok. Nyáron, amikor tetőfokára hág a hőség, szinte elégeti magát a levegő, nincs mit belélegezni csak a sivatagi lángot. A forró lángolásban feltámad a szél, a sirokkó. Elhomályosul a nap, a sárga zizegő levegő úgy éget, mint a parázs, úgy kóvályognak az emberek, állatok, mint valami lángoló forró ködben. Naponta birkózik itt az ember és a természet. Az emberi élet múlandóságával a pálmások is elpusztulnak, pedig kell hozzá tizenöt év is, amire egy ilyen kis birodalom termőképes.

Aki képesnek érzi magát a homokküzdelemre, az elkezd ásni. Több méter mélységből hordja el szamarai, tevéi hátára tett kosarakkal a homokot. A mélyedés talaján még tovább ás, de ezek már gödrök a két méter mélységben. Ebbe kerül a termőföld messzi északról, zsákokban ideszállítva. A földbe telepíti a kispálmást egymástól 10-12 méterre, 3 méteres sorközökkel kelet-nyugat irányban, hogy mindig fényben álljanak a gyümölcsöt ringató koronák.

Három-négyévenként 10-20 zsák tevetrágyát szór a homokra, ami öntözéssel belejut a mély gyökerekhez. Az első négy-öt évben, amíg el nem éri a talajvízszintet a gyökérzet, bizony rengeteg vizet kell hordani minden egyes fára. Később már Allah kezében vannak, és az első évek munkája még 20-30 évig gyümölcsözik.

Itt-ott feltűnnek az út közelében az elpusztult, elhagyott pálmások is, mögöttük a végtelen rejti a sok-sok újat, a zöldségtermőt, a nomád cserealapját, az életet.

A délután végi órákban a nappali meleg komor hideggé válik, újra cipőt húzunk és elindulunk a kupolarengeteges város felé. Megvárjuk, amíg lebukik az örök fény, csodáljuk a selymes homok dzsinjeinek hidegleheletű sercegő csendjét.

Estefelé, amikor már hosszúra nőttek az árnyékok, megszólal a moszké tornyában a hívó szó – adjunk hálát Allahnak a mindenség urának, hogy ma is adott vizet, hogy segítette a vándort, hogy céljába ért a homokvilág utasa.

Estefelé mélyet sóhajtanak a pálmák. Az esti szellő lágyan ringatja őket, lassan-lassan elszürkül a zöldjük, hogy még egy pillanatra bearanyozhassa őket az áldott nap utolsó lemenő sugara. A lebukó égi fény nyomában szellők kapnak lábra, megrezdülnek a homokhegyek, a meleg mintha a dombok mögé szökött volna, hűvös hideg burkolja körül az embert. Életre kelnek a kutak, megnő a vízszintjük, de estére már ritkán kellene valakinek. A bíborszínű pálmák éjfékete leplet öltenek, a látóhatár pedig még hosszan izzik, sárgán, mind halványulóbban és mögöttünk halkán, mint egy lassan lépdelő fal, némán ballag a bársonyos éjszaka. Hegyezett füllel lapulnak még a karakálok, a sivatagi rókák, lassan eljön az ő idejük is. El-Ued lassan elcsendesül. Már nem szól a zene, a sötétség a kupolák mögé is beköltözik, már csak távoli neszek hallatszanak, aztán csöndet szül a csönd, és ránk borul az éjszaka.

A kora reggeli imára hívó szavak minket is a moszke köré vezetnek, nézzük az embereket. Sokan jönnek, fejükön öt-hat méter hosszú fehér anyagból az összetekert turbán, egy fehér gandura és azon a burnusz, vagy dzselláb. A gandura alatt ing és nadrág, hasonló, mint a szokásos férfi öltözk. Lábukon el-uedi kecskeszörből készült mokaszin, némelyiken már a cipőgyárak bőrtermékei, a jobb cipők. Fehérszakállas méltóságos kinézetű idősebbeken hosszú, tógyszerű, a haik. Asszonyokat sehol nem látni még. A délelőtti órák aztán őket is kicsalják az utcára, de ez inkább csak napjainkban vált szokássá, azelőtt elképzelhetetlen volt, hogy ők mutatkozzanak. A piacokra is csak a férfiak és a gyerekek járhattak. Most már ott a nehéz szatyor az asszony dzsellábja alatt, előtte délcegen férjeura, nem egyszer mögötte hagyva egy-két cipelős feleséget. Az asszonyok tradicionális öltözeke, ami már a főnciai asszonyt is eltakarta, a malafa. Ez egy 10-12 méteres anyag, lehet gyapjú is, selyem is, az időjárásnak megfelelően, általában színes vagy fehér, itt nyoma sincs az északi partvidéki asszony feketeségének. Ám a színes malafán egy szemem néz ki a világba, úgy eltakarja magát. Valamilyen szép bizsuval, brossal tűzik össze magukon. Szokatlanul szép ez, az északi különös tekergetős megoldás egyszerűsége után.

Az északiak szája előtt kis lithám van, itt a sok homok, a szél az egész arcot eltakarásra készíti. A malafa alatt hosszú, földi érő ruha van, amiben természetesen otthon vannak, hiszen az előbbi csak utcai öltözet.

Vakítóan erős a fény, a színek élénk kavargása, a zene zsongító hangjai, a piaci kikiáltó rikkantásai között fel-felbukkan egy-egy szánandó figura, akik

kéregetésből próbálják tengetni életüket. A pénztárcákkal együtt megnyílt szívünk szánakozik, mennyi trachomás, mennyi TBC-s ember jár-ke. El-Uednek van egy kórháza, de milyen hatalmas méretek vannak körülötte, és az ingyenes orvosi ellátás nem jut még el mindenhová.

A kupolás város kőházain belül különös kép tárul elénk. Amit mi kívülről tetőnek hiszünk, csupán az udvart borítja, a mindig árnyékot tartó hűvös hely, ahol az élet zajlik. E köre épül a kőház, aminek anyaga a homok alól kiásott, megkövesedett homok laza módosulata. Ezt a követ fogják össze a beleágyazott pálmagerendákkal és fölé emelik a kupolát. Némelyiket a tehetősebbje fémlemezekkel borít be, amik a fényt visszaverik és még hűvösebb az udvar. A lakás falai vakolatlanok, a kiálló pálmavégek az akasztók, a használati tárgyak fontos helyei. A legtávolabbi helyiség a fedett téli konyha, mellette a fedetlen nyári. Nyugati fekvésű mindig a datolyatároló, ez a legfontosabb helyiség, hiszen a mindennapi élelem helye. Külön piciny helyiség a víztároló, ahol sorakoznak a kőagyag edények, amiket sorba felváltanak a műanyag tartályok, amikben bizony nem marad meg hidegen a víz és sok-sok fertőzés táptalaja. De az ipari termék piacot keres, és ritkán nézi a szükségszerűséget.

Vendéglátónk asszonya pár pillanatra kerül csak elő, arcát eltakarja, terítéket hoz, az udvari szőnyegen ülünk, elénk kerül a nagy kerek réztál, rajta gőzölgő mentatea, datolya és egy édeskés, mézből, kekszből készült massa, amit egy tányérból közösen kóstolgatunk.

Ajándékul gránátalmát kapunk, ami vastag bőrében megőrzi a vörös nedvet egész télen át, és amikor újra forró napok jönnek, hűsítő nedve kitűnő szomjűző. Ha muszlimok lennénk, magunkra vennénk a kasabiát, a malafát, és háttal mennénk ki a pálmából készült vastag szüette kapu-ajtón, kezeinket mellünkön összefogva hosszú hajlongások közepette. De egyszerűen csak búcsút veszünk és indulunk tovább egy másik város felé, ahol egészen más emberek laknak, ahol a sivatag arca új meglepetéseket tartogat.

A homokdűnék bársony útjain, a letűnt királyok városába Touggurtba.

Homok, homok, homok. Hepehupás, kanyargós út. Egy nagy emelkedő és kanyar után kényszermegállás. Hófúváskor lehetnek az utak ilyenek otthon, de

itt sokkal veszélyesebb beleszaladni egy homokdombba. Várunk, míg a tegnapi szél nyomait eltakarítja, az út szélére kotorja a hókotróhoz hasonló sivatagi úttisztító jármű. Elfogyhatatlan homokvilág. Itt-ott kibukkannak a kis parányi oázisok. Az őt mellé kisgyerekek szegődnek, némelyik vagányabb, bátrabb, stoppol rendületlenül. Megállunk, no egyet felveszünk. Kérdezzük, merre akar menni – az mindegy neki, csak egyet autózhasson – magyarázza.

A reggeli hidegben az utak mellett gyerekek baktatnak valahová. Egy-egy messzi iskolába igyekeznek. A forró napban, a déli órákban meg vissza. Hosszú kilométereket gyalognak, dacolva a hajnali fagyokkal, a tikasztó izzással mezítlábasan, kis nyűtt kasabiákban. Talán rövidebb út lenne a dűnék között, ám hátha akad jószívű autós, aki elviszi egy darabig őket. A kis otthonokat elnézve sokáig tűnődtem, vajon hol tudnak ezek a gyerekek felkészülni a másnapra, a leckéjüket vajon hol írhatják, hiszen asztal sehol sincs. Egy szélcsendes délután megláttam a kisfiút, aki leckét írt. Kórózsákat, sivatagi rózsákat árult az út mentén. Kirakva kövei, a homok alól kibányászott csodakövek, néhány dinárt érő kincsei, ő ült a homokon, kezében ceruza. Őlében az elnyűtt táská, rajta egy füzet és írt. Lassúra vettük a sebességet, sokáig néztem a füzete fölé görnyedő fiút. A végtelen homoktenger közepén ül egy gyerek, aki tanul, leckét ír. Ebben a képben benne volt az egész eljövendő élet. Sokáig őrzöm egy másikkal, Kadi Musztafa görcsbe szorult kezének képével, aki már felnőtt volt, tevéit vitte a vásárra. Ő a címét akarta felírni, szeretett volna eljutni az iparosodó életbe, egy másik világba. Erre a címre várta a lehetőség híré.

A kis kővárakban az oázisok tövében birkák, kecskék, néhány teve és az emberek együtt élnek. Van egy fő helyiség, természetesen homok az alja. Nagy ünnepen szőnyeg kerül elő. Az étek is a földön ülve készül. Végignézttem, hogyan csinálják a lepényhez hasonló galettet, egy homoki családban. A nyitott udvaron, ami köré épület az egymáshoz ragasztott kövekből néhány szobaféle, ott van a tűz. Ez a tevetrágyából szított parázsló, füstölgő kis meleg, amire egy fényesre csiszolt kődarab került. A kő izzott, inkább csak melegedett. Az asszony leült a földre, törökülés módon. Egy fatálba öntötte a durva szemcsés szmullt, a liszt helyett használt örleményt. Egy tevegetomorból, ami erre a célra van kiszárítva, áporodott szagú vizet lötytyintett rá, összegyúrta. Aztán kezet mosott. Nem vízzel, homokkal. A masszát a köre tette, az lassan átsült és kész volt a napi elege a családnak. Nehezen nyeltem a falatokat, ám mégis, mert kedvesen kínáltak, meg kellett ennem.

Milyen más, milyen nehéz, könyörtelen ez az élet itt, a városhoz képest! Milyen messze kell menni, hogy piacot találjon a pálmák gazdája, hogy elláthassa népes családját.

Aztán megkoptak a dűnék és messze-messze hatalmas zöld erdő tűnt fel. Erdő a Szaharában? Igen, egy hatalmas oázis város ezernyi pálmafával, köztük csordogáló, gőzölgő kénes vízzel. Szépen művelt kertek, a fák alatt fű, hatalmas, hosszú szárral, bab, borsó, kalarábé, paradicsom. Decemberben.

Az egyik mellékösvényről kifordul egy kordé, megrakva hatalmas fürt datolyákkal. Itt most folyik a szüret. A fák között itt-ott felbukkannak a bekötött fejű, fekete arcok. Touggurtban vagyunk. A város mindenütt hatalmas építkezések gyűrűjében áll. A régi királyváros nyomai egy-egy utca csak. Nagy nehezen megtaláljuk a régi temetőt a város szívében, ahol az ősi királysírok egy fehérre meszelt, nagyon egyszerű kupolás épületben még egyszerűbb formában nyugodnak. Őrzőjük szintén fekete, elmeséli az ősi temetkezés különös módját. A XI. században kezdett ide temetkezni Ben Dzsellab dinasztiája. A legnagyobb sírra mutat, ez egy királyi sír, a nagy berber királyé. A sír fehérre meszelt, kézzel formált, inkább agyaghoz hasonló három buckából álló domborulat. Mellette kisebbek, az asszonyai voltak, azokon csak két kiemelkedő domb, aztán a gyereksírok, azokon csak egy. Az épületben gyíkocskák szaladgálnak jobbra-balra, élő árnyak a holtak csendjében, ide-oda dőlve hűsölnek. A kupola alatt egy örökmécses, szép mívű munka, azonban sokkal újabb keletű, mint a sírok. Jobbra-balra kisebb kupolák, ők is királyok földi porait őrzik, ám ahogy vezetőnk magyarázza, ők már kisebb uralkodók voltak. Öt-hatszáz évvel ezelőtt a vándorló új települési helyet kereső dél-jemeni törzsek bűzös, mocsaras területet találtak, pusztított a malária és a vánszorgó, néhány fekélyes beteg láttán visszahúzódtak a homokhegyek közé. Az ősi királyok kora addigra már leáldozott.

A nyirkos levegőjű falak közül kilépve megvakít a fény, szemünk káprázik a sárgán izzó utca látványától, amit egy-egy kék, lila folt tarkít, fekete tovalibbenő asszonyoké.

Touggurt lakói majdnem mind feketék. Ők is muszlimok, Messze láttatja magát a nagy mecset, ám belépni itt sem lehet hitetleneknek.

Touggurttól nem messze kicsiny, de virágzó település, rengeteg új ültetésű pálmával körbeölel egy fehér sírhelyet, Sidi el Hadj Ali-nek a mauzóleumát. Lassan elfogynak a homokdombok, kopár, sík vidék tárul elénk, egyre gyakrabban előbukkannak újra a nomádok sátrai, és nyíl egyenesen visz az út tovább észak felé, Biskrába.

Fárasztó hosszú utazás ez, egy végtelen nagy sík medencében. Itt-ott vibrál a délibábhoz hasonló tünemény. Egyszer csak mintegy álombeli látomás, lebegni kezdenek a látóhatár felett a kék és lila árnyak. Találgatjuk ki-képzeli. Biskra 100 km, mutatja az útjelző tábla. Kirajzolódik a messzeségben a hatalmas, hosszan nyújtózó Aures hegy vonulata. Kisfiam, aki átaludta az út

nagy részét nagy sóhajjal felkiált, figyeljétek, szárazföld! Valóban, mint a hosszú tengeri utazáson, ahol csak a végeláthatatlan vizet látja az utazó, egyszer csak feltűnik a part homályba burkolt, alig sejthető hegyvonulata, olyan megkapó látvány itt is a sivár, sík vidék végét lezáró hatalmas hegyvonulat.

Asszonyok

Biskra, Hotel Okba vagy Zibans, idegenvezető konflis-kocsival. Panoráma egy ősi moszké tetejéről, mezítláb a szőnyeggyárban.

Amilyen megkapó látvány a homokvilágot lezáró hatalmas hegyvonulat, kék, vörös, lila színű, megnevezhetetlen alakú formák, olyan jellegzetes városba ér az utazó, amikor megpillantja a táblát, Biskra. A város egy hatalmas pálmaliget volna, ha ligetnek nevezhetnénk. Ám talán egyik sem olyan elhanyagolt pálmás, mint ez. Feltűnnek az út mentén a zöld füves kertek, itt is buzog a kénes meleg forrás, szemet gyönyörködtető keleti stílusú fürdő épült rá, gyógyvize reumát, gyomorbántalmakat könnyebbít a rászorulón. Ám, aki valóban rászorulna, az omladozó falak mögött egy nagyon szegény óvárosban tengeti életét. Biskrában annyi az ellentmondás, hogy belefárad az ember rövid idő alatt is. A város már a rómaiak idején is jelentős központ volt. Vescera néven említik az ókori iratok. Kellemes éghajlatát a letelepülni vágyó nomádok is érzékelték, bár van, amikor hatalmas vizek zúdulnak a városra, a mögötte lévő hegyeken megakadnak a felhők és irtózatos vízáradattal hömpölyögnek a kiszáradt vádik felé. De ez ritka, gyakoribbak a vad szelek, a déli homokviharak, amik itt visszafordulnak tépve, szaggatva az északi laza, málló közetű óriásokat, örökké új alakzatokat formálva belőlük.

Mégis kellemesebb a nyár, mint az alig 300 km-rel délebbi területeken. A letelepült nomádok a régi negyedben élnek, éltek, ahol sajátos életmód alakult ki. A négyszögletes falakkal körülvett udvarok és kis, több helyiségből álló épületek csupasz falai, szobái között, itt-ott leomlott falak között járkal a levegő. Kecskék, birkák legelészik a gyér fűvet, ami az udvarok közepén feltörő kutak körül zöldül. Szanaszét szemét, trágya, a falakon kívül nyitottan csorog a szennylé, amerre látni, eldobált konzervdobozok százai, légy és nyüzsgő bogáráradat. Bűz és nyomor. Lehangelő ez a látvány, alig hinné az ember, hogy

egy szocialista úton haladó országban van. A szennylé fölé hajló vizet ívó gyerek rettentő látványától elborzadunk.

Alig néhány száz méterre a falaktól supermodern szálloda, légkondicionált szobákkal, zuhany, fürdőszoba, csodálatos kertben hatalmas uszoda. Milyen más lehetett ez a világ, amikor még csak a félnomádok lakták. Amikor nem fertőzte őket az új, a civilizált világ ezernyi ellentmondása. Amikor még minden megfelelően funkcionált.

Bartók Béla a nomádok zenéjét gyűjtötte itt, és egy egészen más városról emlékezik.

M Cid, Bab el Fatah, Guedacha falai ma már csak pusztulásnak ítélt életeket takarnak.

A keleti stílusú Hotel Okba, vagy újabb nevén Zibans (egy nomád törzs főnöke után) hatalmas fallal körülvett épület és kert. A magas fal sem áll ellen az éjszakai tolvajoknak, mindenütt örök, autóvigyázók.

A turisták csalogatására kifakult, elnyűtt kis konflis kocsí álldogál, zörgő csontú egyszem lovacskájával, háborús rokkán gazdájával, ki naponta próbálkozik, hátha akad valaki, akit elvihet körbemutatni az óvárost, ahol nem tanácsos vezető nélkül sétálni. A vezetővel van csak egyetlen lehetőség arra, hogy a törökkori kis erődöt is megnézhessük, és az egyetlen moszké, amibe idegen is bemehet, megnyílik előttünk. Ám a látvány nagyon szomorú. A sok száz éves szüette pálmafaajtó kinyílik, 20-30 gyerek törökülésben a hideg földön (kint reggel fagyott). Recitálnak, monoton hangon hadarják a korán szövegét, kezükben tépett, ezer kezet megjárt koránmaradványok szinte a kézhez ragadnak a sok piszoktól. Hozzáérnünk nem szabad, hiszen szent papírok, s mi hitetlenek vagyunk. A karcsú minaret tetejéről lelátunk a nyomorúságos udvarokba, ahol szanaszét a földön ücsörögnek beszélgetnek és a szeméthalmaz ott púposodik körülöttük. Ezek az emberek nem is akarnak tenni semmit a jobbért, egyszerűen nincs belső igényük, az élet számukra így egész. A letelepüléssel elveszett az a közeg, amiben élni tudtak, elvesztek az élet erkölcsi, közösségi értékei. Nincs már hitük és céljuk, hiszen az újat még nem értik, a régit már nem tudják élni.

Különös, elgondolkodtató élmény volt a szőnyeggyárban tett látogatás. Kora reggel mentünk, amikor még minden víz hártyás volt az utak mellett. Éjjel komoly fagyok vannak, de a téli napsütésben nem volt 8-10°-nál melegebb délben sem. A szőnyeggyár egy kis üzem. Épülete már a francia megszállás alatt kezdett üzemelni. Egyik hatalmas terme kiállítás. Szébbnél szébb óriási szőnyegek várnak itt gazdára, bizony még óriásibb összegekért. A terem őre, aki kalauzol a dermesztő hideg termekben, egy fiatal lány mezítláb. Aztán bemutatja a hímző lányokat, asszonyokat, rögtön szemünkre kerül a kendő, idegenek vagyunk. Az asztalok mellett szigorú rendben görnyedve varrogatnak, hímeznek mezítláb. A szőnyegszövő állványok mellett a földön ülnek a hideg kövön, mindenféle párna, szőnyeg nélkül, mezítláb. Előttük a rajzok, egy-egy

szövőállvány mellett négye-öten is szövik a mesemintákat. Én fázom kabátban is, ellilult kezeiken látni, ők is kínlódnak. Egy felügyelő itt-ott pálcájával ráüt a kezükre, rájuk szól, ha beszélgetnek. Olyan érzésem volt, mintha valami nevelőintézetben láttam volna ezt, pedig egy állami manufakturális üzem volt. A nők 8-10 órát dolgoznak, egy-egy szőnyeg két-három hónap alatt készül el, de van amelyik egy év alatt. Fizetésüket tudakoltuk és elállt a lélegzetem, havi 800 dinárt, ha megkeresnek. Azokból a családokból, ahonnan ide jöhetnek a kiválasztottak dolgozni általában 8-10 ember él még az ő keresetükből. Egy kiló hús ára ekkor 60 dinár volt és 1 dinár 8 forintot ért. Egy kiló datolya a termő hazájában 10 dinár, sokkal több, mint idegen országban, ahova exportálják. Egy liter tej másfél dinár. El lehet számolgatni, hogyan is lehet megélni és miből is születik a nyomor, a semmittevés keserű világa (1981.).

A régi város falain kívül folyik a modern élet, a fényes kirakatok semmit, értéktelen giccseket kínálgatva. Népes a piac és hatalmas a datolyapiac. A környék pálmásainak termését itt osztályozzák, dobozolják, küldik szerte a világba. Egész nagy gyárrá nőtt az édes gyümölcs begyűjtőhelye.

A piacok mellett földön ülő asszonyok kéregetnek, gyerekek rohannak egy-egy megálló kocsii mellé, ők már pénzért nyújtják szurtos kezüket. Úton-útfélen árulják a biskrai késeket, a szuvenírt, először 30 dinárra tartva, végül ötért is odaadják, ha még ezért sem kell, a mérgesebbje még utánunk is hajítja.

Ebben a városban nem kevés magyar is dolgozik. Magyar kenyérgyár épült, magyar szerelők dolgoznak külföldi cégek alvállalkozóiként, bizony nem könnyű körülmények között.

A város keleti szárnya egy új világ, szinte költemény. Megkapó ízléses házak sorai, gyönyörű arab stílusú épületek, árkádok, márványmozaikos kerengők, fürdők, ízléses terek, sokfajtaú pálmák, ékes mecsetek, iskolák, impozáns közigazgatási épületek. Mögötte kietlen kővilág, hatalmas vörös málló kőhegyek, óriásokra emlékeztető szoborformák, a nyargalászó szelek művei. Nyugat felé az Aures kapuja alatt kicsiny falucska, fehér szenthely Sidi Okba. Mecsetje Sidi Okba ben Nafti apostol hamvait őrzi, aki számos haditett hőse volt. Ő alapította a tunéziai híres szent várost Kairouant és hatalmas mecsetjét. A keleti új város főútja kék, lila és ezüst hegyeken keresztül a boldogság városába Fou Sadába vezet.

A nyugati, a titokzatos Aures véres, harcos múltú szurdokaiba a Rufi kanyon, amely semmihez sem hasonlítható, Csontváry színű világába viszi az utazót, nem kímélve veszélyes kanyaroktól, irdatlan meredélyektől, próbára téve a legjobb vezetőket is.

Tavak a sivatagban. A titokzatos sottok.

Káprázatos fényözönben utazunk már órák hosszat. Tikkasztó a hőség, szinte ég a levegő. Vibrál előttünk a messzeség, sehol semmi nem mozdul, mi vagyunk

talán az egyetlen mozgó jármű. Sehol egy teve, sehol egy fűszál. Bőrünk kirepedezett, Péter fiamnak eleredt az orra vére. Játszunk a gondolattal, mi lenne ha ... képzelődünk. Ha most valami miatt itt kellene maradnunk? Vizünk még van ugyan, néhány doboz narancslé is, de ha elkezdenénk inni, egy óra múlva már mind elfogyna. Rájöttünk a saját tapasztalatunk alapján, hogy inni csak a legvégső esetben szabad. Ha elkezdjük, nincs megállás- Pedig irtózatosan szomjazunk. A gyerekek akaraterejét is próbára teszi az út. Egyszer csak, valahol a látóhatár szélén feltűnik egy kúp alakú sötét valami, én felül látom hegyesedőnek, a gyerekek fordítva. Végül kiderül, valóban egy négyoldalú „stélé” féle, mind a négy oldala a négy égtáj felé mutat. Lépcsőzetes. És már ki is találtuk. Óra is, iránytű is. Elneveztük mini zikurátnak. A homok köve homokkal összetapasztva, mesterien, durván kidolgozva állja az idők végtelenjét. A vibráló látomás valós, mögötte a látvány még valóságosabbnak tűnik. Víz, igazi hatalmas tómeder, szigetek rajta. Ám teljesen mozdulatlan minden. A a tükörsima felüleőt nem rezdül, szellő sem fújja, borzolja. Dermedt a táj, mintha minden valami csipkerózsika álomba szenderült volna. Megállunk a kúp alakú jelzőnél, nézzük a csodás látványt, nem akarunk hinni saját szemünknek. Akkora a csend, hogy egy véletlenül arra észálló legyecske zizegése éles zajt kavár. Gyönyörködünk. Semmi nesz, semmi zaj, a forróságban a homokszemek peregnek egymásról, szinte hallani.

Feljebb megyünk a széléhez, alig öt-hat méterrel emelkedve, és mint aki elveszti látását úgy elveszett az előbbi látvány. Víz sehol, tó sehol. Csak a sík homokos, sós talaj. De hová lett az előbbi látvány? A gyerekek lent vannak, integetnek, hogy ők is látják. Feljönnek, mi lemegyünk. Fent semmi, lent víz, tó. Jó párszor helyet cserélünk, ám a látomás valóssá válik. Valóban csak a pusztaság ez. A nap vibráló fénye, a valamikori kiszáradt sótól csillogó nedve káprázó, szikrázó, vakító fényekkel varázsolja elénk, csúfot űzve velünk, a fénytörés titokzatos egyszerű törvényével majdnem lépre csalt.

Petőfi jut eszembe itt a végtelen óriási valóságában, az alföldi délibáb, a megfoghatatlan titok. És látom a sottok, a kiszáradt medrek vándorait is, akik a víz csillogó látványának reményében nekivágtak, hiték és mentek űzve, hajtva a tevét, végül már elfogyott az erő, a remény és a látomás, a kép elnyelte az utasát. Ha a sott közepén valóban marad néha víz, az keserű, ihatatlan, sokszor mérgező.

A légios katonákat sokszor csalták be a sivatagi partizánok a képszerű hihetetlenbe, majd a maradék ingoványos víz elnyelte őket örökre. A szerencsétlenül járt utasnak, katonának nyoma sehol. A forró izzásban még az elhullott állatok csontjai is egy-két év alatt szétporladnak. Itt nem lehet megkeresni senkit. Ám mégis alig tizenöt éve borzasztó felfedezés történt egy ilyen keresgélés alkalmával. Valahol messze bent a homok és látomásvilág szélén sok kicsiny csontot találtak. Gyermekekoponyákat. Kiderült, hogy az egyik törzsnél sokáig élt az a szokás, ha újszülött gyermekük lánynak látta meg Allah világát, azt az apja megfojtotta és a homoknak adta. Volt olyan család,

ahol három, négy lányka jött a fiú előtt, és a főnök akarata előtt asszonynak, anyának meg kellett hajlani. Ennél csak az volt borzasztóbb, amikor a nyomorgó család feje az idegen kinézetű gépkocsikat szemlélte tétlenségében, egy óvatlan pillanatban elélőkte saját gyermekét, mert mindenképpen neki volt igaza az idegennek szemben és a gázolásért hosszú évekig pénzt kapott a gyerek apja. A gyerek élete kis gyertyaláng, belőlük oly sok van és pénzből oly kevés, még ma is.

De ne kalandozzunk a múlt keserű valóságába, utazzunk tovább a víz nélküli élet szeszélyes útjain.

A sottok káprázata messze dél-nyugaton valósággá vált már. Bechártól néhány km-re hosszas előtanulmányozások után hatalmas munkálatokba kezdtek az új jövő országát építő emberek. Geológiai vizsgálatok megállapították, hogy a homoktenger alatt édesvizű tó húzódik (azóta sok-sok ilyen fedeztek fel). Jöttek a hatalmas gépek, jöttek a markolók, kotrók, amerikai, japán gépóriások, német, angol, és ki tudja hányféle szakembergárdák és a hullámzó homokú, évezredek óta kihalt terméketlen, halott világba megszületett az emberi tudás, a munka, a kitartás valós csodája, egy hatalmas Velencei tó nagyságú tó, vízi erőmű, gátrendszer. Mögötte, körötte kertek, öntözött területek végtelenjei, paradicsom, paprika, zöldség és pálmaligetek ezrei. Gyümölcsfákat szüretelőktől hangos a szaharai csend, madarak keresgélnek az ide is eljutott kártevőket. A permetező öntözőművek szivárványai alatt bujkálnak a turbános kertészek és az északi városok piacain télen is van szaharai zöldféleség. Engem mégis a hullámzó búzatenger látványa ejtett a legnagyobb ámulatba Igaz, mindez rengeteg pénz, óriási erőfeszítés, éghajlat változtatás. De hiszem, hogy mindez sokkal nagyobb területen is valóra válhat, hogy józan gondolkodású szakértők mérlegelik majd a jövő termőterületeinek lehetőségeit, hogy a Szahara végtelenjében nem próbabombák robbannak majd, hanem a hullámzó búzatenger tövében emberi hajlékok tarkítják a sárga izzású tájat. „Gyermekekacagástól lesz hangos a néma homoki világ, és a fehér, kék házak káprázatában tűzpiros rózsák nyílnak.”

Hiszem, remélem én is, mint ahogy egy nomádból lett mai költő Abdilhau Rahni írja, éneкли Jövönk Allah kertjeiben című versében.

A Messaudi kút legendája. Ouargla, Sedráta. Gardaija az elvarázsolt kikötő.

A monda szerint az algériai Szahara legnagyobb kőolajkútja már évszázadokkal ezelőtt is lakott hely volt. Messaud, egy törzs főnöke és népe vándorolt újabb legelő, újabb terület után kutatva és a nagy szárazság erősen megtizedelte őket. Elpusztultak az állataik, asszonyaik és a gyerekek, mígnem a törzs főnöke is elvesztette önuralmát és tíz körömmel kezdte kaparni a homokot. Végso elkeseredésében kapart, vájt egyre tovább, mígnem a homok egyszer csak tapadóssá vált, ami vizet jelzett. Ennek helyén ontja vizét ma is a Hassi

Messaudi forrás, de a városka igazi kútjai messze láttatják magukat, hiszen az égő olajfáklyák 100 km-re is elvilágítanak. A feltörő olajat a földgáz nyomja a felszínre, a készleteket 2500-1800 milliárd köbméterre becsülik.

Aki gépkocsival vág neki a szaharai végtelen utaknak, és valahol Ouargla körül szeretne esti célhoz érni, különös látvány részese lesz. A sárgából vörössé változó homokhegyek hullámai felett halványkék, szürkés füstcsík húzódik. A vibráló jelenség olyan, mint egy látomás. Aztán elborul a mindig vakító égbolt, lángcsóvák tűnnek fel, egyre erősödő fényükkel lobognak, égnek az örök tüzek, a rémületes homokvilág kikötői, az olajkutak. A Hassi Messaudi fekete gyémánt kiaknázói kietlen holdbéli tájon töltik a munkanapjaikat, tikkasztó forróságban, homokviharok félelmetes porfelhőiben, fagyos leheletű éjszakákban és tüzes poklok kemencéiben. Egyre kevesebb külföldi jön ide és egyre több a letelepült munkássá lett nomád. Ők azok, akik igazán tudnak alkalmazkodni a kegyetlen időjáráshoz, akik arra is képesek, hogy gyümölcsfákat, rózsákat ültessenek a messziről hordott földbe a homokon.

A külföldieknek telepített tenisz- és röplabdapályák, a klubok és táncteremek némán konganak, a szaharai munkások ilyenfajta szórakozást énem igényelnek. A közeli Ouargla kínál néhány szórakozni vágyónak nagyobb lehetőségeket, minden igényt kielégítő szállodáiban.

Különös mauritániai stílusban épült múzeuma bepillantást nyújt egy olyan világba, ahol az idő lassabban jár, mint az északi tájakon. Az esküvői díszes parádés teve itt kiállítási tárgy, de alig párszáz km-re találkozunk az igazival, csak abban benne ül a díszes menyasszony is, aki a csipkefüggönyök mögül bánatosan kémleli a városi látványt, amit most már neki nem illik többet látni, mert egy mozabita asszony a házassággal rabságba is esik.

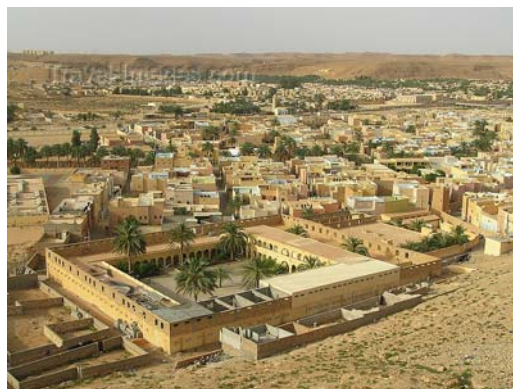
Egyszerű szükségleti eszközök, birka és tevégyomrok a víztárolásra, a festékek a szépítkezésre, mozaikmaradványok egy elpusztult, elhagyott városka romjainak múzeumi darabjai már sejtetik, hogy utunk következő célja az a város, azok a kis városkák, amiket inkább ismerünk mesekönyvek illusztrációiból, mint a valóságból.

Ouarglát elhagyva egy hatalmas holdbéli tájra érkezünk. Vörös narancs és okkerszínű kráterek, vihardobált kőhalmok között vezet a karavánút 10 km járásnyira Sedratába. A végtelen kietlenség élettelen. A kövek között nehezen járó teve biztos lépésekkel hintázik, lába alatt millió évekkel ezelőtt megkövült tengeri kagylók, páfrányok. Percek alatt gazdag őskori gyűjteményünk van. A kővilág egy idő után megnyílik és meglátjuk a mozabiták előző letelepedési helyét, romokban elhagyottan. Milyen érdekes látvány egy romváros más környezetben? Itt viszont félelmetes. Cserépmaradványok, csipkézett falromok, mozaikok, szinte várjuk, mikor lép eléink valaki, szinte halljuk a susogó lépteket, de néma, kihalt minden. A mozabiták tovább vándoroltak, mert elfogyott az éltető, a víz, a forrás elapadt. De kik is a mozabiták?

Történetük a VII. századba nyúlik vissza. A hatalomra törő kalifák közti ellentéteket, villongásokat vallási köntösbe burkolták. Így született meg egy

szekta, a karidzsiták szektája, akik alulmaradtak a hatalmi harcban és a bosszúért lihegő ellenség arra kényszerítette őket, hogy elhagyják őseik földjét. Csoportjuk az ibaditák egészen Tiaretig vándoroltak, de itt sem sokáig volt maradásuk, mígnem bevetették magukat a sivatag legmélyebb részeibe.

Először Sedratában telepedtek le, de később tovább vándoroltak, még egy jobban védhető kietlen világra leltek. A halott sziklavilágba sehol egy fűszál, sehol egy igénytelen tamariszkusz, itt csak kő, kő van mindenütt. Amikor már azt hiszi az ember, hogy elérkezett a világ végéhez, akkor megnyílik előtte a szürke sziklatömeg, a legsötétebb pokolra számít és elébe áll a kis városka mesebeli kék, lila, fehér házacskáival. A vakító kék ég, a szemet fárasztó hosszú tüzes út szürkése után kisfiam boldogan kiáltott fel: „anyu nézd mesekönyv!

A mozabiták földje

Tudjátok mit, lapozzunk bele ebbe az igazi mesekönyvbe, nézzük meg mit csinálnak itt a varázslók, mit csinálnak a pirossapkás kis legények, vannak-e tündérek, vannak-e dzsinek?” – és elindultunk felfedező útra. Ebben a holtnál is holtabb tűzkatlanban, a mesebeli dzsinek varázssvesszője elővarázsolta a minden életek urát, a leghatalmasabb földi istent, a selymesen buzgó, csobogó, tiszta vizű forrásokat.

Gardaia a vizek városa. Körös-körül gazdag oázisok, kertek, földi paradicsomok. Aki végigjárta ezt a hosszú utat és megpillantja az öt kis mesebeli város kéken vakító házait, elfelejti, hogy földön jár, varázslat alá esik. Minden ház egy-egy kis erődítmény. Egy-egy család titokzatos életet él ősidők óta. A lányok kicsi koruktól már menyasszonyok, szülei születésükkor eldöntik kihez kell férjhez menniük. Aztán ahogy serdülnek, beburkolják őket, kamaszodó szemük fiúlelket sohasem láthat. Bizony csak az esküvő napján derül ki, mit is rejt a „zsákbamacska” csúnya vagy szép lány-e a feleség. Az ifjú asszonyt fátylai alatt végig viszi a városon a parádés teve, aztán bezárulnak a kapuk és soha többet nem mehet ki onnan. Szigorú törvényekkel vigyázzák asszonyaikat, akikkel nyáron a nagy hőség elől kiköltöznek a pálmaligetekbe, de csak a holdfény világította utakon. Estefelé, amikor kigyulladnak ennek a kikötőnek a lámpásai, mint világítótornyok a tengeren, felszállnak a sóhajok, felszáradnak az el nem sírt könnyek, és elindulnak a vágyak a képzeletszárnyakon. A mozabita asszonynak mindene megvan, gazdagság, ékszerek, díszes ruhák, az udvaron fürdők, még televízió is, de kitekintenie a falakon kívül ma sem szabad. És mégis olyan megejtően szép ez a világ, oly sok szépség, titok rejlik benne. Mindezt elmesélik a szőnyegekbe szövött álmok is. A kővilág asszonyai szövik mesésnél mesésebb szőnyegeiket, beleszőnek minden vágyat, fájdalmat, örömet.

A fallal körülvett városkába idegen nem mehet be, az esti kapuzárás után. Tíz óra után kihunynak a fények, mélységes csend honol mindenütt. A szigorú törvényeket nem tudta megváltoztatni az iparosodás, az olajkutak ingázó dolgozói sem. Az előbbi látvány 3 évvel az első után, már nem ilyen káprázatos. A sziklavilág felett füstcsík lebeg, Gardaia fölött csőgyár épült, a folyékony arany, a gáz útjainak. De a város törvényei ma is szentek. Ahhoz, hogy élni tudjanak, hogy évszázadokig is fennmaradhasson a törzs, egy népcsoport, szigorú törvényeket, szigorú erkölcsöket kellett alkotni.

A mozabita ember naponta ötször siet templomába, hogy megköszönje a vizet, az életet istenének. Imaidőben kihalt csend van mindenütt. Amikor utoljára visszapillantottunk, hogy nekivágjunk a végtelen messzeségnek, parányi embereknek éreztük magunkat. De gazdagabbak lettünk egy titokkal, mert megérintett bennünket az élet egyik legnagyobb csodája. Mert láttuk a kővilág foglyait, ahogy kezük alá hajlottak az érett kalászkok, pici földjeiken izzó, lángoló tűzben is kenyeret, életet tudnak teremteni. Az ember, a legigazibb

e4mber mélységes, tiszta életbe vetett hite tette és teszi ezt a varázslatot valósággá, életté.

Zarándokúton a sziklarajzok birodalmába

Sefár. A szó arab jelentése utazás. Az arábiai félsziget Libia határtalan sivatagja, az algériai sziklareneteg nem egy ilyen nevű kicsiny helységet jelöl a térképen. Ez a Sefár azonban olyan település, ahol már évezredek óta nem laknak emberek. A Szahara déli részén 1921-ben Konrád Kilián egy meggazdagodni vágyó svájci társasággal indult útnak. Arany és gyémánt helyett olajat találtak. Hosszú keserves vándorlásaik közben rábukkantak az emberiség legősibb kultúrájának nyomaira, de az akkori európai világ figyelemre sem méltatta. A véletlen folytán Henri Lothenek, a katonaembernek, tuaregek, a Szahara őslakói mutatták meg az addig féltve őrzött titkot, a sok ezer éves barlangrajzok, festmények eddig teljesen ismeretlen, magas színvonalú kultúra ránk maradt hagyatékát.

Henri Lothe neve, expedíciójának régészeti kutatásainak a párizsban kiállított, nehéz munkával lemásolt képeinek híre bejárta a világot. Úgy nézett ki, hogy a Szahara e csodálatos természeti múzeuma megnyílhat az emberiség előtt és ezzel Algéria rengeteg turistát vonz majd. Ez az idő azonban még várat magára.

A pusztítás minden eszközét kezében tartó emberiség furcsán és felkészületlenül állna olyan esemény előtt, ha például egy idegen planétát fedezne fel. Talán nem érett még meg arra, hogy felelősségének tudatában birtokba vehesse az ismeretlent, úgy, hogy annak értékeit megtartsa, hiszen a példák mutatják: anyaföldjével is milyen mostohán bánik. Ilyen mélységű múlttal, ilyen messziről jött üzenettel az emberiség történelme folyamán még nem találkozott, mint a sziklaképek százazrei, amiket titokban őriz a Szahara, a szikla, a kősvatag szinte áthatolhatatlan fala. Annyi bizonyos, hogy nem pusztán rajzolgató primitív emberek voltak az ősi rajzolgatók, hanem bizonyára valamit üzeni akartak, vagy talán kultikus célra használták e fenkölt világot. A felfedezések hírének hallatán és az akkor már felszabadult Algéria világra nyitott kapuján elindult egy magyar, Urbán Ernő, aki bepillantott ebbe a titokzatos birodalomba és megírta nagyszerű könyvét a Szahara szíve címmel. Azóta magyar szemek nem igen láthatták ezt a misztikus világot. A kíváncsi turisták nehezen tudnak feljutni, mert próbára teszi őket a természet szélsőségeivel, mert a többnapos gyaloglást, a vízetlen napokat, a fagyos éjszakákat, a minimális táplálkozást, a nappali tűz, forró levegőt, a fagyos éjszakákat és azt a különös varázslatos, majdnem félelmetes érzést, kevés turista vállalja.

Algériai küldetésünk fontolgatása idején elhatároztuk, hogy ottlétünk egyik célja a Tassili N'Ajjer óriási és leírhatatlan szépségű múzeumának meglátogatása lesz.

Külön öröm volt számunkra, hogy megérkezett barátunk Magyarországról, és mint szakember, régész is bepillantott a régen még vízben gazdag, történelem előtti, magas színvonalú civilizáció szentélyébe.

Nem lehet egy ilyen hatalmas útra elindulni a megszokott felszereléssel, nem elég a víz, az ennivaló, a tartalék. Nem elég a nyelv némi ismerete, nem elég szívósnak, kitartónak lenni. Az ilyen úthoz feltétlenül kell egy nagy adag lelki tartalék.

Amikor Észak-Afrika partjai felől eljut az ember a sivatagig, keresztül egy sohasem látott tájon, berber, numid, római civilizációk emlékeinek váltakozó hagyatékán, tulajdonképpen bejárja az emberiség nagy történelmét. Amikor megpillantja a végtelenség hatalmas térségét, a beláthatatlan homokhegyek irdatlan méreteit, amikor maga mögött lépdel a saját árnyéka, és a perzselő nap tűzében a szeme előtt apró kis szikrák gyúlnak, minden irányból az utat kezdi kémlelni. És itt a végtelenségben az utak látványa is csoda. Első pillanatban a szabadság legteljesebb érzése keríti hatalmába. A megtett kilométerek százai egyre hívják, vonzzák a kíváncsi utazót, és csak abban tud hinni, hogy valami különös szál, az út elvezet egy biztos közösséghez, egy másik emberhez. És ha megszakad az út, akkor megérinti az embert a félelem, az a fajta szorongás, hogy most már nincs semmi, csak én vagyok, a mindenség van, itt már az Isten lakik.

A sivatagban minden van, és semmi sincs. Isten van ott, emberiség nélkül. Nem hallani semmit. Valami mégis csendesen sugárzik.

- Az teszi széppé a sivatagot - mondta a kis herceg -, hogy valahol egy kutat rejt...

Meglepődtem, mert egyszerre megértettem a homoknak ezt a titokzatos sugárzását. Titkot rejtett valahol a szíve mélyén... ami széppé teszi őket, az láthatatlan. Mert, amit látok, az csak a kéreg. Ami a legfontosabb, az láthatatlan. A sivatag eleinte csendes és üres, nem nyílik meg az első napon. Ha nem mondasz le érte az egész világról, ha nem fogadod el hagyományait, szokásait, sohasem fogod megismerni, mint hazát, otthont, élhető világot. A sivatag bennünk mutatkozik meg. Hogy közelébe jussunk, nem elég, hogy meglátogassuk, hogy igyunk a kút vizéből, az kell hozzá, hogy egy forrás - a vallásunk legyen! Mert kell egy forrás, tiszta forrás, ami a vallásunk is lehet.

Lépésről lépésre haladtunk tovább, utat keresve a gödrökkel, kövekkel szegett messzeségnek. Mentünk a vakító nap szikrázó sugaraiban, mentünk a holdvilág sejtelmes fényének mélykék útján. Találkoztunk a nomáddal, akit egy pohár vízzel köszöntöttünk. Láttuk a sziklareneteg ezernyi titkát, örültünk egy parányi fűszálnak, az első jószágnak, ami messze feltűnt előttünk. Biztonságérzetet adott egy néha elhaladó kamion. Megérkeztünk Tamanrassetbe a legdélibb városba. A házak falát itt pirosra, fehérre, kapuit kékre, zöldre festik. A **tuaregek**, az őslakók sötétkék indigófestékű anyagba burkolódzó magas, titokzatos és szép emberek. Egyre kevesebben élnek már a városban, fehér tevéiken délebbre az elzárt vad sziklavilágba költöztek.

Magas gyors, tevéikkel járvák a Szaharát, testüket lobogó kék ruha borítja – fejükre kb. 4 méter hosszú kendőt tekernek. Az életben-maradásukhoz nélkülözhetetlen „*helymeghatározó készülékük*” már gyerekkorukban a fejükbe épül, hogy a csillagok állásából következtetni tudjanak: merre tovább a helyes út. Büszkék és szabadok - így jellemzik őket a szomszédaik nem minden irigység nélkül, hiszen a tuaregek határok és útlevelek nélkül járvák a sivatagot.

Állatokat tartanak. Mindig a felhők vándorlását követik. Ha csak egy csepp eső is van, már az is fontos lehet a kecskéknél, tevéknél. No meg remény lehet arra, hogy növényt is találnak. Így gyakran 200 kilométert is gyalognak rövid idő alatt, *ezért is nevezik őket a felhők népének*. Sokszor akár 200-400 tevéjük is lehet. Egy állat körülbelül 70 vagy 100 ezer forint. Ez nagyon nagy tőke. A probléma az, hogy nincs üzleti kultúrájuk. Egyszer négyszáz tevéjük van, aztán ha nem esik az eső, elveszítik a pénzüket, vagyis az állatokat. Szóval a tuareg egyszer nagyon gazdag és két hét múlva már nagyon szegény is lehet, mert az eső nagyon nagy probléma.

A tuaregek nem arabok. Nálunk olyan iszlám létezik, ami nagyon toleráns. Szóval nincs az a fundamentalizmus, ami az araboknál van, például Marokkóban, Algériában, Szaúd-Arábiában. Nálunk a nőnek az egész arcát lehet látni. A nő lehet családfő is. Ez sincs az arab világban, se az iszlám világban, csak a szaharai népeknél. A tuaregek 4-5 ezer éve élnek itt. Ez egy ősi nemzet, ősi nép. Igaz, akkor még nem ilyen volt a klíma, ezért telepedtek le itt. Még 2-3 ezer évvel ezelőtt is gazellák, növények, zsiráfok éltek ezen a helyen. Ezt ábrázoló jeleneteket láthatjuk is a sziklákba vésett rajzokon.

A Hoggár hegység aranyat, gyémántot, uránércet rejtő, kék, lila. Ezerszínű lábainál fekvő városból indultunk a végső cél felé. Kis repülőgéppel Djanett városkába. Alattunk a kihalt kővilág. Itt ott megcsillantak a homokhegyek. A kis

oázis város pálmái, mint egy kikötő a végtelen tengeren úgy láttatták az egyetlen lakott pontot, ahol embertestvérek élnek. A repülőteri ponyvázott teherautó, mondhatnánk rendszeres tömegközlekedési eszköz akkora port vert, hogy a városba vezető útból semmit sem láttunk. Nem várt senki, végre előkerültek a hosszas levelezéseink címzettjei, hivatali vezetők és egy napi pihenés, de inkább lelki felkészülés után érkezett a pillanat, hogy kis expedíciónk három kísérővel néhány teherhordó számmal és tevével útnak indultunk a Tassili hegység kanyonjai felé. Talán egy úrutazás lehet hasonló érzésekkel teli, amikor a jövő felé megy a földi lakó, amikor alatta egyetlen biztos pont van csak, a Föld. Így láttuk távolodni a piciny várost, csak mi a múltba kerestük az utat és inkább a zárandoklat szó volt a helyes kifejezés hangulatunkra, érzéseinkre.

Djanettből Tamrid irányába haladtunk. Az út szélén a sziklaképződmények a norvég fjordokra emlékeztettek. Egy irdatlan magasságú szinte függőleges falat kellett megmásznunk, áttörnünk. Szikrázott a nap felettünk, de mint akik varázslat alá estünk, nem éreztük még a ritka levegőben sem, hogy fáradtak lennénk. A szamarak más, hosszabb utakon jöttek fel. A magaslaton a látvány leírhatatlan volt. Itt ott felbukkant egy fa – *tarufának* hívják, gyökerei 2-300 méterre is elbújálnak a földi vízért. A felszabadító hárorú idején – mesélték vezetőink - ide költöztek a djanettiek és a tuaregek. Kertmaradványok sejtetik, hogy itt volt élet, egy egy zöldelő fa látványa az élet határtalan nagyságáról, erejéről vall, hogy ez a csodálatos bolygó kihaltságában is a miénk, hogy csak mi emberek vagyunk képesek arra, hogy a holtnál is holtabb világban hitünk és akarataink szerint létrehozzuk a csodát, az élet lehetőségét. De be kell látnunk, hogy csak parányiak vagyunk a természet gondoskodása nélkül, és elveszünk.

A tamriti szálláshelyünk egy sátorábró, leföldözünk a szamarakat, kis pihenő után nem nyugszunk és elindulunk megpillantani az első, a történelem előtti ember képekben írt hagyott üzenetét, ami csak a nap bizonyos állásakor látható igazi kép. Olyan erősek a fény és árnyék kontrasztok, hogy elfárad a szemünk, az emberi agy szinte képtelen befogadni a sok száz kép mondanivalóját.

Az éjszakai hidegben a kialvó tűz lángjánál hálósájkainkba térünk nyugovóra. A felkelő nap leolvassa rólunk a zúzmara, zsibbadt tagjainakat erőltetve egy menta tea után indulunk Sefar felé.

A legrégebbi képmaradványok 12 ezer esztendősek. A kőbe vésett alakok jellegzetes gömbfejűek, az emberi arányok viszont tökéletes művészi, anatómiai ismeretekről árulkodnak. A sefári hatalmas kép, ahogy Henri Lothe elnevezte „a nagy Istenség”. Itt már nem érezzük, hogy a Szaharában vagyunk, ez egy sziklatemplom, egy szentély, minden bizonnyal kultikus hely lehetett.

Valamikor vízművek, talán folyómedrek alakította sziklaösvények, keskeny folyosók, átjárók, irdatlan méretű óriás sziklák. A fölénk hajló falakon ezernyi kép. Vadászjelenetek, különös megfigyelhetetlen alakok sorai vonulnak előttünk. Ha egy kis magánutat tennénk, ha elmaradnánk a vezetőinktől, a szörnyű halál várna ránk.

A sziklahajlatokban mozdulatlan a levegő. Életnek semmi nyoma, az évekkel ezelőtti lábnyomok is meglátszanak.

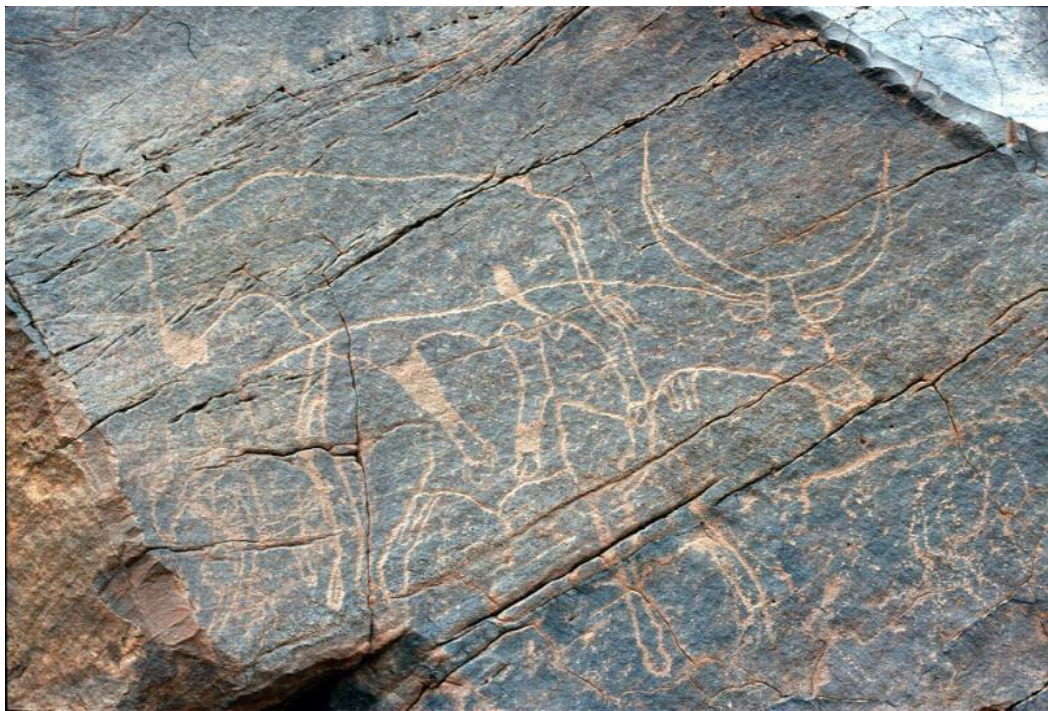
A képeken gazdag állat és növényvilág és itt ott megjelenik a közlésnek egy számunkra ismerős, de alakzataiban idegen módja, az emberi tudás közlésének jelei: a tifinár.

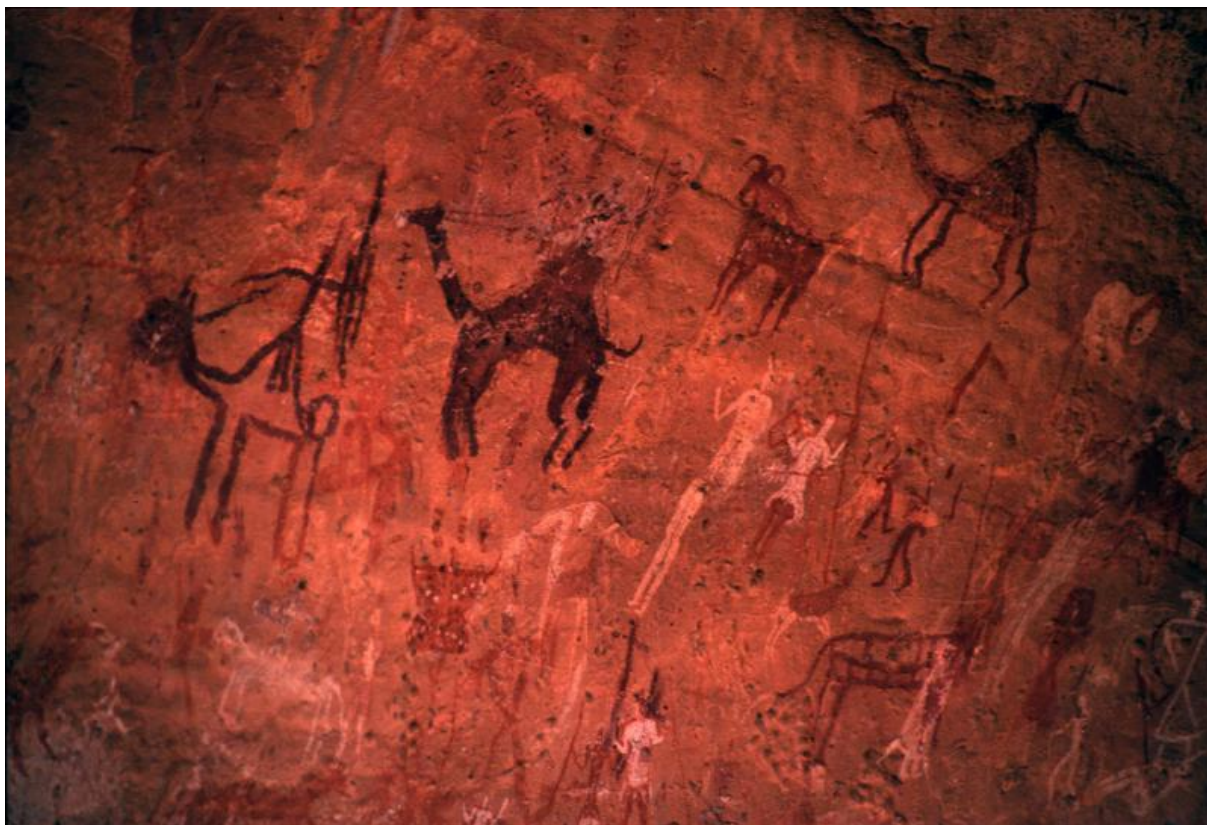
Kik lehetnek azok, akik itt éltek? Milyen lehetett ez a táj? Áztatták-e esők, volt-e itt vízözön? Vonulnak előttünk a bibliai képek, elménk bejár egy hosszú hosszú utat, elmerülünk tudásunk hiányos útvesztőiben. Sefár gondolataink hosszú utazása, nem véletlen jelenti a zarándoklat nevét.

A visszaút különös természeti szépségeket láttat meg velünk. Lám szépet alkotni nemcsak az ember kiváltsága. Nehezen járható kiszáradt folyómedrek következnek, távol magas hegycsúcsok láthatók. Mögöttünk maradnak a tízezer éves falak, melyeken csaknem ötezer, véset alussza még álmát, amit évezredek óta nem látott emberi szem. A világ kevésbé ismeri ezeket az alkotásokat, pedig kifejező erőben nem maradnak el a luxori vagy a karnaki festmények mögött. A feltáró munka még várta magára, az üzenet, évezredek üzenete még hallgat. De magával ragadott bennünket a tízezer éve élt ember szellemisége, lenyűgözött tudásának hatalmassága, az az óriási ismeret, amivel már rendelkezett, hiszen a képek csillagokról, égitestekről, a mindenségről egyaránt tanuskodnak.

Újra Djanettba érve különös idegenséggel hallgatjuk a földi világ híreit, és hisszük, hogy egyszer érthető lesz az érthetetlen, és eljut az emberiség addig, amikor okosan tud majd visszaneézni a múltjába és nyitott könyvként tudja majd olvasni őseinek jövőbe vezető tiszta üzenetét.

Egy iszlám év. A gyertyaünneptől a birkaünnepig. A zarándokút Mekkába. Beszélgetés a hadzsokkal.

Amikor otthon szilveszter éjszakáján összezsúfolnak a poharak, amikor megszólal az éjfél jelző óraütés, az idegen országban dolgozó, élő magyar keresgél a rádió hullámain. Ha véletlenül elkap egy-egy magyar szót, másnap boldogan újságolja, hogy jól szilveszterezett. A himnusz hangjai legmélyebb érzéseinket is felébresztik, és ha az éjféle köszöntőben a külföldön dolgozókhoz is szólnak, végtelenül büszkék és boldogok vagyunk. Arab országban nincs szilveszter és nincs a mi szokásaink szerinti újév. Egy mohamedán év, egy iszlám kalendárium első napja az a nap, amely a mohamedán időszámítás kezdete, azaz a gregorián naptár szerinti 622. év. A Hidzsra első éve.

Az arabok már ősidők óta holdévben számolnak, mely szerint egy év 354 nap, amely 12 hónapra oszlik, 29, illetve 30 nappal hónaponként. Ezért az iszlám év rövidebb mint a miénk, így az újév napja is mindig eltolódik más és más napra esik.

1981-ben október 29-én kezdődött a Mouharram, az 1402. év első napja.

Az újév utáni 10. nap az Achoura, ezen a napon szinte minden muszlimra kötelező az adakozás, a zakat, amikor jövedelmük, megtakarított pénzük 2,5%-át a szegényeknek adják, a velük való együttérzés jelképeként.

A hónapok sorrendje: Muharram, Safar, Rabi I, Rabi II, Dzsumada I, Dzsumada II, Radzsáb, Saban, Ramadám, Sawwal, Dzsü el Kada, Dzsü el Hidzsra. Az 1983-as év október 18-án kezdődik a mohamedán 1403-as év első napja. Az iszlám világban eltöltött évek alatt sok érdekes eseményben volt részünk. Eleinte értetlenül néztük a gyertyaünnepek esti fényeit, a zarándokok hajóra, repülőre váró sorait, különös szokásait. Egyre jobban izgatott a titok, szerettük volna megérteni ezt a számunkra annyira idegen gondolkodást.

Djellal Mohamed
Ml Rabet Salah El-hadje

Két Hadzs, azaz olyan muszlim, akik Mekkában jártak, valamint az Annabai egyetem iszlám tanszékének tanárai adtak felvilágosítást kifogyhatatlan kérdéseinkre. Első kérdésünkből mindjárt kis vita kerekedett, mert biblikus ismereteinkre hagyatkozva elmondtuk, mi hogyan ismerjük az arabok atyjának Ábrahámnak történetét. A bibliai történet szerint Ábrahám Izsák fiát akarta feláldozni. A Korán szerint pedig Ismailt.

A Hadzsok elbeszélése szerint a következőképpen szól a monda:

Az isteni bölcsesség Mekka sivatagos táját választotta ki a hit középpontjaul. Isten megkísérté Ábrahámot, hogy fiát Ismaelt áldozza fel. Az utolsó pillanatban azonban Ismael helyét egy áldozati kos foglalta el és Ismael megmenekült. Ezért Ábrahám és Ismael házat emelt Istennek, az első Kábát. A hagyomány szerint később Ismaelt és anyját Hágárt Ábrahám egy kopár völgyben hagyta magukra, csupán némi datolyát és egy tömlő vizet hagyva nekik. Amikor az elfogyott, Hágár mindenfelé kezdte keresni a vizet és megkérdezte a távozó Ábrahámot, hogy isten parancsolta-e, hogy őket itt hagyja magukra. Az igenlő válaszbán bízva tovább kereste a vizet, mígnem rábukkant a forrásra, a 'Zamzam'-ra.

Az Isten háza Kába és a forrás közel esnek egymáshoz. Itt oltotta szomját Mohamed próféta is.

A Korán szerint Ismail nemzetsége az arabok, Izsák nemzetsége pedig a zsidók. Hogy melyik történet a valós, nem a mi dolgunk eldönteni.

Hosszúra nyúlt beszélgetésünk alatt sokat meséltek Mohamedről a prófétáról, elmesélték hogyan zajlott le a zarándoklat, milyen szokásokat, törvényeket ír elő a szent könyv, a Korán.

Kirajzolódott előttünk a hívő mohamedán ember és szinte feltettük a kérdést, hogy lehetne-e másként élni ezen a kietlen sivatagos térségen Allahba vetett hit nélkül?

Mohamed születése előtt ezernyi titok, misztikus rejtély vette körül a sivatag vándorló életű nomádjait. Bálványaik százaihoz imádkoztak, szentjei voltak minden megmagyarázhatatlan dolognak. Így születtek az izgalmas keleti mesék,

a dzsinek, a szellemek, a földalatti szörnyek félelmetes történetei. A jómódú kereskedők rabszolgáit ugyan nem lehetett régi római, vagy görög rabszolgák könyörtelen sorsához hasonlítani, de hazájuktól – javarészt a fekete Afrikától – elszakított emberek sorsa a száraz, forró éghajlatú Szahara égőve alatt mégsem volt természetes. És a kor megszülte itt is a legmegfelelőbb pillanatban nagy fiát, Mohamed személyében. A próféta tanai minden ember számára érthetőek, egyszerűek voltak. És, hogy ezek a tanok, törvények mennyire a természet rendjéhez alkalmazkodtak, mennyire az emberre, az igaz, az egyszerű nomádra, vagy a jobb módú kereskedőre szabtak életnormákat, élő példa, hogy napjaink bonyolult világának ezernyi problémáit ebben a rohanva fejlődő országban nem lehet egyedül az államnak megoldani nem lehet a szocialista módon megszokott törvényekkel normalizálni. Minden rendeletben, törvényben az iszlám tan a háttér, minden cselekedet mozgatórugója a hit, a muszlim ember egyetlen legbiztosabb pillére. Ezért a kormány együttműködik a vallásügyi tanáccsal és a moszkákban, a prédikációkban közelebb kerülnek a jövő elképzelései, megoldásra váró feladatai az emberek gondolataihoz, mint a politikai újságok tényeket közlő sorai, annál is inkább, mert mélyebb nyomot hagy a kimondott magyarázó szó, mint az írt betű, hiszen oly sokan még ma is írástudatlanok.

A muszlim ember hinni akarja, hogy Isten létezik a világon. Hinni akarja, hogy ott lakozik a gondolataiban, és amikor imával fordul hozzá, valójában önmagához fordul Allahon keresztül. És ezért válik a napi ötszöri imádság létfontosságú dologgá. Így tudják csak megfejtetni a maguk emberi titkait, gondolataik olyan magasra emelkednek, mintha maguk is valamennyien istenné válnának. Ha az ember titokban nem tudná istennek hinni magát, aki mindenkiért harcol, akkor hogyan harcolhatna isten az emberekért, akkor maga Allah is megszűnne az emberrel együtt? Mohamed története az egyszerű nomád tudatában is úgy él, mint a tanult gyárigazgatóéban.

Minden muszlim legfőbb vágya, hogy életében egyszer végigjárhassa az utat, Mohamed útját, hogy elzarándokolhasson Mekkába, a szent városba. Évenként megtartják a Ramadámi böjtöt, próbára téve önmaguk akaraterejét, azonosulni akarva Mohameddel. Ki így, ki úgy értelmezi a tanokat. A berberiek, az örök szabad nomádok, a hegyek közé zárt kabilok, vagy tuaregek között az iszlám sohasem tudott úgy meggyökerezni, mint a többi meghódítottéban. Ma is élnek szokásaikban a régi ősi pogány szokások, de megfér ez a Korán tanaival, hiszen a Korán nem köti ki a szabályok pontos betartását, azaz nem ír elő kötelező szabályokat. Ha sivatag vizetlen forró tájain vándorol a nomád és a szomszédos kánizs, természetesen a böjti hónapban is szájához emelheti a korty vizet, ezzel nem szegi meg a böjti törvényt. Az ősi szokások is beolvadtak az iszlámba, az ünnepek szinte összefonódtak.

Mohamed születésnapján a Mawwled napján szinte mindenütt helyi szokásokhoz alkalmazkodva ünnepelnek. A próféta emlékére gyertyákat gyújtanak az udvarokon, a városi erkélyeken, csillagszórók szikráznak, petárdák

robbannak, füstöl a mirha, a tömjén minden család asztalánál. (A füstöléssel egyébként a rossz szellemeket, a gonoszt űzik el.)

Ugyanezen a napon vidékenként más és más ünnepeket is rendeznek Laguátban, Djelfába elzarándokolnak egy nyugatról jött szent ember sírjához. Birkákat sütnek, táncolnak, nagy népi összejöveteleket tartanak. Elzarándokolnak a marabuk sírjaihoz is, akik tulajdonképpen csodatevő varázserővel bíró emberek voltak, szinte az iszlám ellen dolgoztak, mégis tetteiket lassan a hagyomány felruházta Allahtól kapott tudásuk értékelésével. A gyertyaünnep, mert mi csak így neveztük magunk között, az elmúlt években közel esett a mi karácsonyunkhoz. Az 1982-es évben január 8-ára esett. Ilyenkor már hetekkel előtte lampionokkal díszítik az üzleteket, mindenütt a gyertyák csodái sorakoznak. Ilyen-olyan színű tekeredett, díszes, látványos, kisebb és nagyobb gyertyákat kínálnak az árusok. A keleti illatosító szerektől nehéz a levegő, lehet kapni jeruzsálemi mirhát, damaszkuszi tömjént, indiai és kínai füstölőket. Zsibong az utca, sülnék az édesebbnél édesebb sütemények mézbe mártogatják mindegyiket.

Túl voltunk már a mi karácsonyunkon, mégis lassan átragadt ránk is az ünnepi készülődés, várakozás hangulata. Amikor a moszkák tornyaiból felhangzott az imára hívó Allah ahhár, akkor jutott eszünkbe az igazibb otthoni karácsonyi varázs, mi is meggyújtottuk erkélyeinken a gyertyákat ki-ki egyet, egyet, a vacsora mellett mi is égettük a füstölőket. Messze szálló gondolatainkat egy-egy petárda hangos csattanása hozta vissza a valós világba, az ünneplő város légkörébe.

Több éves itt tartózkodásunk alatt nem válhattunk közömbössé a muszlimok legnagyobb jelentőségű rituális szokásaihoz, az egyhónapos böjthöz, a Ramadámhöz sem.

Mi is ez a Ramadám? A Szahara emberi már jóval Mohamed születése előtt is évenként egy hónapos böjtöt tartottak. Hogy ennek mi volt az ősi magyarázata? Lehetséges, hogy csupán a szükség készítette rá az embereket, a forró nyári viszonyok, amikor semmi ennivaló nem volt, vagy egészségi megfontolások, félelem a betegségektől, ezt nem tudjuk pontosan.

A Ramadám ma szinten minden muszlim szent kötelessége. Olyannyira, hogy még ha a legforróbb hónapra esik is, akkor is végtelen nagy szigorral önmagukhoz, de betartják. Eleinte azt hittük, hogy látszat ez kifelé. Lehetetlenségnek tartottuk, hogy a napi munka mellett a forró kemencék tövében, vagy úton egy-egy kamion nyolcvan fokos ülésén is képesek egész nap nem enni, nem inni, hogy a nagy dohányosok egész nap megállják egy rágyújtás nélkül. De valóban láttuk, hogy ez igaz, hogy ezek az egyébként sem a legjobban táplált emberek, akik jellemükben még könnyebben csábíthatók a rosszra, mint a jóra, mégis hallatlan akaraterővel, de végigböjtölik a szent hónapot.

A Ramadám hónap első napján hajnalban megszólalnak a szirénák szerte az országban és mindenütt, ahol Allahhoz imádkoznak. Ettől a perctől kezdve tilos

az evés, ivás, mindennemű élvezeti dolog. Már hetekkel előtte nagy vásárlásokba kezdenek, tartalékolnak mindent, hiszen az üzletek is kihaltak, a szállítás is lassúbb, szinte halott az élet. Minden zárva, bizony az európai ember, ha éppen ebédelni szeretne valahol, éhezhet egészen estig, mert sehol nem szolgálják ki.

Ennek ellenére folyik a munka, természetesen lassúbb ütemben. Az állami hivatali élet is szünetel. Az üzemekben ki merre teheti, tengeti magát, keres egy hűvösebb helyet. Agyafúrtságuk ilyenkor határtalan. Persze nem mindenki bírja ezt olyan egyszerűen. Az első napok a legnehezebbek. Délutánra már mindenki ideges, szédelegnek, az esti órákban sok a baleset. Amikor a nap lemegy és ha nyárra esik a Ramadám hava, akkor kilenc óra is van, este újra felbúgnak a szirénák, jelezve, hogy eljött az evés ideje. Minden kihalt, elnéptelenedik az utca, hallani a csörömpölő tányérokat. A televízió az evés előtti percekben valamelyik imám esti imáját közvetíti. Egész éjjel tele vannak a moszkák, szinte két óráig. A vacsora végeztével lassan kiszállingóznak az emberek, aztán benépesül az utca, esznek, beszélgetnek, kinyitnak az üzletek, alig győzik a sok fagylaltot, a sok édességet. A böjti hónapra komoly pénzsegélyeket kapnak a családok, hiszen most nem a szokványos ételeket eszik. Most van hús, an sütemény az asztalokon, de csak este és éjjel. A lakótelep délutáni álmos csöndjét gyerekek hada veri fel. Kis dobozokkal, edényekkel a kezükben csengetnek, kopogtatnak a lakások ajtóin. Jeget kéregetnek. Jégkockákat gyártottam egész Ramadám alatt, mert a nyár forróságában itt még nincs minden lakásban hűtőszekrény, nem beszélve a mögöttünk sorakozó bádogletelek lakóiról. Most behűtik a folyadékot, isszák a limonádékat, és hajnalig zsong, zsibong minden. Aztán két-három óra felé elülnek a zajok, mire éppen el tudnánk aludni, egy-egy óra csörgése ver fel. Ilyenkor mindenütt nyitva vannak az ablakok, hiszen tikkasztó forró éjszakák vannak. A hajnali óracsörgés még egy utolsó evést engedélyez, aztán újra megszólalnak a szirénák, mennek imádkozni, ki a moszkében, ki a lakásában kialakított kis szentélyében mondja megtisztelő szavait a mindenség urának. És kezdődik újra egy nehéz nap.

Még a szállodás időkben történt, amikor, mint ahogy a forróság napjaiban lenni szokott, nem volt víz napok óta. A szállodai takarítóasszonyok igyekeztek tisztaságot tartani és ezt a portás főnök meg is követelte. Hat emelet szobáit naponta felmosni és sok-sok lepedőt kimosni kézzel, nem könnyű dolog két asszonynak. Mert ketten voltak. Valahonnan a pincéből egy rezerv tartályból hordták fel a vizet, mostak, sikálta, takarítottak és az egyik asszony a fáradtságtól elaléltan megjelent szobám ajtajában. Nemigen engedtem meg, hogy nálam ők takarítsanak, de erről a főnöknek nem volt szabad tudni. Sokszor bejöttek, becsuktam az ajtót, leültem őket és addig legalább pihentek. Nekem egy szobányi kis világban alig volt tennivalóm, és a magam portáját szívesen tartottam rendben, különösen, hogy ezeket az asszonyokat láttam. Így egy ilyen böjti napon az egyik vánszorogva rogyott le, sohasem máshová csak a köré, a földre, hiába adtam volna egy szem székünket. Teával kínáltam őt. Elcsigázott

kezével ösztönösen nyúlt utána és már a szájához emelte, amikor megállt, visszanyújtotta. A böjti tilalom mindennél erősebb volt. Szentnek tartottam ezt az asszonyt, ma is nagyokat köszönünk egymásnak, ha találkozunk. Titokban más alkalommal gyógyszert is adtam neki, próbáltam enyhíteni kínzó fejfájásait, ma már tudom többször volt éhes. Hét gyereke volt és havi öt-hatszáz dinárért dolgoztak.

Egy asszony, ha valamije fáj, itt a munkaadója előtt azt el kell titkolja. Különös érthetetlen törvény volt számomra, hogy az asszonyi szenvedés takargatni való magánügy.

A böjti megtartóztatás azonban sok mindenre megtanított engem is. Én is megpróbáltam megtartani és csak az első napok voltak nehezek. Igaz, én csak egy-két hétig tettem próbára saját akaratom. Az egy hónap idején kiürülnek a tengerparti plázsok, a nappali órákban minden csendes. Az esti órák, az éjjel tomboló böjti idők minket is becsaltak a városi forgatagba, lassan mi is élveztük a zshivajgó éjszakákat, próbáltunk együtt lélegezni azokkal az emberekkel, akikkel végső soron együtt kellett élnünk.

A forró nyári napokon, amikor csak lehetett, mi a plázsokon lubickoltunk, néhány pillanatra gondoltunk csak a böjtölők millióira, amikor egy-egy imára hívó imám hangját hozta felénk a nyári szellő, vagy amikor a tengerparti homokon európai szokásainkhoz híven mi ebédelhettünk. Az idő múlásával mégis valami feszélyezett bennünket, igyekeztünk úgy élni, hogy pl. ne együnk mások előtt, kezdtük átérezni a körülöttünk élők lelki rezdüléseit.

Egy forró leheletű nyári estén, amikor hazafelé tartottunk a varázslatos tengerpartról, amikor bőrünket felégette a szikrázó nap és vágytuk már a hideg zuhany otthoni hűsítését, egy ki falun vitt keresztül az utunk, éppen az esti imaidőben. A kis falu ékessége az akkor épülő moszké volt, az ma is. Dél előtt az emberek ki itt, ki ott dolgozgattak, csempéztek, szépítették az Isten házát. Mint egy biblikus kép, olyan volt ez a reggeli órákban. Az esti, lemenni készülő izzó napkorong a két karcsú torony között megállt egy pillanatra. Olyan a rezzenéstelen volt a csend, olyan messze hangzott a meg-megújuló imára hívó hang, hogy bármennyire is siettünk, meg kellett állni. Talán az egész falu a moszkéában volt már, kihalt, üres volt minden. Mintha megállt volna az idő. És valahonnan egy kis utca sikátorai közül kilépett sietős léptekkel egy fehér lepelbe öltözött libegő árny, egy ember. Az ember, a böjtölő, a muszlim. Egy pillanatra megérintett a csoda. És vasárnapi harangok zúgtak, kicsiny dunántúli falukat láttam, bekötött fejű fejkendős néniket, fényes csizmájú délceg bácsikat. Aztán láttam a gellérthegyi ifjúsági nagygyűlés ezernyi, csillogó szemű fiataljait, hallottam a marseilles ritmusát, láttam a márciusi ifjak seregét. Egy pillanat volt csupán, egybefonódott múlt és jelen, és a varázslatban megérintett az együvé tartozás biztos és boldog tudata, megérintett az együvé tartozó emberi tömegek egymásba vetett hitének óriási ereje.

És a harmincadik napon eljön az utolsó este, utoljára szólnak a szirénák, az önmegtartóztatás sikerének örömtől ittasult emberek kitódulnak az utcára, egymást ölelgetik, boldogan fognak kezét, idegenek és ismerősök, különös csak a mai napon szokásos kézfogással megbocsátanak egymásnak a haragosok, fehér ruhákat öltenek a hadzsok, ünneplőbe öltöznek a gyerekek. Az asszonyokról ezen az éjszakán lekerülnek a fátylak, szól a zene, zsibong, zsong, hömpölyög a tömeg, megrészegül minden, valami féktelen nagy boldogság ragyog az emberek szemében.

A hajnali imára hívó moszkák sohasem fogadnak annyi embert, mint a Laid el Fitir, vagy a Laid-Essaghir reggelén. Az utcákon kívül a moszkák előtt mindenütt gyékények, imádkozó, hajlongó emberek ezrei. Ezen a reggelen benépesülnek a temetők is, ki-ki hozzátartozóját megkeresi, imádkoznak azok csendes nyugodalmáért és önmagukért, bízva Allah végső akaratában, a feltámadásban.

Néztem a böjti napra következő utolsó éjszakán a csillogó szemű felszabadult embereket, a fehérszakállú bölcs muzulmán hadzsokat, a lobogó hajú éjfékete szemű lányokat, a szépen felöltözött takaratlan asszonyokat, madonnákat, anyákat, a vidáman zsibongó gyerekeket. A feltámadást ilyennek tudnám elképzelni, ha hinni tudnám, de talán már hiszem is, mert itt van előttem az emberiség ezernyi arccal, mögötte hagyva minden szenvedését, előtte a titokzatos, a mindent ígérő jövő.

Hány és hány millió ember teszi ma ugyanazt, eszi szinte ugyanazt, hány és hány millió ember borul le Allah előtt ugyanazért imádkozva, mindnyájunk legbelsőbb békéjéért, végső soron a legigazibb feltámadásért, hogy kenyér jusson minden éhezőnek, hogy tiszta víz enyhítse szomját minden szomjazónak.

Te vagy a Béke, belőled árad a Béke,

Fogadj minket ezen a napon kegyes üdvözlettel

így esdekel minden igazhívó, és én érzem a tömeg erejét és bízom benne, hogy el kell jönni az emberiség legigazibb feltámadásának, amikor béke lesz az egész bolygónkon.

A Ramadám utáni ünnepek legnagyobbja a minden muszlim közös ünnepe a birkaünnep. Laid el Adha (Laid el Kebir). Ez az ünnep is régebbi keletű, mint a Mohamed-i történetek. Eredetileg a már említett Ábrahámféle áldozat emlékére született, de egymástól függetlenül nomád és különböző arab törzsek is áldoztak már birkákat. A birkaünnepi előzményekhez tartozik a zarándoklat. Tulajdonképpen ott a mekkai zarándoklaton a 12. hónap 10. napján megülik a zarándoklat végét jelző Id al Adhát, vagy laid el Adha, itt ölik le a birkát megemlékezve arról, hogy Izmael megmenekült a feláldozástól.

Algériából az elmúlt évben csaknem huszonezren indultak útnak Mekkába. Hajóval, repülővel viszik az embereket valami különös felemelő hosszú utazásra. Házunkból is elindult egy asszony, aki özvegy volt már, nem fiatal.

Népes családjával lakik itt, és amikor eljött az ideje az indulás előtti nap, akkor a mellettünk lévő éppen üresen álló lakást átalakították imateremmé. És jöttek az ismerősök, a telep lakói, hosszú, éjszakába nyúló imádkozásra, éneklő hangjuk furcsán csengett a nehéz illatoktól terhes szeptemberi éjszakában. Különös megtiszteltetésben volt részünk. A búcsúztatási vacsorát ilyenkor mindenki együtt fogyasztja, együtt a nagy család, ismerősök és a zarándokútra induló nénike felküldött egy nagy tál ünnepi eledelt. Már halványuló fényükkel pislákolnak a csillagok, amikor elcsendesült a ház és én hosszan, sokáig hallgattam mindezt az erkélyről. Aztán megjelent a néni hosszú fehér ruhában, mint egy libegő árnyék elment a moszkéba, oda ahová csak a nők léphetnek, külön kis folyosóján az épületnek, levetette ékszereit és hosszan, sokáig imádkozott. Majd picinyke kis szatyrával elindul a hosszú útra.

Tőle és a hadzsoktól tudtam meg, hogy is zajlik le a mekkai zarándokút. A repülőgép Dzsiddába, Szaud Arábiába viszi a fehér öltözetű emberek millióit. A férfiakon egy-két darabból álló fehér pamut varrás nélküli köntös van, az asszonyoknak csak az arcuk, kezük látszik, egyébként hófehérek.

Milyen más ez a hadzs mint régen, amikor tevéken gyalog tették meg az utat messzi, távoli tájakról az emberek ezrei. A mekkai kis város átalakul ilyenkor. Az évenkénti zarándoklás, amelyet a monda szerint már Ábrahám maga indított el, majd az arab nemzedékek szakadatlan sora, hírnevet hozott Mekkának és gazdagságot. A dzsidai repülőtértől 72 km-re van. A világ minden tájáról érkeznek emberek, feketék és fehérek, kaukazidok és sárgák.

Az első látvány, mesélik a hadzsok, a Hudajbijah mecset. E helyen kötött szövetséget Mohamed és Mekka korai síta lakossága, itt intézte hozzájuk első ízben szózatát a próféta, hogy Egy az Isten.

Ezután 622-ben Mohamed kénytelen volt Mekkából kivándorolni. Ez a Hidzsra, a kiköltözés éve. Jasztrib, vagy Medina városa volt a próféta újabb állomása, ami 322 km-re fekszik Mekkától.

Az említett Hudajbijah mecsetől tovább haladva elhaladtak egy fehér pillér mellett, ami azt jelezte, hogy beléptek a szent területre. Itt már mindenki a talbijaht éneкли „jövünk feléd Allah, dicsőség néked, nincsen hozzád hasonló” – kb. ilyen szöveggel.

Mekka külvárosában vannak azok az épületek, ahol évenként szövik a fekete leplet, a Kába takaróját. A Mecset hatalmas nyitott udvar, ahol hömpölyög a tömeg, hétszer járják körül a kábát, elvégezve a tavafot.

A nénit kérdezve – mit érzett akkor – az mesélte, hogy az édes békesség érzete árasztotta el. Vannak, akik különböző érzéseket mondanak, mint akiket áramütés ér és ehhez hasonlókat. A Kába a már említett Ábrahám által emelt Isten háza, a próféta születése előtt tele volt mindenféle bálványokkal. Mohamedet Gariel angyal felszólította arra, hogy tisztítsa meg isten házát ezektől, így amikor a próféta 8 év után visszatért Mekkába, a monda szerint leomlottak a bálványok, keze egyetlen mozdulatára és a Kábában újra az egyetlen Istent Allahot

imádhatták. Egyébként magát a szentélyt csak igen jeles alkalmakkor nyitják ki, ha a Szaudi királyok vagy jeles muszlim személy végzi évi szokásos szertartását. A szent kő egyetlen darabja az ábrahámi templomnak, egy ezüstbe foglalt fekete kődarab.

A tavaf szertartása után a Zam-zam forráshoz mentek – mint meséli a néni – ezt az utat is hétszer kell megtenni, emlékezve arra, hogyan kereste Hágár a vizet, amikor fiával Ábrahám magára hagyta őket.

A Hidzsra nyolcadik napján, a mohamedán holdnaptár utolsó hónapjának Mina városába zárandokolnak, ami 6,5 km-re van Mekkától.

Hömpölyög a tömeg, buszok, mindenféle jármű keres utat a hatalmas végtelen sátorvároson kívül. Az állás napja következik ezután. Ezalatt az idő alatt tilos haját, körmöt vágni, mosakodni – a szent mosakodás kivéve – tilos vadászni, vitatkozni, nemi életet élni, még borotválkozni is.

Minnából az Arafat síkságra érve déltől napestig együtt imádkozik a sokmillió tömeg, uralkodók és alattvalók, gazdagok és szegények, férfiak és nők, fehérbőrűek és feketék egyazon öltözékben.

A próféta itt mondta el búcsúbeszédét, megismertette az iszlám alapvető tanításait. Három hónappal később Medinában elhunyt.

Az Arafat síkságról visszatér a tömeg Mekkába, de útba ejti a Muzdalifában lévő oszlopokat, amelyeket megköveznek, kavicsokkal dobálnak meg. Ezek az ördög oszlopai. Azt a harcot szimbolizálja ez a cselekvés, hogy egész életünkben harcolunk a bennünk lévő gonosz ellen.

Végezetül a negyedik napra visszatérnek újra Mekkába, a nők levágják egy-egy hajtincsüket a férfiak kopaszra borotválják fejüket.

Ezután ölik le a birkákat, van, aki maga, van, aki fogad valakit. Ma már összegyűjtik a sok áldozati húst és később szétosztják a szegények között.

Sokan elzárandokolnak Medinába is, a próféta sírjához. A sír mellett sokáig imádkoznak, azt mondják különös levegőjű hely ez. Hosszan lélegeznek, mintha valamiféle jó illat áradna itt szét és igyekszenek beszívni, sokáig magukban hordozni.

Amikor a mekkai zárandokok leölik a birkát, mindenütt az arab államokban ugyanezt teszi minden család. Már hetekkel előtte megy a nagy alkudozás a piacokon, ki-ki igyekszik a legtekeredettebb szarvú kost választani.

A városi házak erkélyein hetekig szenvednek szegény jószágok, a gyerekek rohángászva keresgélnek a füvet, viszik utolsó gyér eledelüket.

Kora reggel a férfiak ünneplőbe öltözve elmennek a moszkéba, utána elővezetik az állatokat, és amikor az imám leölte a sajátját, akkor fognak ők is hozzá. Kint az utcán a házak előtt csorog a sok vér, szaladgálnak a gyerekek. Izgalmas esemény ez számukra, legalább, mint nálunk egy disznóölés. A birka fejét kelet felé fordítják, hatalmas késekkel egy pillanat alatt végeznek velük. A vért kifolyatják a földre. Aztán megkezdődik az ünnepi elkészítés, első nap megeszik a belsőségeit, aztán a többi.

Természetesen a zarándoklat eseményeit naponta láthatjuk a TV-ben. Pár nap múlva megérkeznek a hadzsok, nagy ünnepi fogadás van számukra és hetekig nyitva áll az ajtajuk mindenki számára, akiket kötelesek megkínálni és minden kíváncsi kérdésükre választ adni.

A zarándokút nem volt kényelem, meséli a néni. -Itt mellőzni kell mindent, a jó étkezéseket, a szép tájakat. De bárhol vagyunk is, soha nem vagyunk távol istentől, és Mekka vidékét isten a saját imáadására választotta ki.- Sohasem felejt el azt az érzést, amit ott érzett. Ezt erősítik meg a férfiak, a hadzsok is, akiktől magyarázatot kaptunk kérdéseinkre. A sok-sok muszlim arc között meglepetés volt számunkra, hogy Cousto kapitány a kutató, a Calipso közismert kapitánya is mohamedán.

A Ramadám és a birkaünnep közti időszak legnagyobb látványosságai az esküvők. Hétvégeken túlkölő autók sorai száguldoznak a városi utcákon, menyasszonnyal és népes famíliákkal, láttatni, hogy nagy esemény van most náluk. Valamikor szerényebb járművükön, tevé és szamaras fogaton vitték utolsó városi nyilvános sétára az új asszonyt, mert utána bezárultak a kapuk és az utcára többé nem léphetett. Ma már nincs ilyen tilalom. Ha van is, igen-igen ritka.

Hajnalig szól a zene, dobolnak, sikoltoznak nem éppen kellemes a mi füleinknek az öröm kifejezésének e módja.

A lezajlott ünnepek után lassan beköszönt az esős évszak, szobába, lakásba szorítva bennünket, újabb próbára téve az embert, a nehéz körülmények között élők évről-évre szaporodó százezreit.

Birkaünnep előtt

Temető

Szent sírok

**Vakáció Észak Algériában.
Skikda – Constantin – Bejája. Kabilia. Orán.
Kirándulás a majom-völgybe. Utak a nagy királyok
romvárosaiba.**

Utak. Hová visznek? Honnan jönnek? Hol a kezdetük és hol a végük?

Az utak pusztá látványa is csoda. Ismeretlenségükben és rejtélyességükben van valami, ami hasonló az emberi sorsokhoz. Amikor kiszabadul az ember a gondok, a hétköznapiok gravitációs mezejéből, a szabadság legteljesebb érzése keríti hatalmába. Az úton senkihez sem tartozik, csak a szél a társa. Szabad gondolataiban, vágyaiban, rámosolyoghat az ismeretlenre, aki elmegy mellette.

Amikor egy hatalmas országban kirándulni indul az ember az ismeretlenbe, elsősorban a szabadságérzés kirobbanó ereje az, ami magával ragadja. Vonzák az utak, melyek mindenki számára léteznek, mint az ég vagy a levegő.

Az 1980-as év nyarán engedelmességtünk ennek a csábító vonzásnak és végigjártuk Algéria tengerpartjait, már ahol voltak egyáltalán járható utak. Amikor útnak indultunk, javában perzselt a nyár, itt-ott bukkantak fel aprócska kóbor felhők. Olyan békés, virágba szédült, mámoros volt a május végi természet, hogy olyan városokba járunk, amik egy szempillantás alatt megsemmisülnek. Honnan is sejthettük volna akkor, hogy a felettünk magasodó hegyóriás kettéhasad, hogy egy borzalmas földrengés rázza meg majd egy októberi délután Nyugat-Algéria hatalmas területét. A nyár eleji forróság nem

árulkodott arról sem, hogy az elkövetkező tél kegyetlen lesz és hideg, hogy hótakarót zuhant a mediterrán növényekre, hogy beszakadnak a hó súlyától a kicsiny sövényházak, bádogkunyhók teteje, hogy éhség vár a kóborló, legelésző jószágra, és faggyal küzdő mezítlábas kisdíjak baktatnak az úton a távoli iskolába.

A csendesen ringatózó hatalmas kékség játékos parti csobbanásai, a lábunk előtt nyújtózó fehér homokú gyöngyszemek, kicsiny halászfaluk, még a béke csendjét sugározták, aztán egy hirtelen jött óriás hullám elnyelte őket a földrengést követő szökőár hullámsírijában.

Az első útba eső nagyobb város Skikda volt. A római korban Rusicade néven ismert település. A még régebbi pun és föníciai kikötő helyén ma modern tervezésű új város épült. Üresen áll a régi római színház, sajnós a francia stílusban épült újabb színház sem kínál ígéretes műsorokat. Viszont az új Algériáról nyújt képet a hatalmas kőolaj-finomító. A szaharai olaj hosszú vezetékének egyik ága itt ér véget, hogy benzin és egyéb termékek formájában vigyék tovább a tartályhajók, a hatalmas olajszállító autók karavánjai.

Száz kilométer távolságból is vörösen izzik az éjszakai sötét, a finomítók fényei Skikba irányában.

A várostól néhány km-re nyugatra hatalmas hegyek közé visz az út, ősi hidak, hegyfalba épült, ki tudja mikori települések romjai meredeznek. Messze-messze ellátni Colo felé, a kabil hegyek rengetegébe.

Az útirányt most délre vesszük és Constantin városába megyünk. Történelmi emlékei, lenyűgöző természeti szépségei méltón emelték Kelet-Algéria fővárosává. Ókori neve Cirta. Ez volt már a berber Masinissa székhelye is, majd az irigy római uralkodó földig lerombolta. A monda szerint a berber király ekkora pusztulás láttán önkezével vetett véget életének. Mégis Constantin tett legtöbbet a városért, újra felvirágoztatta, nevét is tőle kapta. Diadalíveket, Capitoliumot építtetett, és egy olyan nagyszerű alkotást, ami az ókori világ egyik legnagyobb csodája volt – a hidat. A Rumel folyó irtatlan mélységét kecses alkotás ívelte át, és 1500 évig szolgálta a várost. 1857-ben azonban összeomlott és a mélységbe zuhant. A franciák újraépítették saját dicsőségükre, sőt diadalívet is emeltek sikeres ostromuk emlékére. A város egy óriási építkezés. Igyekeznek mihamarabb eltüntetni a régi nyomornegyedeket, köröskörül hatalmas új lakótelepek épülnek, örök vízhiánnyal küszködve.

Égre törő magas épület a csodálatos impozáns egyetem, messze, mindenfelől látszik a most épülő hatalmas mecset és az iszlám világ legnagyobb muzulmán egyeteme is. A szabadsághős Ahmed bej palotája Észak-Afrika legszebb arab építészeti remeke. A városon kívül hatalmas traktorgyár ontja a szántó-vető gépek százait, de még sok időnek kell eltelni, hogy ezeket valóban úgy is

értékeljék, mint amilyen hatalmas segítség ez a még mindig faekével szántó emberek sokaságának.

Alászállunk a vár alá, innen csak az új lakótelep hatalmas tömbjei látszanak és az alagutakkal szabdaltszerű, félelmetes, kanyargós út, a lélegzetnyeli köteleken nyugvó hatalmas híd a mélység felett. Tiddis kicsiny faluja egy igazi romkert. Milliónyi cserépdarab, időnk nincs, pedig akár össze is rakhatnánk a korszak kecses formáit. Melegvizű forrásoktól még melegebb a levegő, hatalmas üregek tátonganak, a valamikori város fűtését szolgálták az üregek, földalatti vízfolyások.

Ezután felkapaszkodunk a Kis Kabil hegyek birodalmába. Olyan világba, ahol évszázadokkal hátrébb jár még az idő. Kerüljük a főutakat, úttalan dőcögés ez, mégis igazi látvány távol a zajos világtól, a lakott városoktól. A csúcsosodó hegyek tetején parányi falucskák ékesednek. Ezüst- és rézbányák bukkannak elénk. Egyszemélyes kis üregek ezek, mint az erdei manók, úgy hozzák felszínre két kezükkel a rézművesek leendő asszonyok ékesítő kincseit. Legelésző kecskék, birkák, itt-ott a sziklák paratölgyek, olajfák sovány, vékony talajú földjéből kicsinyke kertek nőnek, rohanó patakok vájta szurdok, tisztavizű források szabdalják.

Egy, a hegyi emberek méltóságát magán viselő szikár ember vidáman int felénk. Kézfogásnyi időre megállunk, végül vendégségbe hív, hegyi házat megtiszteljük, saját készítésű korsaját kezünkbe adja és friss, sohasem érzett ízű vízzel kínál. Asszonya és háza népe vidáman vesz körül, elénk kerül az egyszerű lepény. Kezemben tartom a szépen mázolt, formás vizes ivóedényt, azt mondja bokály. Nem értem, nem akarom érteni talán, megmagyarázza, úgy hívják az ivóedényt, hogy bokály. Konyhám falán, mármint az otthonin látom az Erdélyből kapott bokályokat, aztán elmosolyodom, valamit megsejthetett, mert hibátlanul ejtem ki én is a nevét, aztán még néhány szóban felleljük a közöset, végül a szép mívű bokályt nekem adja emlékül. A friss trágya illata csapja meg orromat, megtudom a cserépedények, a használati tárgyak készítésének módját is. A háztartás szükséges edényeit az asszonyok csinálják, a víztároló edényeket szintén. A tavaszi esők után agyagszerű hordalékot mos ki a rohanó hegyi víz, ezt összegyűjtik, formázzák, mint a mi fazekasaink, csak korong nélkül. Aztán egy mélyebb gödröt ásnak, abba fadarabokkal kitámasztják az elkészülteket, némelyikbe bel is tesznek egy-egy rudat és körberakják fűfélével, alfafüvel, ha van még, papírral is. Erre kerül a északos trágya és földdel betakarják úgy, hogy egy kis nyílása maradjon. Egy kis fadarab, amit kihúznak a tűzgyújtás nyílása, ott begyűjtik a gödörnyi kemencét és az edények lassan kiégnek.

Két nap múlva szétbontják és kész. Aztán ha kedvük tartja fekete festékükkel, ami növényi eredetű, megfestik, mintázzák az ujjakkal.

Amikor már eltűnnek a források, egész nyáron víz nélkül maradnak, ezért tizenöt-húszliteres vízhordó edényeket készítenek, abban gyűjtögetik a vizet, abban is tárolják egész nyáron át. A köedényben mindig hideg marad és friss.

Magam is megpróbáltam a víztelen nyári napon, a forró erkélyen is hűvös víz volt a kabil edényben.

Tovább mentünk. Mögöttünk, köröttünk irdatlan nagy hegyek, alattuk piciny falu. A látóhatár végtelenjében valami megcsillant. Vibráló káprázatos jelenség volt ez, itt-ott felbukkanó kis felhőcskékkal, amik alattunk imbolyogtak. Vagy 1500 méter magasan voltunk és közelebb érve kibontakozott a természet határtalan művészi hatalma, mert szépet alkotni korántsem az ember kiváltsága. A nagymester alkotta kép valóssá változott, előttünk hullámozott piciny szigetcskéket ringatva az örök változó és mégis örök állandó – a tenger.

Egy hirtelen jött, itt oly ritka nyár eleji zápor ezernyi gyöngyszemmel borította a virágzó leánderek tűzpiros virágait. Virágillattól bódult levegőben fürdött a délutáni szivárvány, távolabb a köd ibolyaszín mélyén harsogott a tenger. Hajlékonyan feküdt a végigszáguldo enyhe szél alá a hosszúra nőtt fürengeteg, tenyérszerű földeken a kalászbúza szökken sárga „búzató”. A tengerbe ömlő patak sekély vizében egy csorda álldogált, némelyik jószág a homokban pihent, jól érezték magukat a váratlanul földre hullott felhők hűvösében.

Egy sötétkék mély öböl óriási kanyarjában megálltunk. Beláttuk a messzeséget, az égre törő csúcsokat, a ködbevesző partokat.

Fehér házak vakítottak a lassan lemenni készülő nap vörös izzásában. A lenyugvó égtest megduzzadt, lassan süllyedt a tenger és ég találkozásában. Fénye percről-percre változott. Az alkonyat méhében láthatatlanul megfogant az éjszaka, mély kékséggel öntötte el a ragyogó, aranyban úszó világot.

A hófehér falú impozáns szálloda erkélyéről sokáig hallgattuk a tenger csobbanásait. A hold már magasan járt. Tökéletes nyugalom és csend uralkodott égen és földön.

A sötétség utolsó foszlányait magával vitte a hajnali szellő, újra felvirradt a reggel, az új nap. Előttünk feküdt a város, az ősi, a romjaival mesélő, de kalózkikötőjének régi épületén az új Algéria katonáinak flottája vigyázza a kabilok városba települt embereinek békéjét.

Kabilia. Magas hegyeit keskeny parti sáv választja el a tengerparttól. Vadul rohanó patakok, vízesések. Tisztavízű források, égre törő sziklakanyonok. Félelmes kanyarok, irdatlan magasságok és nyáron is havas a Dzsurszala. A szelíd dombokon mézédés szőlő terem, parányi kertekben narancsfák virága illatozik. A tetejét nem látni, kapaszkodókon búzakertcskéik hajladoznak, mert kertnyi csak, olyan kis tábla ez. Fügefák, olajfák váltják egymást. Meredek csúcsokon állnak az arabokétól eltérő stílusú házak, a falvak. Kabiliában van a majomvölgy, ahol az utak mellett majmok kéregetnek, hátborzongató mélységeket ugrálnak át és egy-egy váratlan kanyarban úgy ülnek előttünk, hogy a legmorcosabb utasnak is játszani lesz kedve.

A lakók a kabilok üldöztetésük idején menekültek ide. Gyalogos és öszvér utak hálózák a hegyi tájat. Olyannyira zárt ez a világ, hogy évekkel a felszabadító

háború után is voltak kicsiny megközelíthetetlen települések, akiknek az útépítők voltak a béke első hírvivői. A megszorodott hegyi lakókat nem tudja eltartani a terméketlen, sziklás talaj, ezért legtöbbször közülük mennek idegen földre munkát keresni.

A marseillei utcákon kabilok takarítottak, ők a cipekedők, ők a felszolgálók, sok francia családnál ma is ők az alkalmazottak, a bejárónők. De nagy ünnepek, vagy a múlt évek munkáiban megfáradt emberek szívében ébredt vágy hazahívja őket. Aki kabil hegyek között látta meg a napvilágot, akkor is ide vágyik a nehéz megélhetésű hazai csúcsokra, ha netán bármilyen jó sora lenne is idegenben. Ha másként nem, de meghalni hazajönnek.

Hogy ez a zárt, országnyi ország merre tart, csak egy apró példa. Beni Jeni nem kis falu, a csúcsok-csúcsán. Tizenöt évvel ezelőtt alig százötven gyerek járt iskolába és a felnőtt írástudók is alig ötvenen voltak. Most messze házakból is erre tartanak reggelenként a kisiskolások, nem győzik a sok gyereket beosztani, nem győzik küldeni a sok tanerőt és a felnőttek is újságokat olvasnak, vitatkoznak a kávézók örökké tele székein. Közben épülnek a szebbnél-szebb házak, ott állnak a gépkocsik, utak kötik össze a megközelíthetetlen falvakat.

Tizi Ouzu fővárosi ranggal valóban vetekszik egy főváros szépségével. Gyárai, üzemei kimagasodnak a külvárosi régi házak közül. Európai szemnek ritkán látott gyönyörű épületei közül legnagyobb ámulatba ejt az új sportstadion, aminél szebbet, hatalmasabbat csak Constantinban látni. Gyönyörű szállodái mindig tele vannak, nem valutával fizető hazaiak előtt is nyitva áll minden, sőt a legszínvonalasabb külföldi rendezvények, események is igazán csak nekik szolgálnak, igen alacsony áron. A szállodák dekorációi, mint egy-egy múzeum, a kabilok varázskezü asszonyainak ügyességét dicsérik.

Ben Kheda textilkombinátja cipőt, szövetet gyárt, sok-sok száznyi kabilnak ad munkát, lassan formálja, alakítja munkásosztályát. A legmodernebb gyáróriások (hűtőgépgyár) mellett némán és csendben húzódnak meg a múlt emlékei, a kicsiny Dellys, Tigzirt varázslatos romjai. A hegyek között Jakuren szállodájában Afrikában is ritka fákkal, majdnem őserdővel találkozunk. A Jakureni szállodát magyarok építették. Kabiliában már kint van a tiltó tábla is, a zuhatagok, források vizét nem szabad kocsimosásra használni. 1800 méter magasban, ahol óriás sasok keringőznek, ahol egy-egy parányi földdarabban kapaszkodik a cédrus, a fenyő, téli sportolásra alkalmas szálloda, sípálya hívja a hóvilág szerelmeseit.

Félelmetes kanyarokon robognak a buszok, emberek közlekednek, adnak-vesznek, portékát cserélnek céljaik kis falvaiban, a mindig látványos piacon. Van, ahol a júniusi napsugár cseresnyét is érlel, piros virágok, muskátlik nyílnak a házak oldalán. A még magasabb csúcsokon éles már a hideg, szanaszét hófoltok csillognak és a zöldellő fűszálak között millió parányi virág illatozik,

halványlila ibolyák. Csend, rohanó patakok, alattunk sziklák görgedeznek, felettünk cédrusok, fenyők illatoznak.

Kabilia legszebb gyöngyszeme mégis a Keratta. Hatalmas hegycsúcsok, szakadékok, szorosok mentén épült a gyönyörű út a sziklába vájva. Elfárad az ember nyaka, míg felnéz. Aztán megszédül a látványtól, mert ott az irdatlan magasságban, a piciny gomolygó felhők közül előbukkan a csoda, az ember kezének csodája. Szédítő magasságokat és mélységeket ívelnek át a karcsú oszlopok, ember állította hírvivők, a fény, a hang útjai. Ahol a legszorosabb lesz a szoros, még a legsietősebb utas is lassúbbra veszi a sebességét, mert jön egy kanyar. – Halálkanyar – A függetlenségért folytatott háború borzalmas színtere. Emléktábla sok hős partizánnak. A falba vájt kicsiny tábla előtt tűzpiros virágok, útközből szedett tarka borkréták, egy-egy szál magányos virág az emlékezés, a kegyelet virágai. Olyan szívszorító a látvány, a magasban ívelő elektromos vezetékek, a mélyben nyugvó partizánok békés sírhelye, hogy nincs utas, még ha százszor látta is, hogy meg ne állna, hogy tisztelegne az ember hatalmassága és hősiessége előtt.

Aki elhatározza, hogy beutazza Algériát a tengerparton haladva, bizony nagy feladatra vállalkozik. A térkép ugyan jelzi a tengerparti utat, de valójában ez csak volt út és lesz majd. Mindenütt építkezések, utak alapozásai, hidak, felül- és aluljárók, hatalmas munkagépek.

Algirtól Tipassa felé haladva egy teljesen más tájra, egy eddig ismeretlen arcú algíri földre kerültünk. Száhelnek nevezik ezt a földrajzi tájat. Termékeny domboldalak, szépen művelt szőlősök váltják egymást. Sűrűn lakott terület a főváros közelségében. És előttünk fekszik a csaknem 100 km hosszú, alig 15 km széles terület a Mitidija. Narancsligetek, gabonatermő táblák és a földeken mindenféle gépek. Szövetkezetek, gazdag farmok, kisebb családi vállalkozások vegyesen tarkítják a tájat. És megérkezünk a rózsák városába Blidába. A várost egy szent marabu a XVI. században alapította – Ahmed Kebir. Kis kegyhely áll a szent sírja helyén, és hatalmas szent erdő, gyönyörű cédrusokkal. Talán ebben a város éreztem legjobban, annak ellenére, hogy a nők féltve őrzött elzárt kincsek, dolgozó háziszolgák, mégis nagy becsben vannak, hiszen annyi női üzletet, kirakatot, olyan ízléses anyagokat, ruhákat, csillogó, villogó díszeket, selymeket, brokátokat, annyi illatosító vizet, rózsaoiljat sehol nem láttam, mint Blida városában.

A város felett emelkedik a téli sportok kedvelt helye Chrea. Minket mégis a majomvölgy csábított, és újra egy másik szurdok felé vettük utunkat a Blida Médea közötti szurdok felé.

A Ruisseau des Singes, a majompatak az út mellett kanyarog. A kéregető majmok ott állnak kora reggeltől, csak itt sokkal hatalmasabbak, mint a kabil Kretta állatai. Némelyik a száz-százötven kilót is eléri. Gyönyörű szálloda, egy valamikori török nyaraló, egy pasa rezidenciája fogadja ma a vendégeket csodálatos török ízléssel berendezett szobákkal, társalgókkal. A patak lábánál az

égre törő hegyek alatt kicsin, másik szálloda hívogat. Udvarából egy hajnalon útnak indultunk egy kis majom lesre, nem is gondoltunk arra, hogy milyen veszélyes hegymászásra vállalkozunk. Néhány szem narancssal, keksszel felpakolva a kora hajnali órákban indultunk el. A tavaszi esőktől már hatalmasra nőtt növények, mint egy dzsungel úgy állták el az utat. A hajnali fények, ahogy áttörtek a szurdokok között, fényözönnel árasztották el a fákat. Gyöngyszemekként ragyogtak a harmat reggeli cseppjei, bódító illattal nyíltak a sohasem látott hatalmas fejű virágok. Nehezen vettük a levegőt a nedves, párás zuhatagok mellett, de kapaszkodtunk egyre feljebb. Egyszerre kitárult a szurdok, egy tisztásra értünk és hallgattuk az erdő reggeli lélegzését, hallgattuk a csendet. Gyerekeink izgatottan szemlélték a fákat, sziklákat, alig várták az első majmot. Azt hittük egyenként ébrednek fel, talán még kezét is fogunk velük. Mígnem hirtelen előttünk termett egy nagy csapat, embernyi méretekkel, kiabálva, vicsorogva ránk. – Ugyan hogyan is merészeltük átlépni a birodalmuk határait? – valami ilyesmi volt furcsa tekintetükben. Hirtelen a narancsokat kezdtük dobálni nekik, a kekszet, a gyerekeknél lévő csokoládét. Egy szikla mögül lestük őket. Lassan megnyugodtak, megszélidültek. Nevetséges teremtmények voltak, ugrándoztak, mígnem hirtelen mindnyájan eliramodtak. El sem tudtuk képzelni mi lelte őket, aztán kiderült a rohanásuk oka. Egy hatalmas kígyó sziszegve tekergőzött feléjük. Ne igen volt kedvünk majmot nézni, inkább a biztonságosabb visszautat választottuk.

A „Majom szálloda” emlékezetes eseménye volt még egy kedves találkozás. Az esti vacsoránál algériai specialitást ettünk és álmunkban sem gondoltuk, hogy egy adag étel itt ilyen hatalmas mennyiség. Sajnálkozva kértük a felszolgálót, hogy ennyit kihozattunk, mire egy kedves magyarszavú fiatalember megmagyarázta, hogy nem kell elnézést kérni, annyit eszünk, amennyi jólesik, itt az a szokás, hogy csak azt számolják fel, amit elfogyasztottunk és amit érintetlenül visszavisznek, újra felhasználható. A magyarul tudó algériai Baján tanult, és gyerekeink ámulatára azt is tudta, hogy nálunk van Futrinka utca és Mazsola is. No persze a TV-ben.

Blidából festőin szép út vezet Médeába, Abd el Kader 1837-ben szervezett felkelése idején Médea fővárosi rangot kapott. Csodálatos mecsetjében az asszonyok oldalán én is beosontam. Fatimák, Dzsamilák, Sabrinák halk fohászaik közben rám sem pillantottak, ékszereik maguk mellett a szőnyegeken, fedetlen fővel, a nagy Allah előtt hajlongtak magukba merülve.

Tipassa és Chersel hangulatos régi utcáin tengerbe szaladó római amfiteátrumok, temetők, hatalmas épületek ezernyi virággal borított kőkolosszusok hívogatnak sétára. A lemenő nap misztikus fényekkel, valószínűtlen színekkel festi meg a tengert. Halk hullámozása a meredező romok között kis virág utakon a múlt idők elveszett korába vezet. Álmodozásunkból az esti hálaadásra hívó müezzin ébreszt további sétára. A tengerbe nyúló kis félsziget hófehér házai, kerengők, lágy ívelésű kupolák, kecses folyosók egy

mesebeli üdülőparadicsomba vezetnek. Ilyen csodálatos harmóniát soha sehol nem láttam még Európában. Öröm volt látni hogy nemcsak a külföldieknek épült, hogy algériai családok is pihenhetnek, élvezhetik saját kincseiket. Szomorú volt, hogy a külföldi francia és német turisták micsoda piszkot hagytak maguk után, hogy az európai turistacsoport az esti csendet milyen kiábrándító, részeg ordítózással tudta csak élvezni. Ekkor határoztuk el, hogy további utunk során csak olyan szállodákba megyünk, ahol külföldi turisták nincsenek. Így történt aztán bevonulásunk a Tenesi várba, ahol ősi ágyú vigyázza a kikötőt, ahol éjszakára még felhúzzák a hidat és becsukják a városkaput.

Cherchel után elfogytak a lakott helyek, mesebeli, lágyan nyújtózó hegyek, cédruserdők, lila és tűzpiros leánderek, vakítóan kék ég, fehér homokú tengeröblök váltakoztak. Itt-ott hatalmas kerülő kanyarok, mert egy-egy lerohanó patak hídja építés alatt állt. A patak völgyek mentén gondosan művelt kertek. Álmosító utazás volt ez, amiből csak egy-egy tömény illatú cédrusfa alatt frissültünk fel, hiszen június hónapban negyven fok fölött járt a higanyszál.

Egy pici faluban ránk telepedett a sötét, és akkor még nem tudtuk, hogy nyaktörő szerpentinek úttalan útjain kell tovább mennünk egy legközelebbi szálloda felé. A falucska rendőre figyelmeztetett erre, és legnagyobb meglepetésünkre kísérő URH-s autót adott, akik hosszan kísérték leadva üzenetüket a következő lakott helyre, ahonnan elénk jöttek és további biztonságos jó utat kívántak. Mindez szinte észrevétlenül történt, utána gondolkodtunk csak el ezen az embert vigyázó apró, ám mégis olyan nagy cselekedeten.

Amikor már a tenger fényei, a kikötők piciny lámpásai jelezték csak az utat, megérkeztünk Tenesbe. Spanyol erődítmény volt ez egykoron. Pedro Navarro hajói kötöttek ki, rombolták, majd építették a várost, ma is a régi falak ódon levegőjét sugározza. A várfalon ágyuk földbe süllyedve, bambán bámulnak a kikötőre. Az ő idejük már lejárt. Mellettük akasztófa áll. Tövében apró kis tábla, mert itt alig huszonöt éve még embereket akasztott a francia légio.

A tenesi gazda, a szállodás esete 10 óra után is fogadott. A kapun kézfejnyi kopogtató, ezzel ébresztettük első álmából. Sürgött-forgott, melegvizet varázsolt, és még vacsorakészítésre is hajlandó volt a késő esti órákban. Ma már csak jelképes a kapu éjszakai bezárása, a híd felhúzása, de működik.

Középkori hangulatot hagyva magunk mögött átszáguldottunk az újkor grandiózus építkezéseihez, az emberi szellem lenyűgöző alkotásaihoz. Mostaganemi, majd az Arzevi gyáróriásokhoz. A cédruserdőket hatalmas tornyok, csővezetékek, gyáróriások váltják fel. Arzewba érkezik a Szahara aranyainak egy része, az olaj- és földgázvezetékeken. A petrokémiai kombinát kénsav, foszfor, ammónia, metanol és cseppfolyósító üzemei messziről láttatják magukat füstjeikkel, nem éppen kellemes szagukkal. Itt töltik a hatalmas tartályhajókat, amik európai piacok felé szállítják a saharai kutak olajtermékeit, Itt dolgoznak az első gyakorlatban is megvalósított földgáz cseppfolyósító üzemeik a világnak, ezt követte egy második, amit Skikdában 1972-ben

helyeztek üzembe, majd a harmadik szintén Arzewban, aminek termelési kapacitása évi 40 milliárd m³. Ipari centrumokká változott tájak, hatalmas új építkezések, sajnos mindenfelé a tövükben, árnyékokban a sok-sok bádoglep.

Lassan Oránhoz közeledtünk. Egy kis kitérőt tettünk Kristel felé. Spanyol hangulatú táj. Még a növények is, a sziklák is mint Andalúziában. Egy fenséges öbölben Kristel halászfaluja áll. Meglepett az üresen álló lakások sokasága. Harminc évvel ezelőtt Orán üdülővárosa volt. A kanyargós hegyi út mellett szebbnél-szebb nyaralók. A véletlen hozta, hogy meg kellett állnunk egy csipkerózsika álmodó ház mellett. Benőtte a növényzet, hatalmas vaskerítéses díszes kapuja nyitva, tárva. A rózsák elvadultak, felkapaszkodtak a ház oldalára, benőtték a bejáratú ajtót is. Résnyire volt nyitva az ajtó, nyikorogva engedett, majd beléptünk. Por, pókhálók, elsárgult falak. Az egyik nagy helyiségben egérrágta fotelek, foszladozó szőnyegek. A kandalló előtt tűzszerszámok. A fali csempék a portól alig felismerhetők. Hatalmas pince, csodálatos rózsalugasok elvadulva. Nem értettük ugyan miért élnek bádoglelakban alig pár km-re és miért áll itt nem egy villa üresen, kongón, szél cibálta ajtókkal?

Milyen nehéz nekünk úgy ítélni és gondolkodni, mint az itt élőknek. Mindez francia villa volt – mondják. Nyaralók. A városi lakásokba rögtön beköltöztek az algériaiak, az államosítás felosztott mindent, de ezek a házak még vártak. Aztán elfelejtették őket. De bemenni azt nem – ugyan ki tudna nyugodtan aludni egy olyan házban, ami saját népének véréből épült fel? Inkább a fedélnélküliség, mint egy ilyen ház, szél, eső elől óvó hazug melege. Úgy gondolom, ha a nemzeti önérték ilyen magas fokú, akkor ebből nem villák, hanem óriás városok, egy ország fog felnővekedni.

Egy piszkos, elhanyagolt erdőn szemétdombok és bádoglelak kísérteties látványa fogadott, amikor megérkeztünk Oránba. Csalódtunk a város zárt szépségében. Nyoma sincs már se spanyol, se európai levegőnek, olyan ez a város, mint bármelyik, aki kinőtte önmagát. Egymilliós tömegét nehezen tudja eltartani. Körös-körül hatalmas óriás lakóházak, újabb és újabb városrészek. A Kasba egy része romokban, lebontásra vár. A régi hangulat a tengerparti városrészekben, a belvárosban talán még megmaradt, de már arabba vált. Egyre kevesebb a francia szó és eltűntek már régen a légión hírhedt mulatói. Jó, hogy nem váltották fel újak, bár sajnos sok helyen szolgálnak alkoholos italokkal és ebben a városban láttunk először részeg arabot.

A város környéke azonban nagyon szép. A spanyolok által épített Santa-Cruz erőd lőrésein szép kilátás nyílik a tengerparti tájra. Török emlékeket őriz a belváros és a városon kívül ma is állnak a légión épületei, amiket ma iskoláknak használnak. Hatalmas hadikikötője az algériai flotta állomáshelye a Mers el Kebir.

Ortántól dél-nyugatra folytattuk az utat, csendes kis falukon, szépen termő tájakon keresztül. Lépten-nyomon a légión kísértett, a légións épületek, emlékek,

sírok. Itt-ott felbukkant egy-egy szétlőtt tank, amik még a háború roncsai. Hatalmas mudzsaid temetők, hófehér egyforma sírok néma csendben.

Tlemcenbe érkeztünk. Aki egy picit is be szeretne pillantani az igazi Tlemcenbe, bizony gyalog kell barangolnia, lehetőleg vezetővel, mert ebben a városban annyi a látnivaló, hogy több nap is kevés volna bejárni, ám úgy el vannak bújva, rejtve, beépülve, hogy csak az ott élő az, aki minden titkát felfedheti.

A várost a VII. században alapították Taghart néven. Híre, dicsősége minden más afrikai várost felülmúlt. A kalifák korában nagy versengés indult érte, gyakran cserélt gazdát, és mindenki hozzátett valamit, mindenki maradandóbbat akart hagyni, mint előde. A merinida kalifák nyolc évig ostromolták a várost, a falak elé erődítményeket építettek, mégsem tudták bevenni. Virágzó életét a spanyol hódítás semmisítette meg. Hatalmas épületeit évszázadokon át hordták szanaszét építőanyagként. A vár és a vármecsetek romjai ma is láthatók. A legnagyobb és ma is működő mecsetje XII. században épült. 13 hajós imaterme mindig tele van hajlongó, imádkozó muzulmánokkal.

A város főterén áll még a franciák térzenéjének emelt kör alakú pavilon, körbe székek, kávézók, fagyaltosok, vidám gyerekek meg-megújuló hada.

Tlemenc falain kívül láthatók még a merinidák által épített táborváros romjai. Egy rózsaszínes minaret, állítólag lovarda maradványai, amik nemcsak az ostrom, hanem a katonák lelki üdülését is biztosíthatták. Az arab kézművesség egyik híres központja volt. Ma is gazdag árukat kínálnak a népművészeti árusítók. Fafaragványokat, ötvösművészeti remekeket. Tlemcen ruhaipara már az utóbbi húsz év eredménye. Kicsinyke utcáin parányi kis üzletek, tengernyi sok női ruhafélével, ízléses anyagokkal. A külváros Agadir néven ismert. Nagy restaurálásba kezdtek, megerősítették az omladozó falakat, közben olyan értékes könyvekre, bőrre írt régi Korán-maradványokra és gazdag iratokra bukkantak, amik méltón gazdagítják az írott történelmet.

Cédrusok borította hegyszorosok között kanyargós andalúziai tájakon vitt az őt, itt-ott felbukkantak a kis faluk, egyre több temető, egy több kilőtt tank, harckocsi roncsok. A kietlen, kopárrá váló tájon szögesdróttal bekerített roncsömegek, egy számunkra ismeretlen világba vittek. Egy kiégett erdő üszkös csonkjai, a temetők jeltelen sírjai kísérteties, szomorú időkről mondták a történelmi leckét, egyszer csak felsüvített az úton egy rohammentő, aztán még három, néhány katonai autó, akik félreállítottak pár percre. Mögöttünk kietlen mező, égnek meredő vasroncs tömeg, mint egy szobor. Az idegenlégió területe volt ez. Ám a múlt kaszárnáiban most sincs teljes nyugalom. A mellettünk elrohanó mentők katonákat, sebesülteket szállítottak. A szomszédos Polisárió sivatagjában algériai katonák is harcoltak segítségül szolidaritásból. Olyan hihetetlen volt a forró nyári békességben, a csendben, hogy mellettünk fegyverek dörögnek, hogy a huszadik század végén még függetlenségükért harcolnak Afrika fiai.

Megérkeztünk a légió városába Sidi bel Abbesbe. Ma már modern város. Sok-sok új épületével, iskoláival, de a régi kaszárnyafalak sejtetik a múlt levegőjét. A 130 vendéglőből, bordélyházakból ma már tisztos kávézók lettek, felszámolták a zöld negyedet, ahol nem múlt el nap, hogy ne követtek volna el gyilkosságokat.

A katonai gyakorlótábor múzeumában őrzik a légiós idők egyik kőbe vésett feliratát – Légionáriusok, azért vagytok itt, hogy meghaljatok. Benneteket oda küldenek, ahol az emberek meghalnak. –

Amíg a feliratot olvastuk, zsvajgó gyereksereg szaladgált az egyik légiós épület iskolává alakított termeiből a fákkal, virágokkal szépített parkban. Szeretném hinni, hogy ők már csak a történelem könyveiből ismerik majd az emberi borzalmakat, a háborút.

A Hanifok törzsének egy ága az arab hódítások idején vándorlása során egy kietlen vidéket választott letelepedési helynek, de mert melegvizű forrásra leltek, azóta is itt élnek. Bou Hanifia a kis város neve, ami olyan rangú fürdővárossá épült, kórház komplexumával, gyönyörű szállodájával, milyen szépet, tisztát és csendeset megirigyelhetnénk saját hazánkban is. A zord sziklareneteg, a kopár világban egy kis patak szurdokában életre kelt óriás pálmák nőttek parkká, csobogó, bújócskázó, huhogó vizek öntözött virágerdőivé. Bou Hanifia vize olyan selymes, hogy az ember egyfolytában csak mosakodni, fürödni szeretne benne. A hatalmas arab stílusú szállodában sehol nem hallottunk már francia sőt, mindenütt algériai arcok, családok sétálgattak. Az impozáns étteremben, ahol természetesen semmiféle alkoholos italt nem szolgálnak fel, csendben pillanatok alatt zajlott a kiszolgálás, meglepve néztük az algériai családokat, akik öt, hat gyerekkel ültek asztalhoz és a gyerekeik olyan fegyelmezettek voltak, amilyeneket másutt keveset láttunk. A vacsora utáni kellemes séta alatt valahonnan halk zene szólt, itt-ott tücskök ciripeltek, csobogott a patak, susogtak az óriáspálmák, aztán kiürült minden és érces, kemény hangján megszólalt a müezzín.

A nagy berber királyok korának maradványait őrzik a Djeddarsi királysírok. Minden lakott helytől távol áll magában három hófehér hegy. Mint egy egyenlő oldalú háromszög, úgy púposodnak.

Döcögve a szántóföldeken, úttalan utakon egy megkopott útra leltünk, mely fehér kövekkel, márványlapokkal volt kirakva a nagy királyok korában. A hegyek közlől épületromokká alakulnak, végül meglátjuk a kőkolosszust hatalmas méreteivel. Talán sír lehetett, találgatjuk. A forró napsütésben megmásszuk a romba dőlt lépcsősort, kisfiaim felfedezik a hatalmas köveken a díszítőmintákat, domborműveket. Tulipánok, pávák, madarak, ismeretlen jelek meghatározott sorrendben ismétlődve. Az oszlopok valószínűleg bejáratot rejthettek, de mi nem találjuk. Aztán egyszer csak ki tudja honnan előkerül egy ember, aki gyertyát is hozott és lemászunk vele a nagy mélységbe.

Hatalmas termekben tekeredik a folyosó, a pislogó fényben denevérek rebbennek meg, mi kígyónak hisszük, vezetőnk megnyugtat, hogy nem kell félni tőle, de azért csak félünk. A falakon láthatóan festékmaradványok, az alakzatok alig kivehetők. Sárga és vörös festékekkel festettek rá. A belső termek fölött szintén ismeretlen jelek. Szinte megvakít az afrikai napfény, amikor kilépünk és találgatjuk, ugyan micsoda élet lehetett itt, amikor ezeket a kolosszusokat építették. A másik két rom megmászására nem vállalkozunk, tekintve, hogy a vezetőnek szegődött muszlim lebeszél, azt mondja, azoknak nincs meg a bejáratuk.

A visszaútban nagy kiterjedésű ősi temetőt fedezünk fel, csupa-csupa kővel, ahogy mesélik azért hordták a sok-sok követ, hogy halottaik szelleme ne tudjon kiszállni a sírjából, ne járjon vissza a földiekhez.

Változatlan kopár kietlenség, itt-ott egy-egy kis település, aztán feltűnnek a messzeség kéményei, új épületek, olasz, belga cégek gépparkjai. Tiaretbe érünk. A gazdag történelmű város alig kínál régi látnivalót, sem az arab, sem a török építészet emlékei nem állták ki az idők próbáját. Mindenütt új lakótelepek, szépen tervezett negyedek, ám sehol semmi virág, park vagy zöldövezet. Az új épületek is mintha máris pusztulnának.

Tiaret volt az ibidita törzsek fővárosa. Innen vándoroltak tovább, mint eretnekek az iszlám üldöztetések elől először Sedratába, majd a Mlزاب földre a mai Gardaiába.

A XIX. Században nagy jelentőségű város lett, Abd el Kader felkelésének idején. Tiaret volt a szabadságharc egyik központja.

A város környéki hegyek cédruserdői védett nemzeti kincsek. A déli plato alfafüve a papír gyártásának fontos alapanyaga. Tiaret hatalmas szövőgyára a birkák gyapját hasznosítja. Szőnyegek az egész országban ismertek.

Próbára teszi Tiaret El Asmán közti út az utasát, ha ezt az utat követi. Hatalmas hegyek állják az útját, az Ouarsenis nyúlványai. A hegyek lábánál szokatlan búzamezőket láttunk, a kalászosok egészen szürke, fekete színűek voltak. Aztán ahogy emelkedtünk felfelé, egyre szürkébbé, feketébbé vált minden. Mögöttünk villámok cikáztak, az előttünk magasodó hegyóriásokról szintén folyamatosan kövek görgedeztek. Órák óta teljesen kihalt, lakatlan vidéken jártunk, az esti szürkület hajtott szállást kellett keresni. A délutáni lemenő fények egy nyáját aranyoztak be és egy szempillantásnyi idő alatt az egyik elmaradó kisbirkát elragdta egy farkas. A szemünk előtt zajlott mindez látótávolságban. A birkapásztor kutyája hiába csaholt, a farkas már messze járt. Így a kinti szállás gondolatát elvetettük. Olyan hatalmas nagyra nőttek a érchegek, hogy már a kocsiban alvásra gondoltunk, amikor elénk állt egy kis falu, a táblán Hamman Sliman, az pedig forrást, fürdőt jelent. Bou Hanifia csodás szállodája jutott eszünkbe és átvágtunk a vad rengetegen, a fekete sziklavilágon, ami susogó

cédruerdővé, majd egy szurdokká változott, ahol a nap utolsó sugarai a sziklaóriásból alázuhogó forró vizet bíborozták.

Kicsiny épület a forrás tövében a fürdő. Kicsit furcsállották, hogy itt akarunk megszállni, míg végül beleegyeztek, bár adatainkat is csak arabul jegyezték, mint mondták a formaság kedvéért, ugyanis itt még európai nem igen szállt meg. A tizennégy szobányi szálloda szobáiban gyékények, szőnyegek, némelyikben egy-egy dupla ágy. Villany sehol, de adtak egy gyertyát. Milyen szerencse, hogy a tiareti szőnyegekből mi is vásároltunk, így most bőven lett takarónk is. A szobák kijárata a fürdők szobáira nyílt. És micsoda fürdő! Hús-huszonöt négyzetméternyi csempézett terem, aminek a fele, vagy talán nagyobb része a medence. A falból ömlik a forró víz, a medence aljzatán egy kifolyó tetszés szerint elzárható. Gyertyával a kezünkben elindultunk a gyerekekkel a fürdőbe. Ám ért egy kis meglepetés, mert először az imaterembe kell menni, és csak Allah üdvözlése után lehet fáradt tagjainkat fürdetni a selymes meleg vízben. Gyerekeink akkora hancúrozást csaptak a gyertyafényes medencében, hasukon csúszkálva mint a kishalak. Az egyszem ágyban is pillanatok alatt elszenderedett mindenki, bár én sokáig hallgattam a forró vízesés csobogását, a hegyek mormoló lélegzését.

Reggel elénk tárult a csoda. Az égig érő hegyek tetején felhőcskék pihentek, a reggeli napsugár ezernyi csillogó gyémánttá varázsolta a zuhatagot. Játszott benne a szivárvány és a sziklaösvényen számárháton, kényelmesen ballagtak a beburkolt asszonyok, előttük turbános férjeik. Két-három asszonyság is egy-egy férfi mellett. Ugyan honnan jöhettek, találgattuk? Mígnem felfedtük az éjszakai szálláshelyet. A cédrusok lombtakarója alatt kicsiny tisztás, ahová kikötötték a szamarakat, lemálházták őket, gyékény-darabokat terítettek és szöttes-akarók alatt békésen aludta át az éjszakát nem egy család, aki a fürdőbe jött és tovább folytatva útját a heti vásárra, vagy piacra Bou-Caid falujába e hegyi világba.

Amikor elhagytuk ezt a gyönyörű és titokzatos helyet, valami baljós érzés szaladt bennem végig. Nem tudom mi volt az oka, azt hiszem a mozgó kövek. A sötét hegyekről ökölnyi kövek görgedeztek, az úton is kerülgettük mindig felfelé figyelve, nehogy ránk is essen.

Mintha a hegyben valamiféle óriások laktak volna, akik dobálják kifelé a köveket. A szédítő magasságban egy meredek falon két óriási kör alakú nyílást fedeztünk fel. Talán az óriásoké, mondták a gyerekeink. Egy kellemes hideg vizű forrásnál ittunk a fekete hegyek vizéből és egy irdatlan cédruserdőn leereszkedtünk a hatalmas városba, aminek rózsák nyíltak a főterén és egy kedves, tiszta kávézóban frissültünk fel.

El-Asnam! Milyen szép volt. Hatalmas új épületek, iskolák, a városon kívül gyárak, távolabb virágzó földek, narancsligetek, learatott búzamezők. A város 1954-ben rombadőlt, egy hatalmas földrengés rázta meg, 1500 embert maga alá temetve. Azóta újraépült. A fekete hegyek óriásai azonban nem nyugodtak. **El-**

Asnam-ban 1982. október 10-én újra bekövetkezett a katasztrófa. Ezen a kiránduláson azonban még minden békés volt, álmosító és meleg. Keresztül a Cheliff folyón újra eljutottunk a Tenesi várba, aztán már az ismert utakon haza. A nyárba szédült tengerparton leanderek bódító illatával volt terhes a júniusi levegő, tűzpiros virágok nyíltak a szikla- és homokpartok között.

Vannak kis halászfaluk, vannak hivalkodóbbak is, ezeréves kultúrákat őrzők. Vannak európai stílusú nyaralók, mesébe illő arab fürdőhelyek. Vannak hatalmas kikötővé nőtt városok, mindig füstösek, mindig dohosok. Vannak megbúvó, csendes kis homokfövények, vannak sziklaszirtes bűvárparadicsomok. Vannak csendre intő titkos partok, ezernyi felfedeznivalóval, teknősbékák szülőhomokjával, ide-oda totyogó kis békulákkal.

Vannak hullámozó, vad, dübörgő partok is, ha nekivadul az északi viharos szél, még az utakig is felcsap a sós víz, hogy utána csillogó kristályok díszítsék a partot, mint ezernyi gyémánt a napsugár szelíd játékában. A megvadult zabolátlan tenger néha úgy tűnik örök csendes, selymesen ringatózó, játékos parti csobbanása álomba ringató. Örök változó és mégis örök állandó.

A mindig voltból a mindig lesz-be, fehér, fekete hajóóriások futnak be, viszik az északi földrész felé a déli világ kincseit, olaját, a természet emberi célra szelídített termékeit. A hajók mindig titokzatosak, a végtelen csábító ígéretével, új partok felé, új utakon az örök nagy vízen, a tengeren.

A tragédia. Földrengés – szökőár – hószakadás.

1980 októberében korán megjöttek az első esők. A vakító kékséget reggeli ködök szürke, lebegő függőnyei takarták el, a tűzvörös felkelő nap sárga, bágyadt fénnel igyekezett felszippantani a korán alászállt párát.

Október 10-én a sárgára égett földön a csontig soványodott állatok különös izgatottsággal bődültek bele a hajnali derengésbe. Valahol a levegőben ott vibrált az első ígéretes eső. Mire az erdők felébredtek, az északi tengerparton megjelentek az első gomolygó vándorok káprázatos, fehér formákat ölvé. Nyolc órakor alászállt egy felhőcske, magához szippantott még néhány apróbbat, aztán mint egy rossz gyerek elkezdett szepegni és megeredt az eső. Oly szokatlan, korai volt még ez, hogy vidáman indultunk a szokásos pénteki plázsra, a tengerre. A seraidi hegyek kellemes illatokat ringattak, vörös golyócskák hintáztak a bujkáló fényben, az árusz érett termései.

Mielőtt kitarult a hegyi kép és előttünk volt az öböl óriási kékje, megdördült az ég, gyors zápor szaladt végig, aztán forrón elkezdett tűzni az októberi nap.

Az úton népes család ballagott. Őszvéren ült az asszony, számárháton a gyerekek, a fiatalabbak gyalog. Egy család volt, három asszony, a férj, a gyerekek. Olyan csendes, békés volt ez a menet, olyan átszellemült arccal bandukoltak egyre feljebb, hogy jó volt nézni őket, mint akik maguk hordozzák a békességet. Valahol talán vendégségben voltak, ki tudja. Amikor leértünk a parti kövek, kiszáradt bokrok ölelésébe, hosszan néztem még utánuk, kísértem őket fel a dombra, hegyre és távcsöveimmel követtem egészen a kis ház irányába, ahová tartottak. Vesszőház volt – gurbi -, a hegyi emberek otthona. A békességes csendben valahol meg-megvillant a tenger messzeségében egy távoli hajó. Aztán különös dolog történt. A horizont magasán felemelkedett, talán humorú lett. Mint aki csodát lát és rossz sejtések gyötrik, nyugtalan lettem és azt vettem észre, hogy mindnyájan azok vagyunk. Nem volt semmihez kedvünk, a mindig marasztaló parti homok elvesztette a selymességét, kicsiny halak vadul ugrándoztak a felszín felé.

Délután a különös látomás, a horizont emelkedő-süllyedő játéka megismétlődött. Talán ilyen korán nem is mentünk még haza.

A városban a délutáni kávézók örök nyugalma most vibrálónak tűnt, az emberek arcán egy belső nyugtalanság tükröződött. Ezt a délutánt nem lehet elfelejteni.

Aki éveken keresztül együtt lélegzik egy fejlődő ország embereivel, aki végigjárja az utat, a víz, a kenyér útját, aki nemcsak hallja, de meg is hallgatja az imára hívó, messze szálló Allah ahabárt, aki észreveszi embertársai örömét vagy fájdalmát, az nem tud közömbös maradni az örömeikben, az ünnepekben sem. Nem tud közömbös maradni a baj, a csapás közepette sem.

1980. október 10-én mérhetetlen erejű földrengés pusztított Észak-Algéria csaknem négyszáz km-es területén.

A nyugtalan föld lassan szűnő rázkódásai nyomán, pár héttel a rengés után, valahol a tenger mélyén hullámtömegek tornyosultak, aztán egy váratlan pillanatban a felszínre törtek óriás energiával és elsöpörték Orán, Arzev, Beni-Sarf és néhány kisebb kikötőt.

1980. december 28-án 11 méteres szökőár pusztított az észak-nyugati partokon. Az esős évszak sátorba szorult, kínlódó menekültjei még a föld halálba taszító rengéseitől féltek, amikor a ponyvák alatt reszketők hajnali káprázatra nyitották szemüket. Nyugat-Algériát elborította egy sohasem látott, mérhetetlen hószakadás.

A természet kegyetlen ítélettel sújtotta azokat az embereket, akik alig húsz éve ismerték meg a szabadságot, akik annyit szenvedtek már néma jajszavakkal, hogy a sok természeti csapást csak Allah akaratának tudták elfogadni. Ez volt az egyetlen, ami erőt adott nekik, tovább élni, újra talpra állni, olyan városban és olyan területen, ahol az elmúlt ötven év alatt ez volt a harmadik pusztító erejű földrengés.

Az első híradások iszonyatos városképet mutattak. A föld hosszan kettéhasadt, forró homok tört elő, mint egy vulkán. A kettétört nagy mecset tornya millió darabra törten temetett maga alá sok-sok igazhívőt. A vérbefagyott jajszavak, a félelemtől megnémult emberek, a körülöttük haldoklók, árván maradt gyerekek százai, arcok, szemek, kezek görcsös szorítása, az esendő, tehetetlen ember, a természetnek örökké kiszolgáltatott ember legigazibb képét véste belém. Aztán az első rázkódás után az emberek eszméletre tértek. Megindult a mentésnek, az összefogásnak olyan magas fokú izzása, amit elképzelni sem lehet. Az egész ország megmozdult. Önkéntesek ezrei mentek menteni, napokig ástak a romok porfelhői közben bekötött szájjal, nap-nap után hozták felszínre a megmaradt életeket. Svájci mentőkutyák segítették a küzdelmet, gépek, katonák éjjel, nappal. A nyílt utcán operáló fáradhatatlan orvosok, verejtékező sofőrök, akik a kimerültségtől alig láttak, de tették, amit a legbelsőbb parancs diktált, őszinte igaz emberségük.

Aztán megindultak a szívek, kinyíltak a kis lakások szegényes szekrénykéi és útnak indultak a csomagok, olyan emberek őszinte küldeményei, akik maguk is mezítláb jártak a hideg esőkben, akiknek talán egyetlen komoly ruhájuk a nyítt kasabia.

A hetedik napon az elcsigázott emberek, halálra fáradt katonák és önkéntesek már-már feladták a harcot az életért, már majdnem lehetetlen volt, hogy a romok alatt élőt találjanak. Akkor egy vad tekintetű kutya vinnyogva szorította be magát a bezuhant falak mély üregébe és az utolsó pillanatban szájában tartva kihozott egy agonizáló kisgyereket, aztán szívbemarkolóan felvonyított és elpusztult. A kisgyerek volt az utolsó túlélő. A mentés iszonyú mozgásában, a romok között botladozva, sétabotjára támaszkodva lassan bandukolt fel-felnézve egy igen öreg, fehérszakállas bölcs muzulmán. Kezével óvatosan vezette

bekötött fejű, bepólyált kezű, arcú, sebesült asszonyát. Olyan volt ez a két ember, mint egy lebegő árny. Aztán megálltak, valószínű házacskájuk romjai előtt, az öregember arcán könnyek csorogtak, beljebb lépett a romok halmazára és botjával kapargálta a köveket. Egyszer csak megremegett és tekintete egy különös darabra esett. Egy imaszőnyeg gyékényének kettéhasadt darabja volt. Lassan kiemelte, lerázogatta, maga előtt kiterítette a földre. Körülötte gépek hada dolgozott, mentett, szirénázó mentők kértek utat, reszkető gyerekek álldogáltak, bízva az utolsó lehetőségben, hogy hátha most hozzák a mamát, csalódott, sírásra görbült néma szájuk remegett. Az öregember némán, mozdulatlanul állt, kezével megsimogatta asszonyát, aztán leborult a szőnyegdarabra, megcsókolta a földet és Allahhoz imádkozott. Ebben a pillanatban úgy éreztem, hogy megértettem a muszlim ember gondolkodását.

Aztán megindult a világ szíve is. Jöttek a segélyek, segítségek, De a legelső a második napon történt.

Az algíri Bumedien repülőtéren leszállt egy kicsinyke gép. A Mali Köztársaság elnökét hozta. Mali nagyon szegény ország. Hosszan tartó aszály, éhínség pusztította, sok százezren haltak éhen, állataik elpusztultak, gyerekeiket öt-hat évesen adták vissza a homok és kővilág jeltelen sírjainak. Ez az ember jött el elsőnek. Amikor Algéria kormányfőjével kezét szorított elmondta, hogy milyen mélyen megrendítette népét a földi katasztrófa. Szívük őszinte együttérzését hozta, de sajnos segíteni nem tudnak. Sohasem láttam ilyen egyenes, nyílt tekintetű afrikait, sohasem éreztem igazán, mit is jelent a szó, szolidaritás. Malit Algéria örökre a szívébe zárta.

Alig három hét múlva állt a sátorváros és a legnagyobb arab ünnepen, amikor minden muszlim leöli az áldozati birkát – a birkaünnepen – a Mohamed utáni történelem folyamán először nem áldoztak ősi szokásoknak, megindultak a hosszú spórolás árán vásárolt jószágszállítmányok ezrei, az el-asnámi menekülteknek élelem gyanánt.

A lassan gyógyuló sebekkel lassan megnyugodott a föld is. A katasztrófa után egy évvel új város áll, kicsiny fa- és műanyagházak sorakoznak, árván maradtak kerültek családi melegbe és megindult az élet a jövőbe vetett hittel, bizakodással.

Bizony furcsa dolog Afrikában hógolyózni, de még szokatlanabb a behavazott házak százait látni. Azt mesélték az öreg arabok, ilyesmit még sohasem láttak. A hószakadás reggelén én éppen útnak indultam, beszerző útra élelemért a tőlünk 150 km-re fekvő Constantin városába. A reggeli havas világ látványa olyan megkapóan szép volt, mint egy festmény. A távolban kirajzolódtak a Kabil hegyek mind-mind havasan. De ott baktattak az útszélen melegebb szívű

autósokra lesve a kisiskolások, akik hosszú km-eket gyalognak a napi két órás tanulásért, hegyi kis házaik hideg fészkeiből, egy még hidegebb iskolába. Lábaikon jó ha van cipő, bizony a zokni, harisnya itt ismeretlen.

Annaba és Constantin között kisebb faluk vannak, csak ez a nagy város a sziklafalak közé zárt magaslaton az első nagy település. A kis falucskában sietős, mezítlábas asszonyok, dzsellábos, burnuszos férfiak ki ide, ki oda sietett, csodálkozó szemekkel bámulták az égből szakadt fehérséget. Didergő, vastag pálmák álltak hófehéren. Nem volt egyetlen útjelző tábla sem látható. A félelmetes magasban átívelő híd elveszett, hófelhőbe burkolódzott. A városi fogalmat irányító rendőr nem tudta mit tegyen. Ekkor bizony már én is kezdtem félni, hogyan is lesz a visszaút.

Aztán hosszú, közös munkával estére csak hazaértünk, egymást tologatva vesztegeltünk, neki-neki erőlködünk a hágó nehezen járható szakaszának. Félrecsúszott hatalmas kamionok álltak, autók, akiket a szállítás miatt bizony vártak már!

Ahol járhatóbb lett az út a tengerhez közelebb érve, ott döbbsentem rá az afrikai hó pusztítására. A kidőlt eukaliptuszok, a földig hajló ciprusok, tujafák, a jéggé fagyott leánderek, a hóvilágba zárt fűthetetlen kis hegyi házikók százai. Mintha filmen láttam volna, pedig keserű valóság volt. A jószág szédülten kullogott, itt nincs takarmányozás kultúra, a legeltetésre szoktatott állatok éhesen vánszorogtak. És a jelentések szerint Líbiában, Tuniszba, Algériában, Marokkóban mindenütt hóesés takarta be az örökzöld világot.

Alig múlt el a zord tél, sohasem látott virágerdővel jött meg a tavasz. Fellélegeztek a letört ágak, néhányan csodálatos módon gyökeret eresztettek, kihajtottak, kizöldültek. Virágba borultak a leánderek. A természet óriási energiával hozta helyre, amit elpusztított.

Alig múlt el egy év, az oráni kikötő újra fogad hajókat, az el-asnámi gyerekek kezdik elfelejteni a borzalmakat. Amilyen hatalmas energiái vannak a természetnek olyan mérhetetlen energiával küzd meg az ember nap-nap után az életért. Együtt, egymás ellen, hol egymásért, de örök küzdelemben. Ebben a sokarcú „Csontváry” színű országban érttem meg micsoda óriási erő az emberi jó szándék, a jóakarat és mennyi-mennyi tennivaló vár még az emberiségre, hogy ezt a gyönyörű bolygót gazdaggá, szebbé, magunkévá formálhassuk.

1981 virágözönű tavasza.

Tavasza van. Zsong minden. Milliós méhecske gyűjti a mézet, hogy majd a nyár végén mézédess süteményeket, finom ragacsos édességeket csinálhassanak belőle az ügyes kezű asszonyok.

A távoli hegyek sárgák, vakítanak. Az utak mentén minden virág, kékek, lilák, fehérek, ringatják fejecskéiket, ontva a kellemes, bódító illatot.

Egy hatalmas, kialsföldnyi területű, régen kiszáradt sós tómeder, mintha teleöntötték volna harsogó fűvel, lila, fehér lucerna félékkel, vadon növő ezernyi takarmánynak, legelni valóval. De senki, sohasem kaszálja, a nyár végén már csont, bőr tehenek legelésznek, bánatosan csapkodva farkukkal a legyek megújuló hadát.

De most zsong a tavasz. Falnak a jószágok, magasan köröznek a gólyák, messzebb egy-egy villanyoszlop tetején hatalmas fészkeik. A tocsogósok békái fel-felkuruttyolnak, incselkednek gólyáékkal. Fészkükben lassan megszületik a tojás, majd a kis gólya és nyáron már hosszú útra indulnak, legalább is innen messze, mert sohasem látni őket a tikkasztó napokban.

Belefeledkezek a tavaszi zsongásba, el is felejttem, hogy otthon nincs vizem, olyan álmosítóan szép minden. Virágszőnyeg a lábamnál elnyúló mindenség. Az út végén csillog a víznyaláb, csalóka látvány, hiszen száraz. Egy ember igyekszik, turbános, két keze üresen himbál mellette. Mögötte egy fekete dzsellábos asszony kezében valami. Közelebb érek. Szalemmal üdvözlöm őket és az asszony arcán meglátok valami különöset. A dzselláb alól kivillan a parányi fehérség, egy pici baba, apróka ruhába tekerve. Megáll a férfi is, és megsejtve kívánságukat betessékelem őket a kocsiba. Mondják hová, és mellettem mellére veszi az asszony parányi kis gyereket. Nem tudok elindulni, csak lassan eszmélek és vigyázva dőcögök a gödrös, virágözönű úttalan utakon. A madonna arcú asszonyka első gyereket viszem haza, egy kicsinyke kővárba. Reggelre született és a születés után az otthonból máris elindultak haza. Először busszal a városból, aztán gyalog. És határtalanul boldog voltam, hogy a tavaszra bódult ébredő világban megláttam őket és hazavittem egy új kis lángocskát. Amikor bementem és elbúcsúztunk, hosszan néztem még utánuk, ők nekem kívántak minden jót, én meg nekik. Én kívántam, hogy ez a pici emberke boldogan nőjön fel, hogy majd kaszálja le a fűvet, hogy sohase fázzon, hogy olyan korban élhessen az ő Algériájában, ahol mindenkinek egyformán jut minden.

Felettem magasan körözött egy gólyapár és fájdalmasan iázott egy számár. Már majdnem útnak indultam tovább, amikor egy kis mélyedésből valami kezdett emelkedni. Barna kis gomolyag, egy imbolygó, lábait és az élet első perceti próbálgató kis újszülött csacsi.

A születés, az élet gyönyörűségétől megittasulva szomorúan pillantottam csokorba szedett virágomra, sajnáltam őket, virágéletüket, hogy én pusztítottam. Aztán a tiszta rét illatú napragyogásban útnak eredtem a forrás vizéhez, hétköznapi apró és fontos dolgaimat tenni.

Asszonysorsok. Sabrina otthona.

A mögöttünk elterülő dombok sok apró, nyomorgó élet sóhajait őrzik. Amikor nekivadul a decemberi szél, amikor napokig ömlik a hideg eső, amikor csizmában is alig lehet járni az úttalan víz, a ragadós sár gödrei között, sokszor előtt a leáradó eső egy-egy bádogházát, elsöpör mindent, ami a kicsiny életeknek oly fontos kellékei.

Ezekből a házacskákból a tavasz melege sugarai kicsalják a lakókat, életük a házak előtt zajlik, ott főznek, mosnak, messziről hordott vízben, ott csorog a szennylé, az állatok ürüléke. Innen indulnak útnak a lakótelep számukra oly idegen lakásaiba, a Ramadámi forró napon kis dobozokkal, edényekkel, jeget kéregetni a gyerekek. A csengetésre én is ajtót nyitottam csaknem mindig, de a sok kis kéz mind kért, és nem tudtam most melyiknek is adjak? Egy kamaszodó arcú lány oly megejtően nézett, olyan kapni akaró vággyal kért, hogy a napi jég egy részét neki adtam, aztán naponta jött mindig, ugyanakkor, bár órájuk nem volt. Hosszú földig érő ruha volt rajta, mint mindenkin, rövid haja, ami szokatlan különös kifejezést adott az arcának. Mélytűzű szeme sokat elárult em könnyű életéről, kezén látszott a víz, a szappan hiánya. Sohasem láttam a lábán cipőt. Néha megajándékoztam őt egy-egy apró holmival, megkínáltam őt ezzel-azzal, hiszen még nem tartotta a Ramadámot, túl fiatal volt ehhez.

Aztán egyszer csak eltűnt, többet nem láttam egy darabig. Sabrina férjhez ment. Ezt csak két évvel később tudtam meg tőle, amikor a Ramadám végi forró ünnepi napon, a déli órákban nem igen járnak az utcákon, én egy sétára indultam és a bádogházak felé vettem az utam. Sabrina a ház előtt ült a földön, valamint gyúrt, egy tálban, ami szintén a földön volt. Mellette kicsiny, egy év formájú gyerek mászott a földön, meg-megkóstolgatva mindent, irtózatosan elhanyagolt állapotban. Először nem vett észre, később megértettem, nem is akart. Szégyellte ezt az állapotot. Aztán felállt, láttam újra terhes.

Leültem én is az üdvözlés után – már megtanultam a földre ülni arab módon -, nézett, tágra nyílt szemei megsejtették velem ezt az iszonyatos életet, amibe került.

Szülei valahonnan a hegyekből költöztek ide, apja remélte, hogy a Vasmű egyszer lakást is ad, emberi körülmények közé kerülnek. Nyolc gyerek és öreg anyja élt velük. Ő, Sabrina 15 éves volt, kimaradt az iskolából. Ugyan mit is kezdhet, mielőbb férjhez kell mennie.

Juszef harminchat éves, végre összegyűlt annyi pénze, hogy házasságra gondolhatott. Ő is itt élt, módosabb lányra nem tellett. Ugyan hová vinné. Itt nincs albérlet, itt a lakásgond mindenkinek a saját gondja. Sabrina alapján véve okos lány, így előállt Juszef és megkérte az apját, aki azonnal odaadta tízezer dinárért. Sabrinát senki nem kérdezte, ugyan miért is, hisz itt egy lány ritkán szólhat ebbe bele. Juszef naponta eljárt a moszkéba, most is itt van az ünnepi nagy imán. Az esküvőre összetákolt egy házat, itt-ott deszkákkal, lemezekkel, teteje kövekkel a szél ellen megerősítve. Egy helyiség alig tizenöt-húsz négyzetméternyi. Fojtó meleg csap meg, a földön matracok, a deszkákból

rakott polcokon használati tárgyak. Nincs kiságy, nincs a gyerekszoba légköréből egy foszlányi melegség sem.

Sabrina itt szület ezen a matracon. Anyjának nem egyszer segített, így mindent tudott, mit kell tenni. Kertje is van piciny darab, lóbab nő rajta. A vizet szamaruk cipeli elég messziről, naponta ő megy érte. A kicsit felkötí a hátára, mármint a sajátjára, arcát elfedi és megy a vízért, maga előtt a megszületendő jövővel, második gyermeke terhével. Gázuk is van. Télen fűtenek is – mondja –, próbálja szépíteni a nyomort, de reménye nincs, hogy kijut ebből. Tőle tudom hány asszony űzi titokban a magzatelhajtás borzalmait. Szerencsétlenek próbálkoznak mindennel, dehogy akarják ők a sok gyereket. Igen, tudja, hogy valahol vannak rendelők, ahová el lehet menni, tanáccsal szolgálnak, tudja, hogy gyógyszer is van. De a férje nem engedné szedni. A gyermek Allah ajándéka.

Nézem az elnyűtt arcú fiatalasszonyt, látom a telepnyi házrengeteg ezernyi zsivajgó gyerekét, akiknek iskolák, emberi körülmények kellenének és a gazdag, olajától gazdag ország képtelen még segíteni rajtuk. De a moszkékban egyre többször és többször szólítják fel őket, hogy sorsukat ők maguk alakítják, hogy a Korán nem szigorú kötött szabályokat mond, hanem emberre szabott, kornak megfelelő erkölcsöket. Sabrina sorsa nem egyedi, nagyon sokan élnek ma is így, kilátástalan, reménytelen sorsukba beletörődve.

Az el Kala menti sós tó mellett, ami valamikor a tengerrel összefüggő öböl volt, csak a homokhegyek elzárták, különös színű tájon sok apró gurbi, vesszőház látható.

Baya tizennégy éve asszony, tizenöt gyereket szült. A férje a városban dolgozik, enni, aludni jár csak haza, meg ezért, a gyerekekre mutat. Anyósával él itt. Legkisebb gyereke alig lehet kétéves talán, most is terhes. Nem itt éltek régen, feljebb mutat a domb felé. Csak egyszer, mikor a télre gondoltak, felgyújtották az erdőt, mert fát gyűjtögettek (az üszkösebbje jobban ad meleget mondja) és jött a szél és leégett a házuk, a gurbi. Újat csináltak ide a víz mellé. A tóban rengeteg a hal. Nem horgásszák, azt mondja. Kert sehol, pedig van talaj. Poasszist, kuszkuszt esznek, a férje hoz kenyeret, ez minden. Messzebb ugyanilyen vesszőotthonok. A gyerekek szaladgálnak, őrzik a jószágot, akik a semmit eszik. Ilyenkor már semmi fűféle nincs nyáron. A szamár olyan éhes, hogy megeszi a papírt is. Nem mondták, ezt láttam, a toalettpapírt rágcsálta, majd elbaktatott a csordogáló vízhez.

Alig három km-nyire szocialista falu, fehérre meszelt egyforma házaival, kék csipkézett szélű mecsetjével emelkedik a domboldalon. Néhány háza üresen áll, pedig öt éves falu. Az ezer falu közül az egyik. Ugyanis ezer falut építettek az első öt éves tervek alapján.

Viszont egy-egy ilyen közösségbe csak fedhetetlen életű, erkölcsű, lakók költözhetnek, akik vállalják a faluközösség és a munka törvényeit. Előfordult,

hogyan az új lakásból, amikor meglátták az összerajzolt falakat, a leszaggatott kilincseket, a vandálság nyomait, egyszerűen megállt a hivatalos autó, felpakolta a népet és lerakta egy-egy bádogtelep, vagy előző otthonuk maradványainál. Tízezrek látták a TV-ben a szigor, a rendteremtés drasztikus módját, amit sajnos sok helyen kellene a faluvezetőknek alkalmazni most is.

Jobb körülmények között él Aisa, aki az államtól kapta lakását. Három helyiség, de van víz is, gáz is. 27 éves, nyolc gyereke van.

Tassadi, a szomszédasszony kilenc gyerek anyja. Férjükkal ritkán találkozni. Nappal a földeken dolgoznak a szövetkezetben. Este imádkozni mennek. Fizetésüket hazaadják, de a többi nem az ő dolguk. Az asszonyok segítik egymást. Tassadi gyerekére mutat. Jön a tél, nincs cipője, és itt a másik, mibe fogom tenni nem tudom még, és terhére mutat. Tengernyi sok gyerek. Félelmet érzek a sok asszony nyomora között. A nagy rendre gondolok, a természetére, hogy amikor baj, csapás következik, ha várható a bekövetkező tragédia, akkor sohasem látott igyekezettel siet gondoskodni az utódok százairól az egyed, a növény, az állat egyaránt. Vajon miféle veszedelem közeledtét érzi, sejti az emberiség? Vagy az elszaporodó, robbanó milliányi új élet, a felszabadult országok boldogságának, szabadságérzésének gyümölcse volna, egy magyarázhatatlan feltámadás? Szakadatlan küzdelem folyik itt, új házak, otthonok, iskolák százai, ezrei épülnek. Egy szebb, boldogabb jövő építőköveit falazzák, rakják nap mint nap, az épülő helyén. És rettenetes nagy erőfeszítést tesznek, hogy állam és egyház kenyeret és lelki egyensúlyt adjon a nehezen élők millióinak. Most fogalmazták meg a törvényt a válásról. Mert sok asszony él elhagyva, férje új asszonyt keresett. Ma már ritka a két, három feleség, de van. Itt a lakótelepen is nem egy család van, ahol békésen megfér a két, három asszony, közösen nevelve a sok gyereket. Az állam nem engedélyezi, pontosan a szaporulat, a nyomor megakadályozására, de az ősi szokások mindenütt élnek még ma is.

Szomszédom Fatiha szerencsésebb, őt is elküldte a férje, gyermekét, mert az fiú volt, magával vitte, az új asszony neveli. Fatiha nem is láthatja, erre nincs törvény, ezt a férj joga eldönteni. Szerencsés, mert rokonai befogadták, ami igen ritka. Most ő a mindenes. Mos, takarít, gyerekeket pesztrál. Ennivalója van, sőt egy matrac is, amin meghálhat.

Amikor kilép, felveszi a fekete dzsellábot, arcát eltakarja. Mégis észrevették őt, bár ő nem látta az illetőt, de bátyja már megegyezett egész jó pénzért adj őt egy vidéki valakinek. A nyár végén megülik az ünnepet. Fatiha álmodozik, nem tudja kihez kell mennie, elviszik őt, kifizetik az érte járó összeget. Aztán asszonynak kell lenni, sohasem látott emberrel élni, kedvesen, mosolygósan, alázatosan, munkálkodva, mert asszonynak így kell tennie. Az első gyerekéről nem beszél. Neki is ugyanúgy érez a szíve, mint a föld összes édesanyjának. Mestere a házimunkának, finomakat süt, főz, igyekszik, kézimunkázik, készíti új

otthonának díszait. Csillognak a rézedényei, a findzsák, kávé téglák, réztálak. Úgy csillognak, hogy meg is kérdeztem, mivel teszi ilyen fényessé őket. Szemérmesen mondja el a technológiát. A gyerekek vizeletét és sokáig dörzsölgeti. Tud szőnyeget szőni is, bár már régóta nem csinálja, ki tudja nem kell-e újra készítenie?

Dzsamillák, Fatihák, Aisák ma is féltve őrizve, fátyol alatt álmodoznak, nevelik a sok apróságot, húsz év alatt hatvanat élnek, korán halnak, ötvenévesen már anyókák lesznek. Kezükben láncféleség, morzsolják, Allahhoz imádkoznak és alázatosan teszik férjük kívánságait.

Akiket ismertem azonban egyik sem akart európai módon élni. Nem emancipált nők szeretnének lenni, hanem egyszerűen csak boldogok.

Hétköznapiak

Ese van. Meleg, nehéz illatú este. Napok óta nincs víz. A városban sincs. Az emberek kijárnak a tengerpartra, onnan hordják a WC-kezt leönteni, a tengervizet. A lakótelep, mint egy kifordított nagy ház. Mindenki az utcákon van, a meleg elviselhetetlen, a lakások ontják a forróságot. A házak falán csótányok hada mászkál felfelé, hosszú sorokban. Az erkélyekről alkalmasint lelehull a vacsora szeméttmaradék. A szemben lévő ház oldalában bánatos csacsi iáz nagyokat. Párja néhány házzal odébb lehelte ki párját, azóta is temetetlenül fekszik, rajta legyek milliói nyüzsögnek. Már elült a gyerekek vizet keresgélő zsivalyos serege, belefáradtak a kilátástalan keresgélésbe. Feljebb néhány száz méterrel hatalmas daruk, óriás gépek markolják a földet, egyengetik az utat. Az esti órákban könnyebben dolgoznak, mint a tűző napfényben. Hatalmas házóriások nőnek, óráról-órára, egyre magasodva az ég felé. Fel-felvillan a fény, az izzó vas messze bevilágítja a telepet. Odabent a gyáróriásban automata gépsorok, programozott műveletek sorozatai gyártják a csöveket, huzalokat, lemezeket. Milliárdos értékű új és újabbnál újabb gépsorok, műszerfalak kezdik könnyíteni az emberi munkát, egyre nagyobb értékű berendezéseket sikerül a nagy versenyben eladni a neves nyugati cégeknek. Idekint fulladozik a város, ahol van is elvélve klimatizőr, az már régen elromlott, nincs értője, aki megjavítsa.

A napi szenny csordogál ki a házakból, frissen festett házfalak szemlátomást csúnyulnak. Behúzott nyakkal próbálunk sétálni, levegőt szívni, vigyázva, messzebb a háztól, mert gyakori a kirepülő csomag. Napok múlnak el így víztelenül.

Mosok. Csillagos az ég felettem. Itt is hideg a decemberi ég, sohasem látott fénnel ragyog a göncöl, gondolni akarok valamire gyorsan, mert lehullott egy csillag. A kút messze van, húsz km-re a teleptől. Forrás, jószágitató. Inni azért

nem tanácsos belőle, tudom, mégis meghúszom, nagyokat kortyolok. Közben újra és újra kocsik érkeznek bidonokkal, üvegekkel, lassan töltögetik. Bebeállok egy-egy újabb merítésre, dörzsölöm a ruhákat, közben anyámat látom messze a gyerekkoromban, amint a kútról meríti vödrét, melegíti a vizet az üstben, a katlant meg-megrakja a kukorica száraz szárával. A teknő lúg szagát érzem, aztán mordulnék a mellettem köpködőre, de hát elhallgatok. Hiszen én nem vagyok otthon, amúgy is a bámészkodó suhanc gyerekek a saját kútjukat piszkítják. Nézem a vízfordókat, a felnőttek közül senki sem szólna, míg végül csak nem állhatom. Eltakarodnak, nevetgélnek. Közben míg a lassan fejlődő, alakuló Algéria sorsáért aggódok, látom a Dunába csordogáló mérgeket, látom a Balatont, ami lassan pusztul és nem tudom, mit otthon fejlődöttünk-e gyorsan, vagy itt lassú az érés üteme?

Hazafelé tartunk. Tejet, cukrot kerestünk. Majdnem száz km-t jártunk be, sikeresen bevásároltunk. A kis falukon át mindenütt kint üldögélnek, kávéznak, beszélgetnek, tengernyi férfinép. Hétféle, pihenőnap van, de a többi napokon is majdnem ennyien vannak.

Kisütött a januári nap, kicsalja a fázókat, mert a lakások hidegek, fűtés itt igen ritka. Elhagyjuk a falut. Óriási rőzsekötegek jönnek felénk, alattuk derékszögben meghajlott asszonyok, fiatal lányok. Távolabb újabb csoport tűnik fel. A domboldalon itt-ott már összegyűjtött kötegek újabb fordulóra várnak.

Nézem az asszonyokat, gyűrött, öreg arcú huszonéveseket, mögöttük kapaszkodó porontyaikat, ahogy pár szál melegnek valót cipelnek ők is. Elhagyjuk őket, rá gondolni is borzalom. Egy öreg, töpörödött anyóka jön, elmaradt mindenkitől. Leül, kezét ölébe ejtve elfedetlen arcával maga elé mered. A lemenő nap sugara aranynyalábot hint fölé. Csak tetovált keze és nyílt ruháján a keleti minták rikító színei ébresztenek rá, hogy a kép valós, nem a „rőzsehordó nő” Munkácsy festményén.

Szelíden kanyarog az út, paratölgyek eukaliptuszok, olajfák ritkás erdei borítják a dombokat. A zöld takaró egyszerre megszakad, üszkös, ijesztő csonkok, hamuvá égett füvek, gallyak, elszenesedett farönkök hatalmas több hektárnyi részen. Az erdőtüz még a nyáron volt, véletlen éppen a lángoló, ropogó, maró füst mellett vitt az utunk. Messze a környéken még forróbbá vált az amúgy is tikkasztó délutáni levegő. Most értettük meg az erdőtüzek okát, hiszen itt nincs semmi más tüzelő.

Az olaj országában még kevés helyre jut el fűtőanyagként a fekete arany, olajkályhát nagyon ritkán lehet, elvétele egyet-egyet látni. A környék lakói aztán nyaranként meggyújtanak egy-egy területet, és télen csak asszonyhátra kell rakni a tűzrevalót és a békésen kávézó férfinép este a faszén parazsánál melegedhet.

Mikrofonnal felszerelt autók kiabálnak minden kis utcában, felhívják a figyelmet, plakátok hirdetik a pénteki munkaszüneti nap nagy eseményét.

Megmozdul a környező iskola apraja, nagyja, a kora reggeli szemerkélő eső sem csökkenti a jókedvet, a csoportokba verődött emberek hangulatát. A Vasmű és a város társadalmi munkára hívja dolgozóit és a lakosokat. A teherautók hatalmas közeli hegyvonulatok lejtőinél lerakják az embereket, ahol már ládákból várakoznak a kicsiny, törékeny facsemeték. Hónapokig tartott a hosszú munka, amíg a hegyeket teljes hosszukban, magasságukban letarolta, egyengette, megszántotta, teraszosította a gépek számlálhatatlan sora. A kis gödrökben sápadtan állnak a fácskák, gyorsan nőnek, cédrus és eukaliptusz félék. Délutánra már felhők gyülekeznek, estére mire befejezik a közös munkát a természet is megteszi a magáét, esik, éleli a rábízott erdők kicsiny gyermekeit.

Esik az eső. Ömlik napok óta. Mindenütt hatalmas vizek, az úttest alig látszik, művészet átverekedni Annabától a Vasműig. Autók sorai dőcögnek, itt-ott lerobbanva áll némelyik, derékig bebújva gazdája. Megy a sor. Hopp, megáll az egyik jelzés, minden nélkül, mert az ismerőse bajban van. Ketten szerelnek, aztán hárman. Kerülgetik őket, ki-ki megáll, cserélődnek, aztán egyszer csak elindul. A víznyelők, a csatornák a sok hordaléktól, eltömődnek, nő a víz, egyre nagyobb szemekkel esik. Egy hatalmas busz dőcög. Az autósok hagyják, had menjen, ő a nagyobb. Elakad a lélegzetem, mert ilyet még nem láttam. A busz elején kapaszkodik egy ember, egy utas, kint az elején és egyik kezével megállás nélkül törli a vizet, mert a busz ablaktörlője rossz, menni viszont kell.

Aztán látok olyat is, amelyik vezető lassabban dőcög, időközönként kinyúl, kezében ablaktörlő, azzal törölgeti az esőt. Ezek nem rosszak, lehetne működtetni, csak éppen nem lehet kapni és lelopkodják. Így biztonságosabb.

Az eső megállás nélkül szakad, lassan kanyarog a kocsisor, beérnek a Vasműbe, és kezdők egy újabb munkanap. Öt év alatt csaknem negyvenezer lakás, harmincegy néhány iskola, új állami magazinok, piacok, itt-ott már játszóterek is épültek itt Annaában és körülötte.

A gyártelep, ahol lakunk, öt éve alig húsz házból állt, ma már egybeépült egy újabb lakóteleppel, ami akkor még nem is volt. Mindenütt daruk, építkezés.

A Vasmű is óriásit nőtt azóta. Hatalmas területen épült fel az új kokszmű, messze világít az éjszakában az égő fáklya, a felesleges gáz, ami ég. Ez viszont nemcsak fényt, meleget is ad. Így a kokszműtől nem messze sok apró kis ház búvik meg bádogházakból. A lakótelepet elhagyva egy nagyobb völgy, télen patak szeli át, körbe bádogházak. Egy-két földbevéjt lyuk, ma már szerencsére gazdátlanul. A házak mellett már kis kertcskék alakulnak. Hagyma és néhány konyhanövény, lóbab próbálkozik a meleg ellenére. Itt-ott szamarak ténferegnek, a vízfordók.

A szomszédságban munkásszálló. Nem egy szobájában alszanak felváltva, aki éjszakás, annak szabad az ágya. A bádogtelep és a szálló egybeolvad. A közös sors, a nehéz körülmények egybekovácsolják az embereket. Esténként a házak előtt üldögélnek komoly, felelős beosztású emberek is. Ők a munkásosztály.

Járva az országot sok szép épületet láttam, sok lenyűgöző mecsetet, moszkét. Mégis itt a Vasmű árnyékában láttam meg azt a kis imaházat, amit sohasem tudok elfelejteni. Bádogból van ez is. Benne sok-sok gyékény leterítve, fából durván összerakott oszlopokon asztalszerű tartó, rajta egy szép mívű Korán. Ajtaja előtt egy polc a cipőknek. Este nyolc óra felé, mintha varázsütés érné az embereket, elindulnak a kis ház felé. Mire a nap lebukik a dombok mögött, megszólal az imám és tele van a kis terem. Nézttem a cipőket, a bent hajlongó embereket. Igen, a sok lábbelit, amelyet mi odaát már régen eldobtunk volna. Aztán a szürkességbe kilépő arcokat, akik sokszor vacogva térnek nyugovóra, keveseknek jut ágy, vagy fűtött helyiség, de a lelkükben csend van, béke van.

Milyen hatalmas lelki igényük van ezeknek az embereknek. Milyen óriási erő az ő közösségük. Milyen hatalmas utat kellett még bejárniuk, amíg ők is összkomfortban élhetnek, és félttem őket. Vajon nem veszik-e el belőlük közben az, ami a legfontosabb, ami olyan meleggé tudja formálni ezt a nehéz életű telepet, a barátság, a szolidaritás, a jóság, az emberiség, a távolabbi jövőbe vetett szilárd hitük.

A májusi éjszakákon gyakori, hogy megdördül az ég, megerednek az égi csapok és egy-egy utolsó öntözést kap a már kiszikkadt talaj. Egy ilyen májusi viharos éjszakán szokatlan dolog történt. Mohamed Bounaker kis földjén már vastag gyökeret eresztettek a répák, kalászbá szökkent a búza is és néhány kukorica is hajladozott a villámlásokkal terhes éjszakában. Az ígéretes termést azonban nap, mint nap meglátogatták a vaddisznók. Míg nem a gazda engedélyt kért és puskával a kezében leste a hivatlan tolakodókat. Aztán puskavégre került egy testes disznó. De mit tegyen a mohamedán, akinek vallása tiltja a disznóhús evését? Pedig a piaci árak a marha, a birka hús nyolcvan dinár körül, amit ha forintra számolunk is, majdnem négyszáz forint. De a hit erősebb mindennél, a lelőtt állat a sakálok eledele. Bár ez a disznó a mi asztalunkra került. Mohamed a tetemre helyezte a patronokat, mert a sakálok ennek szagától elmenekülnek, aztán kibaktatott az erdőn át az útra, kocsijába ült és felébresztette a disznóevő magyarokat, az ő főnökét, aki aztán minket, és irány a disznóért. A zivataros éjszakában két magyar baktatott az afrikai ég alatt szöve a terveket, a disznó kikészítésének sorrendjét. Ám egy kooperáns nincsen felkészülve ilyesmire, mi is volt kéznél? Egy kapa, két bicska, no meg a két kezünk. A frissen esett esőben törölték kezeiket, nagykeservesen kettécsapták, kibebezték, majd a hátukra vették, mert arabunk Mohamed még a szatyor fülét sem fogta volna meg, Allah őrizze, hogy hozzá ne érjen. Aztán a kocsik elejébe került a disznó és fel a harmadik emeleti erkélyre, most már tovább dolgozásra. No de nappal víz nincsen és hogyan is kell vaddisznót feldolgozni?

Gyerekeinket egy pillanatra felébresztettük, csodálkozva bámulták a vadat, aztán amikor reggel igaziból felébredtek, elmesélték egymásnak álmaikat, hogy azt álmodták, hogy az erkélyre feljött egy vaddisznó. Volt is nagy ámulat, amikor

friss pecsenye várta őket a reggelinél és estére igazi hurka, kolbász is készült, persze bél nélkül, fóliában sütve. De azért igazi volt. Dolgoztak a hűtőszekrények és afrikai életünkben talán olyan jól sohasem éltünk. Igaz volt egy kis probléma is. Ugyanis a szemetesbe kerültek a disznólábak. Amikor jöttek az elhordók, ámulattal néztek bele, piszkálgatták egy fadarabban. Ugyan ki látott már ilyet? Hogy kerülhet ilyesmi ide? Hosszas tanakodásba kezdtek. Olyannyira, hogy a lakás felügyelő szervek véleményét is kikérték, hogy mitévők legyenek. Mígnem megszületett a döntés, hogy a szemetet el kell szállítani. Mi még messze szállítottuk a disznó fejét is, okulva a láb históriából, de mire a sok disznóhús elfogyott, már nem is kívántuk csak a birkát. Persze ha ez tapír, vagy akármilyen állat lett volna is, megettük volna akkor is, mert mint említettem a hús itt nem éppen olcsó dolog. Dehogya is lehet itt válogatni. Röviddel utána olvastuk Fehér Klára Sárgaláz című elbeszélését, és megmosolyogtuk, milyen hüen írta le, mennyire ismerte az idegenben dolgozók életformáját.

Mégis, bizonyára sokáig fogunk még emlékezni a vaddisznóra, a belőle készített ebédekre, az utánzott ízekre, amik az évek múlásával bizony nagyon hiányoztak.

És volt még egy vacsora, amit sohasem lehet elfelejteni. Kisfiam, aki arról álmodozott, hogy tengerész lesz, éppen tizedik évét érte el, a tizedik születésnapot. A születésnap ajándék egy igazi hajó volt, ami befutott az annabai kikötőbe, a Körös. Micsoda öröm volt nekik, igazi tengerészek között lenni! Micsoda élmény volt bejárni egy hajót! Boldogan kalauzolták a gyerekek a vízen járókat iskolájukba, szárazföldi kirándulásra. A kapitány és a legénység igazi felnőtt barátaik lettek. A 16 fős legénység nálunk vacsorázott, aztán mi meg a hajón.

A hajón elfogyasztott magyar vacsora örök emlék marad mindnyájunk számára, akik idegenben találkoztunk. Ültünk a zászló alatt, magyarul beszélgettünk, mintha egy kis szigeten lettünk volna. Hirtelen döbrentünk rá a felsajgó vágyra, hogy félük négeresre sült bőrünk kívánja már az otthoni szellők hűvösét, de ez még várat magára.

De sokat kémleljük a kikötőt, hol jár most a Körös? Milyen szelek fújnak? Kísérje az útját mindig szerencse!

A forró nyári napokban, amikor a lehúzott redőnyök mögött is izzik a levegő, amikor a lemenő nap sugarai úgy érezzük, még forróbbá, parázslóvá izzítják a házak falait, legkellemesebb hétvégi időtöltésünk a tenger. A mindig titokzatos, a mindig változatos, a forró lángolásban is hűvös óriás kékség, mint a mágnes hívja, vonzza az embert.

Voltak plázsok, ahol találkoztunk az ismerősökkel, voltak, ahol a halászhajó friss rakományából válogathattunk. Voltak szigetes bűvárparadicsomok, forróhomokú gyöngyszemnyi kis öblök. Chetaibi északi partjain vad sziklák

zuhantak a vízbe, tűhegyesre kikoptatott kőóriások meredtek ki a mélységekből, és a tíz, tizenöt méterre lévő tengerfenéken elmerült újság betűit pontosan olvashattuk a kis csónakból, vagy úszkálva a friss hullámok között.

Szebbnél szebb halak bukkantak fel az öbölben, amit, mint egy hegyi nagy tavat öleltek körbe a hegyóriások. Bazaltbánya hatalmas oszlopait hordták egy távolabbi építkezésre. Az öböl végtelenbe nyúló horizontján fel-feltűntek a fehér hajók, sirályok köröztek meg-megújulva, és csak néha zavarta meg a csendet egy-egy vidám gyereksereg.

Az északi szirtek megmászására is vállalkoztunk a déli perzselésben, lenyűgöző látvány fizetett fáradságunkért, olyan mélységes csend, amiért valóban megérte megmászni az irdatlan magasságot. A felettünk szinte ránk hajló bazalttömeg alatt parányi, kicsiny hangyáknak éreztük magunkat, karnyújtásnyira a meredély, alattunk négy-ötszáz méteres mélységével.

Egy távolabbi, néha ködbe vesző kis öböl parányi szigettel, római kori nyaralót, romfalakat rejt.

A kicsiny városka világítótornyából messze látni széltében, hosszában a látóhatár kitarul, nyugat felé belátni a kabiliai hegyeket, keletre egészen az annabai világítótorony csaknem 100 km-es távolságát.

A reggeli párában a parti hegyek összeolvadnak, izgalmas felfedeznivalókat ígérnek. Hosszan sétáltunk sok km-nyire a vad hullámozás koptatta sziklák között, meg-megmerülve a hűs víz hullámölelésében. Irdatlan mélységek, játszótérnyi sín lemezek, törések, alig egy-két méternyi, aztán a tátongó sötét. A parton ametisztet, kalcitot és szebbnél szebb kristályokat szedgettünk. A kopárrá vált hegyek csúcsán magasodik egy fehér kis építmény, szent sír, egy marabu temetője.

Álmosan ért véget az esti hazaút, az úttesten legelésző tehenek, félelmetes kanyarok teszik próbára a vezetőt, de a nyár esti lebukó nap bíborszínei, a sárgából mélyvörösbe hanyatló óriás napkorong, a hirtelen sötétre váltó égbolt millió csillagával, tücsökhangú szellő sem járta forró éji csendjével feledhetetlen kirándulásokat adott.

De minden öblöt, fürdőhelyet felülmúlt csendjével, hatalmasságával, tisztaságával el-Kala hófehér homokú partja, Messida. Általában a kora reggeli órákban indultunk, amikor még úgy úsznak a párafelhők a rétek felett, mintha füstcsíkok szálltak volna a zsombékosból. Mert Annabától alig húsz km-nyire terül el egy hatalmas sött, olyan tó, aminek csak az esőzések idején van vize, aztán csak fehér sófoltok, a kirepedezett föld, a sárgára kiégett fű és nádcsomók jelzik a kóborló állatoknak, hogy itt víz volt a tavaszi hónapokban. Az esők után mintha valóban egy nagy tó vize csillogna, kis nádszigetekkel, hófehér kócsagfélekkel, térdig vízben álló tehenekkel.

A parton gombák nőnek, sokat szedegettünk egy-egy korai napsütésben. A tó másik oldalán sziklák, különös alakzatú hegyek, kis kőházak, de igen sok helyen ma is gurbik, vesszőházak adnak otthont a legeltető emberek népes családjainak.

A tavat elhagyva álmosan nyújtózkodó faluk állnak, mindig kávézó arabjaikkal, fehér házakkal, rőzsehordó asszonyokkal, vizet fuvarozó szamarakat zargató gyerekekkel.

Itt-ott feltűnnek az ezüstszínű erdők, pár éves ültetésű eukaliptuszok, olajligetek. Aztán egy tábla jelzi, hogy erre már vaddisznók járnak, jobbra, balra hatalmas erdő ősfákkal, kisebbekkel a legváltozatosabb rendben.

Télen váltakozva állnak a lombja vesztett fák, az örökzöldek, a tavaszi meleg gyorsan csalja a leveleket, szinte észre sem vesszük, mikor öltözött díszbe, virágba az erdő, csak a virágözön, a döngő méhek, a veszélyesen sziszegő kígyók, a hosszú sorokban vándorló hangyák hívják fel a figyelmet, hogy vigyázat, az erdő újra él!

Ez az erdő az, ahol a tikasztó fényben is meg kellett állni, ahol hatalmas fák lombjai simogatnak hűvösen a forró ájulásban is. Ebben az erdőben laknak a titokzatos manók, akik csak nyár este jönnek elő, kicsiny lámpásaikkal. És ez nem is annyira mese, mint valóság, mert az el-Kalai strandolásból hazafelé tartva csodálkozva fedeztük fel az erdő szélén elterülő hatalmas termőföldet, ahol óriás dinnyék milliói nőnek, körbe az erdő felől fáklyák tüze ég. Ugyan miért? Találgattuk. Hajnalig égnek a lángok, hogy a vaddisznók mindig éhes serege ne menjen be a dinnyeföld gyümölcsét enni.

Aztán egy mélyen elterülő lapos vidék után, ahol karcsú oszlop int tiszteletteljes megállásra, mudzsaid temető és emlékoszlop vakító fehérsége után feltűnik az igazi tó. Valamikor összefüggésben volt a tengerrel, azaz a tó tengerből volt, de a sok hordalék, a homok elzárta és ma az egyik halgazdaság csónakjai ringatóznak rajta. Mögötte fehér falu, szocialista rendjével, kerengős oszlopcsarnokával mesésen illik a tájba.

A falu mögött újabb tó, körben a partján, mint egy őserdő úgy nőnek a szúrós, tüskés növények, óriás fák. A tó különös, szürkés kékséggel válik el a tenger színétől, egy hatalmas homokvonulat választja ketté, de a tó még mindig sós, ez is elzáródott tengerből. A homokhegyek átvisznek egy régi város maradványaihoz, az ősi el-Kala régi kikötőjéhez. Az összekötő út a mostani várossal már járhatatlan, benőtte a dús növényzet, bár mi megpróbáltunk átjutni rajta, de csak gyalog és igen nehezen lehet. A vad tengerpart, a csodálatos öböl látványa megéri a fáradságot.

Aki az autóúton megy, elhagyva az első tavat, egyszer csak egy domb magasában, ahol már a tuniszi határt jelző tábla is kint van, megpillantja a hegytetőn a várat, ma katonai erődítményt, és az első, ami mindenkit megérint, az a különös illatú levegő, amit már a tenger felől hoz az északi szél.

Még a nyári forróságban is kellemes, hűvös leheletű, pedig van vagy negyvenöt fokos a hőmérséklet és még csak reggel van. A Messida patak méla legelősőkön kanyarog, majd szürke vulkánok kialudt, dermedt hegylábainál visz a tenger felé. Itt-ott a parti sziklás táj homokhegyekbe vált át. Közvetlen a megdermedt hegylábaknál még azoknál is magasabb vöröses sárga homokhegyek emelkednek. Fenyők száraz illata lebeg, aztán utunk rákanyarodik a messidai útra. A patak tavirózsákat ringató, teheneket itató, nyáron is bővizű. Hirtelen emelkedő visz a magaslatra, és óriás homokdűnék között feltűnik a tenger mélykék végtelenje. A partra érve mélyen a vízben ledőlt oszlopok, összetöredezett régi kikötő maradványai. A főépület, egy kalóz-korabeli vár falai, ma is állnak. Mint egy óriás erődítmény kettéosza a homokos parti tájat, egyik felén messze benyúló homoknyelvek, lankás part, másik oldalon a vízbe ömlött megdermedt, tüskésre szaggatott láva alkotta kis szigetek csábítanak felfedező úszkálásra. A nagy homokpart vagy két km-nyi hosszan terül el, mögötte legalább akkora homokhegygel, amit megmászni nagyon nehéz. A nyári tikkasztó fényben oly forró a homok, hogy bőrünket is leégetné. Hamvas szürkére kiégett, mégis élő növények kapaszkodnak benne, feljebb borókafenyőfélék festik zöldre a sárguló homokot. Gyíkok napoznak, teknősbékák totyognak a víz felé. A nyári nap izzón áll felettünk, elmegy a délutánba, és énem is veszünk tudomást az idő múlásáról. Amikor bíborköpeny terül a kék hullámvilágra, megjelennek a fehér sirályok kicsiny hajócskákat kísérve, akik a napi halfogást viszik a kikötőbe. Ekkor vesszük csak észre, hogy esteledik, és holnap új nap van, munkanap, a hétköznapi tennivalók rendje. Némán utazunk hazafelé, ki-ki ezerszer újra éli a mélységes csend, a lágy hullámozás, a simogató szellő és az időtlenségben eltelt hétvége felejthetetlen óráit.

Kartágói szilveszter. Tiddisz, Djemila, Timgád, Kemissa.

Aki az észak-afrikai tájakon jár, gyakran úgy érzi, megáll az idő. Csak egy-egy nagyobb hazai ünnep döbrent rá arra, hogy lapokat kell írni, üdvözlőket, hogy otthon díszesebbek és terítettebbek az ünnepi asztalok. Ebben a lassan csordogáló időgépben döbrenten néztünk az arabul írt naptárra és annak is valahol nem az utolsó napjain jutott eszünkbe, hogy pár nap és megérkezik az 1982-es esztendő. Algériában nem szokásos szilvesztert tartani, minden évben nagy csendben próbáltuk hallgatni a hol jól, hol sehogy sem hallható magyar vidámságokat. Csak az éjfél hozta közelebb túlsó partot, és rendhagyó módon itt nem pezsgővel és nem is borral, csak csillogóbb szemekkel köszöntöttük mi is az elkövetkezőt, az újat, a következő évet.

1982-ben azonban ennél is rendhagyóbban ünnepeltünk, mert lehetőségünk nyílt arra, hogy ellátogassunk Tunéziába, ahol úti célunk Kartágó városa volt.

A festői tengeröblre nyíló Hamilkár szállodában búcsúztunk az évtől, magyarosabbra fogva vacsoránkat, mert itt még szalámit is lehetett kapni, gyermekeink legnagyobb örömére. Ám a halkan csobbanó tenger hullámai oly hamar álomba ringattak, hogy csak a hajnali napfelkelte csodálatos látványában fürödve köszöntöttük egymást boldog újévvel és elindultunk felfedezni a múltat, Kartágót.

A főniciai Kartágó nyomait ma sehol sem találni. A rómaiak szinte a földig lerombolták, hogy helyette mindent felülmúló újat építsenek, de nekik már nem sikerült. Mégis minden lépés a múltba vezet. Kisfiaim egy felásott földdarab mellett numid pénzt találtak. Lépten-nyomon előbukkan egy-egy töredék és nagyon sok újra beépül a mai, gyönyörű ízléssel épített város új falaiba.

A kartágói isteneket ábrázoló kis szobrocskák még numid elemeket őriznek. Napvilágra kerültek Melgart és Astarte istenek szentélyei, ahol tucatjával kerültek elő kisdedek hamvai, csontvázai. A főniciai kanaáni emberáldozati helyekre aztán római szentélyek épültek.

A III. század óta Kartágó keresztény lett. Legszembetűnőbbek ezek az emlékek. Péter és Pál apostol is úgymond jártak e városban, Rómába vezető útjuk állomásaként. Némán meredeznek az arénák romfalai, az amfiteátrum, ahol Septimus Severus alatt vadállatok végeztek az állhatatos keresztényekkel. Itt születtek meg a latin nyelvű keresztény irodalom legkorábbi művei.

Az első kartágói székesegyház gyönyörű falai között némán vonul előttünk a történelem, vandálok és bizánci császárok hódításai, majd az arab invázió fényes sikereinek emlékei. A franciák 75 éves uralma alatt is épült egy hatalmas templom, a Szent Lajos dombra. Állítólag ezen a helyen halt meg 1270-ben. Sírja fölé később bizánci mór stílusban székesegyház épült, majd ennek romjaira hat évi tervező munka után Pougnet abbé építtette az 1890-ben felszentelt francia templomot. Ma már üresen meredezik ez is, pedig oly közeli múltból érinti meg a csodálat.

Innen látszik a mostani kormányzósági palota, díszruhába öltözött örök járnak fel s alá, Habib Bourgiba testőrei. Mindent felülmúló látvány a Kartágó fok meredek sziklafalaira épített kicsiny városka, Sidi-bu Said. Valamennyi háza múzeum, bár ma is lakják mindet, talán ez is adja sajátságos arculatát. A kicsiny városka a tuniszi arab világ Mekkája. Gazdagon díszített házait mindenütt kékre festett elemek tarkítják. A fehér és a kék díszítőelemek, az indák, szalagok végtelen rendszere mégsem okoz zavart, valami bámulatos összhang kapcsol össze mindent. Jobban megnézve felismerhetők a stilizált labirintusban a Korán szavai. Ez az a varázs, ami rendet teremt az itteni világ zűrzavaraiban.

A város elhagyva külvárosi tuniszi házak, kis faluk hasonló képet festenek, mint Algériában. Talán egy kicsit jobban élnek, a turisták sok valutát hoznak.

Hazaútban megnéztük Utica romjait, ami az első főniciai telepések városa volt, majd Bizertát a kalózávárost, ahol azok a török hajóhadak szálltak partra, amelyek oly sok magyar rabszolgát is elhurcoltak.

Messze a várostól különös, kicsi templom áll. Meghatottan álltunk előtte, betűztük az oly ismerős ejtésű neveket. Itt még jobban megérintett a sok történelmi szenvedés, itt gondoltunk bele igazán abban, hogy a sok-sok rom és a ma is hatalmas kultúrákat hirdető nagy birodalmak mennyi-mennyi szenvedést, mennyi otthonától elszakított ember jajsavát őrzik! A kicsiny templom különös éke az volt, hogy virágok nyíltak előtte. A török világ Európából elhurcolt rabjai emelték és a keresztény hitvilág itt megfért az iszlámmal arab földön is. Bizertában delfinek úsztak be a kikötő viharos hullámai közé, Tabarka tűszikláit már hullámóriások szaggatták, és mire Algériába értünk, megérkezett a hideg, esős hónapok évszaka, a szürke hétköznapi szigorú rendje.

Az évenként sok százezer turistát vonzó Kartágó és Tunézia római romjai mellett nem maradnak el Algéria földjén sem az emlékek, romvárosok, sőt messze felülmúlják azokat. Szinte teljes épségükben állnak elénk a színházak, hosszú-hosszú utcások, templomok, oszloperdők, kézművesek lenyűgöző alkotásai. Jártunk már néhány jeles városban, de tegyük most egy kirándulást a legrégebbi Tiddiszbe, a legépebben megmaradtba Djemilába, a legnagyobb Timgádba és egy kicsi városkába, Kemissába.

Tiddisz Konstantinnal szemben fekszik, alig húsz, harminc km-nyire, pontosan úgy, mint a nagyváros Konstantin. A sziklaszurdok ugyan itt szerényebb mélységű, de a látvány minden fáradságot elfelejtet, az esővízbe ázott rossz utat, a hatalmas lépcsők mászásának fáradságait. Mert a lépcsők legalább háromszor akkorák, mint egy normál lépcső. Milyen magas, hatalmas emberek járhattak rajta? Tiddisz falai nem is hasonlók a megszokott romokéhoz.

Ahogy felértünk a városkába vezető útra, az első látvány a kapu. Olyan kapu, ami fölött az ívelés félköre hatalmas faragott kövekből áll, egy késpenge sem férne közéjük és a környéken többször is rengő föld mozgásai sem tettek még kárt benne lassan kétezer év leforgása alatt.

Az utcákon milliószámra cseréptörmelék, itt-ott nagyobb darabok is, mázasak, mintásak. Kisfiam alig fél óra alatt szép formájú korsó darabjait rakosgatta össze.

Az utak kockaköveinek repedéseiben tengernyi sárga, rózsaszín, bódító illatú virág, sohasem érzett különös illatokat hoz a szél. A házak falai állnak, csak a tetejük hiányzik, de itt-ott az is megvan. Minden ház alatt üregek, csatornák és kiderül a titok, messzebb, a hegy másik oldalán melegvizű forrás tört fel, és ennek a vizét vezették az ókoriak minden lakás padlózata alá, így tulajdonképpen fűtött volt az egész város télidőben, nyáron pedig elvezették a forrás vizét a város alá. Hatalmas keselyűk szállnak felettünk, távolabb egy bárány tetemét tépdesik. Seholy egy ember, mi csak sétálgatunk, aztán észrevesszük, hogy már a holtak birodalmában járunk. Temető, sírkamrák, sírfeliratok, de a latin betűk fölött sokkal régebbi arcok, domborművek néznek ránk, amik semmiképpen sem a rómaiak munkái.

Később kiderül, numid város, egy kézműves telep romjaira telepedtek a hódítók a rómaiak, aztán elhagyottan áll azóta az idők végtelenjében.

Djemila a kietlen setifi fennsík óriás hegyei között őrzi az emberi alkotások ma is csodálatra méltó emlékeit. Constantin és Setif között hosszan kanyarog a magas fennsík útja, jobbra- balra hosszan elnyúló új fatelepítések, még selymes levelű, zsenge fácskák jelzik, hogy újra erdő fogja borítani ezt a most köves, terméketlen síkságot. Az erdősávok olyan jelentősek, hogy már most is megjelenik a reggeli órákban felettük a pára, a köd, alattuk meg fű zöldül már, szemet gyönyörködtetően a sárga, vörös kőszínek állandó látványa után. Djemil magasan a hegyek között fekszik, egyre feljebb kanyarog az út, itt-ott nagyobb kőkolosszusok, romépületek. Gyerekek integető hada állít meg, szépen faragott márványtöredékeket, fejeket árulnak. Előkerülnek az olajmécsesek, régi római pénzek. Egy darabig azt hisszük ügyes hamisítványok, de látjuk hamisítatlan eredetiségüket, és sajnálkozunk. Micsoda élelmések ezek a mindig nevető, fekete szemű gyerekek, de micsoda károkat okoznak! Mennyi értékes darab került így az avatatlan kezekbe!

Mire megpillantjuk a hatalmas kiterjedésű rommezőt, forrón tűz a vakító fény, és vezető is kínálkozik. Nagy múltú városban történt néhány feltárás, kutatás is. Még a franciák építettek egy rómaik utánzó stílusú múzeumot, abban látható az eredeti város makettje. De a valóság többet mutat. Septimus Severus alatt épült legtöbbet, hatalmas templomainak falai, oszlopai sértetlenül állnak ma is. Az utcákon, tereken járva felfedezzük a csatornahálózatot, a házak bejáratain még a vaskopogtatók a lovak kikötésére használt kampók is a falban vannak. Függekertek elvadult teraszai, az utcákon a padok kőkolosszusai, mozaikok, csodálatos márványlépcsők, gazdag kultúrájú várost keltenek életre.

A hatalmas színház húszezer ember befogadására is alkalmas volt. Ma is sértetlenek a sorok, a színpadi főfalak, oszlopok, öltözők, a színpad előtti árkok, ahol gladiátor küzdelmek is folytak. Az első sorok között egyikünk halkan verset mond és a harmincadik sor magasában kitűnően felerősítve érthető még a suttogás is. A mai színházak jutottak eszembe, a milliós értékű elektromos erősítők, az üvöltő, hangos tánczenék, és ekkor állt elénk az újabb csoda. Fiatalok, turisták egy kedves csoportja a nagy idők színházát, útikönyvet lapozgattak, kattogtak a fényképezőgépek, aztán ki-ki letelepedett. Egy szőke, magas fiú gitárt vett elő, leült a színpad egyik hatalmas kövére és halkan, nagyon halkan elkezdett játszani. A némaságba dermedt levegő megtelt a szépség, a harmónia, a muzsika varázslatos hangjaival. És amikor elhalkult már a pengő gitár, valahonnan messziről egy pásztorsíphoz hasonló hangú hangszeren válaszolt rá a dzsemili pásztor, a hegyek messzeségéből.

Sohasem éreztem magam ennyire egy színház bűvöletében, mint akkor a római falak között. Sajnáltam a kihasználatlan lehetőséget, de mégis örültem annak, hogy vannak emberek, akik megérik hol, mikor kell szépet, nemeset cselekedni.

Aki az algériai római városokat járja, nem hagyhatja ki a legnagyobbat, Timgád romjait. A város az Aures hegység lábainál gyönyörű környezetben fekszik. Ha vonalzóval húznánk, akkor sem lehetne mértanilag pontosabbat, tökéletesebbet alkotni.

Fölöttünk havas hegyek fehérlenek, távolabb fekete, szürke falú bányamaradványok, omladékok, valószínűleg ezüstbányák voltak.

A Colonia Marcianna Triane vagy Timgád a római harmadik légió városa volt, tulajdonképpen katonaváros. A IV. században azonban felkelés tört ki, eretnek mozgalmak indultak el, és itt volt a donatisták eretnekjeinek központja is. 533-ban óriási sereggel berber csapatok támadták meg, igen nagy részben elpusztították, majd rátelepedtek. A hódító arabok még virágzó várost találtak, de a berberiek előlük inkább az Aures járhatatlan sziklái közé húzódtak, így a nyolcadik századra a legnagyobb algériai római nagyváros elnéptelenedett. Sokáig hordták a köveit, ma is sok batnai ház áll, ami ezekből épült.

Az 1900-as évek elején nagyméretű francia feltárások folytak, ezek nagy részét azonban elhordták. Amik megmaradtak a timgádi múzeumban láthatók, hatalmas Jupiter szobor, aki tulajdonképpen Septimus Severus maga, homlokát császári koszorú díszíti. Lenyűgöző mozaikjai hatalmas falakat borítanak.

A hosszú római utca cédruserdőkben ér véget, kicsiny falu rejti a Szahara kapuját Oued Abdit, ahonnan az utazó egy mai világba lép át, az Aures hegyeinek félelmetes szurdokaiba.

Itt volt az algériai nemzeti felkelés kiindulópontja. 1954-ben itt Arris városban alakult meg a Nemzeti Felszabadítási Front egyik vezető szerve, a Kilencek Bizottsága. A chaouiák sajtóságos kövérai biztos menedéket nyújtottak a szabadságukért küzdő algériaiaknak.

A kemissai romok nem nagyságukkal, nem templomaikkal hívják fel a figyelmet. Hogy kik voltak a hajdani lakók? Ie. öt-hatszáz éves romfalak. Háromszáz méterrel lejjebb iu. 200-ban épültek újabb romjai, cserépmaradványai bizonyára sok régészt, kutatót csábítanak. Pénzeket, szobortöredékeket vettünk fel a pusztai földről. Eső után gazdag leletek kerülnek felszínre, de itt még nem kell senkinek.

Körös-körül kihalt csend. Ötven km-t jöttünk, sehol egy lakott ház, sehol település. Hatalmas hegyek kékek, szürkék, messzire nyúlnak. Kopár fennsík, letarolt hegyóriások. Egyszer csak előbukkan oszlopaival, templomromjaival a múlt. Hatalmas színház teljesen épségben maradt falai, sorai. A fürdőben békák kuruttyolnak, de vize kristálytiszt, a medencéjében vidáman lehetne fürdeni ma is, csak a növényzet burjánzott el benne. A kis patak, forrás a hegyben ered, keresztül folyik a fürdőn, hosszan megvan még a csatorna, ahol folydogált. Ma a birkák hűsölnek a nagy romok árnyékában. Lejjebb az újabb mező és még lejjebb a hosszan nyújtózó út mellett hófehér mecset, fehér kerengős épületsor

parányi méretekben láttatja, hogy itt egy mai, egy algériai kis falu áll. Egy szocialista falu az ezer közül.

Múltat, jelent egy fehérköpenyes, sietős muzulmán igyekszik összekötni, lebegő járásával siet fel hozzánk, valami érdekes történetet várunk tőle. Ám ő csak kincseit mutatja, gyönyörű pénzgyűjteményét kínálja eladásra. Nehezen érti, hogy számunkra más az érték, a látvány, hogy itt lehettünk, hogy barangoltunk egy távoli világban, és csodáltuk az emberi elme az építészet e nagyszerű alkotásait.

Egy ősi művészet pusztulása.

A kabil hegyek égre törő csúcsai kelet felé megszelídülnek, és mint két lágyan ölelő kar úgy fogják, zárják maguk közé azt a kis völgyet, ami folyócskát ringat, és lassan kihömpölyögnek kis dombokká lapulva a tengerre. A parton fehér és kék házakkal áll egy kicsi város, Colo. A kikötője mögé magasodó alig kétszáz méteres hegy Dzserba szigete, de nem igazi sziget, csak félsziget.

Paratölgyek és olajligetek váltják egymást, egyre dúsabb lombú fákkal, göcsörtös, tekeredett törzsük a múltó idő viharait őrzi. Ahol a folyó szélesen elterül, alámossa a partszakaszt gazdag kertek, zöltség és gyümölcsösök, nyárra hatalmas dinnyeföldek, pirosuló paradicsomok mutatják szorgos gazdáik munkáját. Távolabb egy kis út vezet, újra ölelő hegyek közé, egy újabb ága a nyárra már száraz folyónak. Itt-ott tűnik csak fel néhány *gurbi*, vesszőház.

Jöttünket látván gyerekek hada vesz körül, és szemünk megakad egy ház kerítésének tövében, ahol mindenféle korsók, kőagyag edények sorakoznak. Tudakoljuk kik, hol csinálják, de szokatlan hangzású nyelvüket nem értjük. Aztán távolabb egy szemrevaló *gurbi* vesszőajtáját belökjük és váratlan vendégként Szalemmal köszöntjük a ház népét. Csak asszonyok, akik otthon vannak, vakító fehér fogsoruk, éjfélete szemük kacéran nevet, aztán elébük kapják rongyaikat, hiszen idegenek vagyunk és ők a férfiembert látva azt sem tudják mit tegyenek.

Három asszony az udvaron, dolgoztak, főztek, gyerekeik körülöttük, csirkék kapirgáltak a borzasztóan elhanyagolt földön. Körös-körül korsók, díszes agyagedények. Nagy nehezen megértették, hogy mit is szeretnénk. Megtudni, mit mire használnak, hogyan készítik? Ebben a kietlen környezetben elképzelhetetlen volt, hogy ilyen ízlésű szép dolgok szülessenek a pusztá kézzel. Pedig ők, az asszonyok e munka művelői, maguk gyűjtik az agyagot, mossák, formázzák, égetik az összegyűjtött tehéntrágyával, ők festik egyszerű szürke, kékesfekete színekkel, ősi motívumokat díszítve rá.

Ezekben főznek, ezek az edények tartják hidegen egész nyáron a vizet, ott sorakoznak a házak oldalában, aztán amik eltörnek, kidobják és csinálják az újabbakat.

Gazdagon válogathattunk a repedt edények között, amik nekem is jó szolgálatot tettek a vízhiányos napokon, mert meg tudtuk javítani, ragasztani valahányat.

Délután, amikor már majdnem visszaindultunk, egy öreg bácsi elmesélte a történetet. Vagy ezer évvel ezelőtt, ahogy ő mondta, görög hajósokat vetett partra a vihar, akkor még nem éltek itt emberek. A görögök letelepedtek és úgy próbáltak élni, ahogy tudtak. *Ehol e* – mutatja – egy amfora, ki tudja hány száz éve áll már itt, aztán látva elragadtatásunkat, örömmel nekünk adja. Ketten alig bírjuk megemelni. Valószínű, innen e szép formájú művészet.

Aztán az esti fényben megláttuk az asszonyokat, akik mentek a kútra a forráshoz. Hátukon a nagy vizes edények, korsók, nevetésük messze hangzott, hisz a kútnál találkoznak, beszélgetnek, és vetnek pillantást egy-egy idegenre is szabadon.

Négy évvel később búcsúkirándulásra jöttünk újra ebbe a faluba. Megdöbbenésünk leírhatatlan volt. Sehol nyoma sem volt már agyagedényeknek, a kidobáltakat benőtte a gaz, a piszok, és a forráshoz siető asszonyok hátán ott csüngött idomtalanul és formátlanul a kék, zöld, fehér műanyag bidon.

A gyönyörű fogsorú gyerekek szájában szuvas fogak nevettek ránk, és mert a műanyag edényben bizony megromlik a víz, gyakori a sok betegség, hasmenés. Az egész környék olyan volt, mintha beteg lenne. Itt-ott megjelentek már a kőházak, de a szép asszonyarcok, a vidám nevetés mintha valamiért eltűnt volna, vagy csak mi képzelődtünk? És mindenfelé, amerre néztünk műanyag szemetek éktelenkedtek, még csúfabbá téve az amúgy sem éppen tiszta környezetet.

Ami megőriz bennünket magyarnak lenni.

Mindenki, aki útnak indul a nagyvilágba, legyen az kalandvágyó, kutató, vagy átutazó, bármerre megy is, mindig összehozza a sors azokkal, akik egy véletlen folytán csapódnak mellé, akik félszegen kérdeznak rá, hogy magyarok? Aztán megered a nyelvük. Ki így, ki úgy, de az azonos nyelv az idegenben hihetetlen és csodálatos erő.

Különös találkozásaink voltak a legkülönbözőbb emberekkel. Hogy mennyire különbözünk mi, egy anyanyelvűek, hogy mennyire kifordítja az embereket a más levegőjű világ, elmondok néhány találkozást.

Hamam Mescutim mellett, ahol gejzír módra tör fel a forró víz a földből, ahol kis kőkúpok maradnak egy-egy betemetődött forrás helyén, van egy érdekes hegy. A „fekvő nőnek” mondják, mert a formája valóban arra emlékeztet. A hegy környékén igen-igen régi temetkezési hely van, a dolmenek. Kisebb-nagyobb üregek, pontosan tájolt sírkamrák, egymásra rakott kőlapok hatalmaskodnak az egyébként kietlen, csendes, óriás hegyek között. Egy hétvégén itt kirándultunk. Alattunk a mélységben birkák, kecskék legelésztek, a

pásztor akkorka volt, mint egy gyufaszál, olyan óriásiak a méretek. Fent sehol emberfiát nem láttunk, csend, tücskök, bódító apró májusi virágok mindenütt. A kövek veszélyes kígyótanyák. Egyszer csak megállt egy kis busz, szemlélődők szálltak ki belőle és messziről magyar szavak hallatszottak. Mint akik soha sem láttak még magukhoz hasonló emberfiát, nagy csodálkozással vették magyar köszönésünket. Aztán ki-ki elmondta mit, miért van itt. És a rövid szóváltás tizedik mondatában azonnal a tárgyra tértek: - van nálunk néhány üveg Whisky, nem tudjátok, hol lehetne eladni? Vagy netán nem akarjátok megvenni? – kérdezték. Nehezen fog ez menni, hiszen a mohamedánok nem isznak – mondtuk. Ezen borzasztóan csodálkoztak, ugyanis senki nem mondta nekik, mikor elindultak ebbe az országba. Ám a mi csodálkozásunk akkor lett igazán nagy, amikor váltig nekünk akarták eladni, több mint tízszeres árért. Aztán mindenáron azt tudakolták merre, hol lehet olcsó innivalót kapni. Nem tudtuk megmondani.

Vannak kis halászfaluk, vannak hivalkodóbbak is, ezeréves kultúrákat őrzők. Vannak európai stílusú nyaralók, mesébe illő arab fürdőhelyek. Vannak hatalmas kikötővé nőtt városok, mindig füstösek, mindig dohosok. Vannak megbúvó, csendes kis homokfövenyek, vannak sziklaszirtes bűvárparadicsomok. Vannak csendre intő titkos partok, ezernyi felfedeznivalóval, teknősbékák szülőhomokjával, ide-oda totyogó kis békulákkal.

Vannak hullámozó, vad, dübörgő partok is, ha nekivadul az északi viharos szél, még az utakig is felcsap a sós víz, hogy utána csillogó kristályok díszítsék a partot, mint ezernyi gyémánt a napsugár szelíd játékában. A megvadult zabolátlan tenger néha úgy tűnik örök csendes, selymesen ringatózó, játékos parti csobbanása álomba ringató. Örök változó és mégis örök állandó.

A mindig voltból a mindig lesz-be, fehér, fekete hajóóriások futnak be, viszik az északi földrész felé a déli világ kincseit, olaját, a természet emberi célra szelídített termékeit. A hajók mindig titokzatosak, a végtelen csábító ígéretével, új partok felé, új utakon az örök nagy vízen, a tengeren.

Hammam Mescutim hőforrásai

Találkoztunk az arabbal, aki valamikor magyar volt. Furcsa históriája még a második világháború előtti időkből kezdődött. Kivándorolt, mert akkor a harmincas években nem volt munkája, csak a diplomája. Amikor minden reménye elfogyott, beállt az idegen légióba. Végigjárta a poklokat, a tűzfészkeket, volt kegyetlen szolga és alázatos nagyúr, aztán amikor fordult az élet sora és a légióból megszökött elvett egy arab asszonyt. Gyerekei már csak hallomásból tudják, hogy valami közük van a magyarokhoz. Ám az öreg, aki időközben egy jól menő vendéglőt nyitott, szívesen mesélte legmélyebb érzéseit,

és meghatódva simogatta meg gyerekeim hímzett kis mellényeit, a hazai motívumokat. Aztán bezárkózott és soha többet nem volt módunk találkozni vele.

Az algériai vállalatok sok külföldit alkalmaznak, ezért gyakran a francia, a német vagy angol, eredetileg magyar, a tapasztalt munkaerő az ötvenhatos. Ezek az emberek – bizonyára vannak kivételek -, de legtöbbször a másik magyar előtt igyekszik a legjobbnak, legszebbnek festeni életét. A közmondás való igaz, „messziről jött ember azt mond, amit akar”, de mindegyiknél van valami apróság, ami elárulja, hogy a legbelsőbb, a legtitkosabb mégis csak fáj. Szánandók ezek az örök fecsegő, nagyotmondó figurák, aki a harmadik pohár ital után sírva fakadnak, és lépten-nyomon keresik mindenütt a hazaiak társaságát. Bárhol a világban, de mindig idegenek.

A párizsi utcán az Eiffel torony árnyékában szólított meg egy kikopott kabátú honfi, bűvész, bárénekes, aki csak a hangunkat, a szót akarta hallani. Szégyenkezett, hogy egy pohár italra sem tud meghívni, egyébként jól megy az üzlete.

A nyugat-európai nagyváros egyikében kifestett, koros asszonyság, teleaggatva bizsuval, váltig állította, hogy az élete nagyszerű. El akarta mondani élettörténetét, jött a nyomunkban, aztán megértette, vagy megérezte, hogy önmagáért csak ő, aki valamit tehet. Mindenki sorsának Kovácsa.

A nagymellényű svéd magyar lenézően ömlengett a pénzvilágról, az arab ország legjobb szállodájában lakott, cége fizette, de boldog volt, ha egy magyar asztalához ülhetett és még boldogabb, ha potyázhatott.

Én azt hiszem, mindenkiben, aki elhagyja az otthon levegőjét, ha az évek mennek, lehet a sorsa bármilyen, de egyszer csak valami miatt megmozdul a lelkében, valami. A hazavarázsló erő lehet egy virág, egy kép, egy hang, de ha egyszer megszületett, élete végéig kíséri hordozóját.

Szántuk, sajnáltuk ezeket az embereket, mégis valamiféle idegenséget éreztünk irántuk, valamiféle belső ösztön arra készítetett, hogy elkerüljük őket.

Lassan, ahogy teltek az afrikai évek, mi is megéreztük a hazahívó erőt, a hiányt, a lassan növekvő vágyat, azt az érzést, amit otthon talán csak a szüleitől messze nyaraló kisgyerek érezhet meg.

Mennyi minden hozta közénk! A november elején már érett narancsok, azóta is minden szemnél, amikor elkezdem enni, az első illat valami mélységes melegséget, otthon illatot hoz.

Karácsonyok fenyőillatú levegőjét, amikor én még nagyon örültem a fa alatt lévő első narancsnak. Édesapám egyszer a narancs mellé elmesélte, hol, milyen

messze terem. Akkor, annak a titokzatos narancsérlelő világnak a tájait, embereit próbáltam elképzelni, és lám, most meg a narancs az, ami az idő pillanatnyi töredéke alatt is átrepít a tengeren.

A biskrai datolyaszüretkor a dunántúli dombok szőlőillatú, mustszagú embereit láttam hajlongani, az idők múlásával lassan minden új csodában, új látványban azt kezdtük felfedezni, mi benne, ami hasonlít valamire, ami otthon van.

A karácsonyi erdőben terített kis asztalon íriszcukor díszlett, a fenyő maga az igazi erdei cédrus volt, ám a füstölthús főtt levét sokáig szolgáltuk az ebéd után is, mert csak egy falatnyi volt az otthoni, de benne volt egy világ, a Haza. Sokszínűek ezek a vágyak és legyen az bármilyen ember, aki valamiért kötődik a szülőhelyéhez, előbb-utóbb megérzi.

Európa vendégmunkásai az emigránsok már egy autó jelzésének is megörülnek. A DZ jelzés az algériai. Az utcán maradt gépkocsi bizony a franciáknál nincs biztonságban. Algériai fiatalok egész éjjel mellette örködtek, mert a koci gazdája az ő hazájukból jött, kötelességüknek érezték vigyázni rá.

Az algériai idegen, aki Európában, legtöbbje Franciaországban dolgozik, messziről felismerhető. Ő az, aki az utca szennyét seprő, aki a legnehezebb munkákat végzi. Ő az, aki a város külön negyedeiben él. Egy vakáció visszaútajában gépkocsink Marseille előtt alig 60 km-re elromlott, és komoly javítást kellett végezni rajta. Hétféle, szombat lévén nagyon nehezen sikerült találni javítót, garázst, végül is egy kisvárosban ragadtunk, és a gyerekekkel az este beálltával szállást keresni indultunk. Minden szálloda tele volt. Egy véletlen folytán egy kétes külsejű helyen is próbálkoztam. A receptionban egy kabil asszony volt, tőle kérdeztem nincs-e valamiféle szállás és az ő nyelvén üdvözöltem őt. Nagyot sóhajtott, ebben minden benne volt. Mikor elmondtam mi történt, és mert a gyerekekkel mégsem maradhatok az utcán, a nyilvánosház egyik szobáját elkérte a tulajtól, rendbe hozta amennyire lehetett. Vigyázott a két kisgyerekre, amíg én visszamentem a garázsba tudatni férjemmel, hogy hol is a szállás. Másnap reggelit hozott és fekete szemén mélységes sajnálkozás volt, hogy most velünk mi lesz? A szállás költségét nagy nehezen elfogadta, de a reggeli árát nem. Végül felajánlotta, hogy keres algériaiakat, hogy ha pénz problémánk van, ha valami kell, segítenek. Aztán mikor mondtuk, hogy rendben minden és, hogy keresztül Kabília felé visz utunk majd haza, azaz újra vissza Algériába, akkor csillogó szeme mögött mélységes vágyat és szomorúságot láttunk. Sokáig tűnődtem rajta, mennyivel könnyebb elviselni az életet, ha a jószág vezérli az embert.

Aki hajóval érkezik Algériába, messziről kitűnik a többi autóstól, mert csomag a hátán, azaz tetején is. A hajóérkezés után messze-messze a kikötőktől is észreveszik a tengeren túlról jövőt. Ha DZ a rendszáma, természetesen algériai, legalább is erről ítélve. Soha sem érzett csoda volt, amikor az országúton integető bekötött turbános arabok, kabilok üdvözöltek, mintha régi ismerősök

lettünk volna. Ahol megálltunk, rögtön kezet fogtak velünk, jókat kívántak. Jó volt így visszaérkezni! A szennyet, a piszkot, a sovány táplálkozást, a vízhiányt egy-egy ilyen érzés sokáig kompenzálja az emberben.

Sajnos nem volt ilyen felemelő érzés, amikor a határon az első hazaútban megérkeztünk. Tudtuk, hogy nem fogad minket zenekar, de belesóhajtani az otthoni levegőbe az elsőt, azt már nagyon vártuk. A sóhaj azonban belénk fagyott, mert a hegyeshalmi határőr géppisztolyával magyarázta, hogy na kiszállás – amit egyébként mi is tudtunk -, aztán mivel minden rendben volt, az első 100 km-en éppen ötször állítottak meg igazoltatás címen. Rossz érzés volt gyanús személynek lenni. A két megérkezés bizonyára sok kiküldöttben mérlegeltetik. És megint csak elgondolkoztam azon, hogy milyen kár, hogy a bátorság, a férfiaság, a talpraesettség mellett teljesen kihalt a fogalmainkból a jóság, ráadásul még mintha szégyellnénk is ezt az erényt. De aztán az idő múlandósága visszazökkenti az embert a szolgálatba, a hétköznapi életbe, és megint boldogan kapja kezébe a hazai újságokat. Csendes a lakás azokon az estéken, ki-ki magában olvassa, járja az otthoni világot. Betetézi az este hangulatát, ha véletlen a hazai híreket is sikerül fogni a rádión.

Ünnep volt azon az estén is, amikor bekapcsolva a televíziót egyszer csak magyarul szólalt meg. Dehogy is sajnálkoztunk afelett, hogy csapnivalóan rossz népzenei összeállítás volt. A szó, az anyanyelv szavai a szívünkig jutottak el. Aligha ismerik a hazai gyerekek azt a fajta örömet, amit egy-egy meselemez tud nyújtani. Micsoda öröm volt gyerekeink arcán a sugárzó boldogságot látni, amikor megérkezett egy Halász Jutka lemez és a magyar népmesék. Messzi óvodáskor elfelejtett szavai csengtek, gyönyörű tisztasággal úgy, ahogyan csak az anyanyelve csenghet az embernek, amilyen gyönyörű nincs semmilyen szótárban.

Vágyak, mennyi-mennyiféle vágy keríti hatalmába az embert! A látni vágyás, utazni vágyás, más nép megismerésének vágya, a vad, vagy a csendes tiszta vágyak, látni a tengert, érezni, menni a végtelen hívó szava után!

De mindnyájunk lelkében ott van az a parányi kis lak, a Duna, a Tisza, vagy a nagyváros nyüzsgő házainak egyikében, ahová mindig visszajárunk. Ahonnan lehet erőt, kitartást meríteni. Mögöttünk áll a hazaváró kis és nagy család, a képzeletünkben díszbe, ünneplőbe öltözött ország. Az akác virága, ami csak otthon illatozik, az egyre szennyesebb vizű Balaton, amiért itt még jobban fáj a szívünk, a Dunántúl kedves dombjai, a simogató szelek, a havas takaróba burkolt téli tájak, ízek, illatok, hangok, szavak, amik bárhol is járunk a világban, csak otthon, csak nálunk vannak.

Mert mindezt tudjuk, érezzük, mert bármikor történik bennünk a telítettség – az elegendem van már az idegen világból – előttünk van kapu, amin be lehet menni. Csak ez a tudat az, amivel élve el lehet viselni egy hosszú távú szolgálatot idegen földön. Csak ez a tudat az, ami felemel, amivel fényesebbre csiszolhatjuk

emberségünket, ami megőriz bennünket bárhol a világban tisztán, igazul magyarnak lenni.

Afrika kapuja –Algír.

A milliós nagyváros Algír, alighanem a világ egyik legszebb fekvésű fővárosa. A dombok, a mély tengerből, a messzeségben a kabíliai hegyek, a kikötő köré épült fehér házak, a vakítóan kék ég varázslatos városa nem egy író megihletett. Az időszámításunk utáni második évszázadban a rómaiak Icosiuma állt e helyen. A X. században az arabok keresztelték El Djezairnek, ami szigetet jelent. Rászolgált erre a névre a francia hódítás idején, hiszen az algíri Kasbah volt a „sziget”, minden ház erődítménnyé vált, az ellenállási mozgalom színterévé. A hófehér várost, amikor M. Rozet francia tudós 1833-ban megismerte, azt a gyönyörű arcát mutatta, amellyel méltón érdemelte ki az akkori világ egyik legszebb és legkultúraltabb városának nevét.

Hatalmas vízvezeték-rendszer, szennyvízelvezetésének csatornahálózata egyedülálló volt a franciák szemében. A hódítók arról számoltak be, - hogy a muzulmánok rendkívül tiszták és rendszeresen fürdenek -. Az utcákat, a házakat naponta mosták, a márványkövezetek ragyogó fehérek. Minden vallásgyakorlás szabad, a muzulmánok még a keresztény körmeneteket is engedélyezik. Csaknem száz iskola működött a francia bevonulás napjaiban. Igen nagy szeretettel viseltetnek gyermekeik iránt, bármilyen rendetlenkedésért, rosszért sem használják sohasem a testi fenyítést.

Victor Hugo 1842-ben járja a várost és elragadtatva ír a kék égről, a tengerről, a hófehér házak építészeti és emberi varázsairól.

Mivé lett ez a gyönyörű város? Száz év alatt az Európában kultúrnépnek nevezett francia, akire figyelő szemekkel tekintett a haladó világ, a kegyetlenség, a szenny, a piszok, az embertelenség sohasem látott nyomát hagyta ezen a földön. Húsz évvel a felszabadító háború után, ma sem lehetett még felszámolni azt az irtóztos pusztítást, amit véghez vittek.

Az utcákon, a szürkévé vált fehér falakon emléktáblák. A ma embere, aki nyitott szemmel járja az algíri utcákat, keveset láthat a múlt lenyűgöző városából. Olyanná vált, mint minden nagyváros. Keskeny utcái, millió gépkocsija, az iskolából délben kiáradó gyerekek hada, a mindig tele szállodái, a hatalmas, nyüzsgő kikötője semmivel sem teszi mássá, mint bármelyik más főváros, kikötőváros. Én mégis azt az Algírt őrzőm, azokat a sohasem érzett érzéseket, utcaképeket, amelyeket akkor láttam, amikor vastag és fekete betűkkel írt a történelem.

1978. december 30-án Huari Bumédien temették. 1965. július 19-én vette át a forradalmi kormány vezetését. Algéria népe nemcsak a vezető látta benne, hanem a mudzsaidot is, azt az egyetlen személyt, akire rábízta magát, aki kivezette őket a nyomor, a sötétség poklaiból, aki hajlékot adott a megkínzottaknak, iskolákat, tanulást, jövőt nyitott az új nemzedéknek. Hogy személye ki volt Algéria népének szemében, azt csak azon a napon kezdtem megérteni, amikor a temetési menet elindult a Mártírok teréről, amikor elhangzott az el-Kebir dzsámiban a búcsúztató imádkozás.

A hófehér város milliós tömege, a fehérlepleles nők fájdalmas sikongatásai, az emberszemekben ülő félelem, a jövőért való aggodás borzongató látványa Algéria történelmének szomorú emberre szabott napja volt.

Az el-asnami földrengést követő birkaünnepen újra gyászolt az ország. Ha itt keresztény templomok lettek volna, akkor bizonyára egész nap zúgtak volna a harangok. Algír összes mecsetjében, az utcákon és mindenütt Allah neve észállt az imádkozók ajkairól. Algéria lakói Allahba vetett bizalmukból, hitükből merítettek erőt elviselni a rettenetes csapást, amit a természet kiszámíthatatlan erői rájuk mértek. Egy alig lábadozó ország megnyitotta a szívét. Elindult a segítségnek, az emberi testvériségnek, együttérzésnek olyan magas fokú izzása, amit soha semmilyen katasztrófa alkalmával sem képernyőn, sem híradásokból nem hallottunk, nem láttunk.

A halál, a természet csapásai muszlim ember számára bizonyos mértékig másfajta értelmezésűek, mint nálunk.

- Mindnyájan Allah kezében vagyunk – mondja a mohamedán ember, - csakis ő az egyetlen, aki eldönti sorsunkat, csakis benne bízhatunk, tőle remélhetünk. Allah a leghatalmasabb! –

1982. május 4-én azonban olyan esemény történt, ahol Allah hatalmasságával is szembeszállt az erőszak, a terror, az emberi kegyetlenség. Algéria tizennégy mártírja nem vitt kezében fehér zászlót, hiszen a légifolyosók útjain szabad utat kapott. A béke követői voltak. Benyahia külügyminiszter vezetésével tizennégy tagú delegáció indult útnak az Irak-iráni háború béketárgyalásain közvetíteni. Mielőtt a célhoz értek volna, megtámadta gépjüket két ismeretlen jelzésű repülő, és az iráni hegyek között életüket veszítették.

Két nappal később a késő esti órákban megérkezett az algíri Bumédien repülőtérre a mártírok holttestét hazaszállító repülőgép. A hatalmas légikikötő embertömeggé vált, gyászolók százai kísérték a mártírok útját.

A temetés napján, másnap, május 7-én a kormányzósági palotából ismét az el-Kebir dzsámiban búcsúztatták a holtakat. A Mártírok terén fegyelmezett, néma embertömeg. Ezen a napon a koszorúzási ünnepségek voltak mindenfelé az elmúlt években. 1945. május 8-án a Győzelem napján 45 ezer ember halt mártírhalált, mert az örömnünnepet a francia sortűz vérbe folytotta.

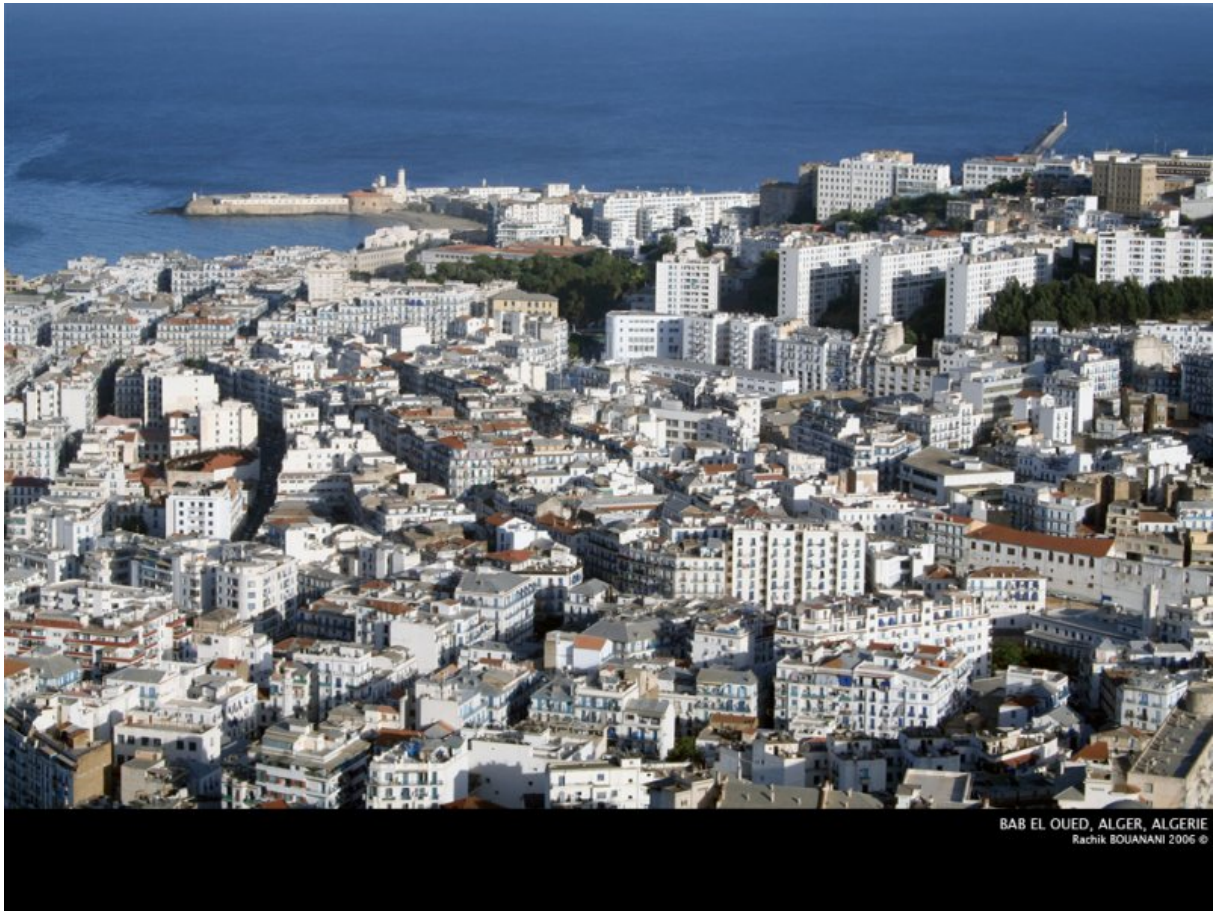
Itt a Mártírok terén halomra dőltek vérbe a békemámoros emberek, akik közül sokan francia zászlók alatt küzdöttek Európában és Korzikán, egy másik embertelenség, a fasizmus ellen.

Ezen a májuson, 1982-ben a Mártírok terén megdermedve álltak az emberek. Olyan némaság volt, olyan mélységes volt a gyász, amelyet emberszemekben ritkán látunk. Most nemcsak a haza, az algériai föld vérzett, most nem a szabadság zászlaja hullott a földre, hanem az emberi hűség, szolidaritás, a béke nemes és tiszta mindnyájunk vágya tiportatott meg.

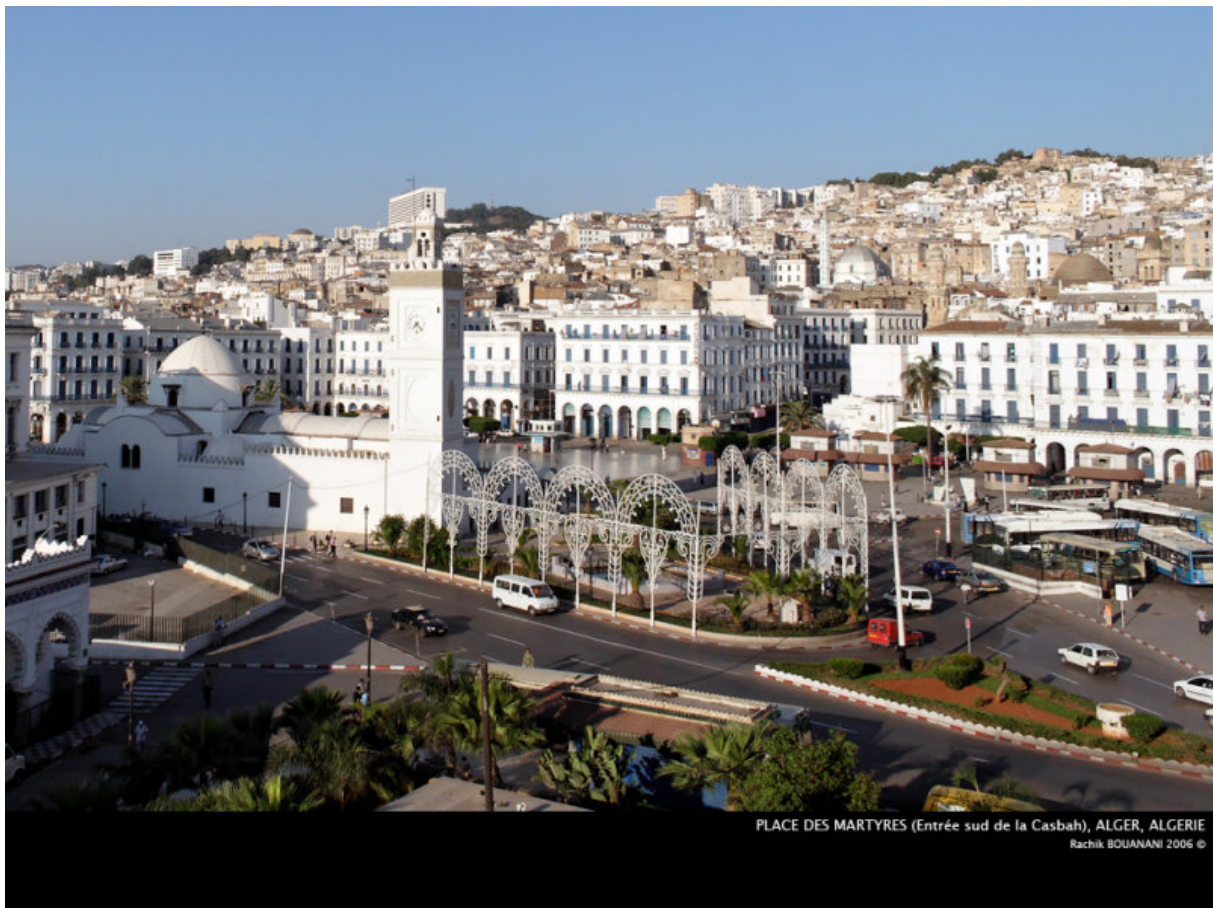
1982-ben, amikor a lenni, vagy nem lenni kérdése parázsfokra izzította az európai világot, amikor az emberiség a holnapjáért rettegett, amikor már elszabadultak a józan ész, a jóság, a nemesség, az emberség megtartó erői, amikor az apokalipszis veszélye nap, mint nap előttünk lebegett, amikor a megállj-t parancsoló szavak már erejüket veszítették a fékevesztett háborúskodásnak, akkor józanul mérlegelve elindult testvér a testvérhoz, olajág helyett jó szóval, az ész, az értelem jövőbe vetett biztos hitével. És akkor testvér-ország a testvérré fogott fegyvert.

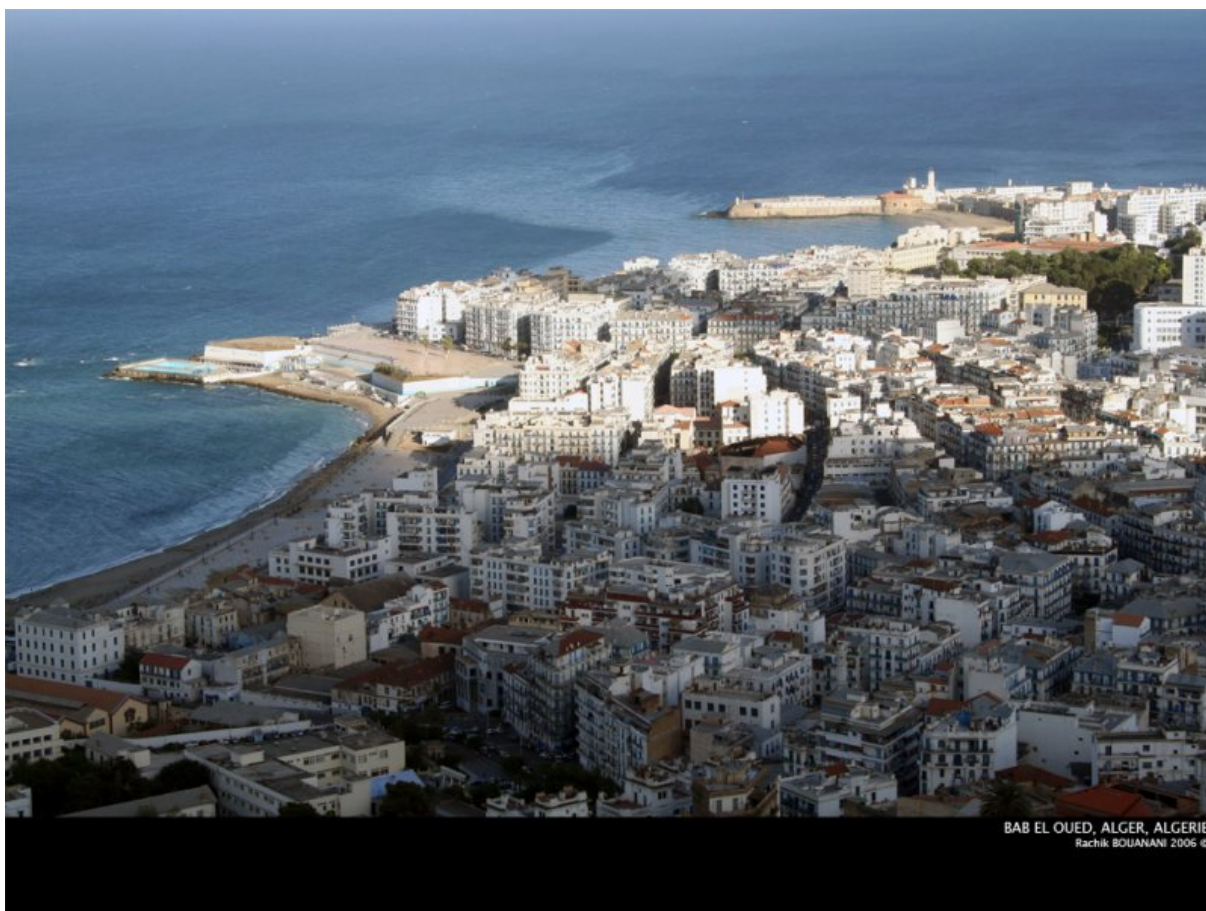
Május 7-én a hófehér város el-Kebir Dzsámijából halkabban szólt az Allah Ahbár. A megrendülés, a könnyek, a májusi hideg szél összeszorította az emberek szívét. A béke megmaradt darabját szorongattuk mindnyájan, azt a megsebzett Békét, amiben mégis hiszünk, aminek hitéből tovább építjük, építi ez az ország a holnapját, őrzi a múltját, írja a történelmét. Az egyetemes és megálmodott világbéke reményében hajtok fejet Algéria hősei előtt, mudzsaidok, mártírok sírjai, hétköznapi hősök, anyák, országépítő mesterek előtt. A tiszta, az igaz ember legnemesebb hite, a világbéke emberszívekbe zárt ereje előtt.

BAB EL OUED, ALGER, ALGERIE
Rachik BOUANANI 2006 ©

Algír a fehér város

A búcsúzás

Amikor a búcsúzás napjai érkeztek és kezet szorítottunk minden jó baráttal, akkor ünnepelte Algéria függetlenségének huszadik évfordulóját.

A fejlődés nehéz, ellentmondásos útjaiból öt évet tölthettünk ebben a csodálatos országban. Aztán egy csendes nyári pénteken, az algériai vasárnapon befutott a kikötőbe a Tipassa nevű hajó, hogy utasai között minket is átszállítson a túlsó partra, Európába. Felbúgott a hajó kürtje, elcsendesült a déli napsütésben a város, és mint egy úszó sziget elindult a hajó a messzeség végtelen kékségű útjain.

Mellettünk úsztak el a kedves plázsok, sziklaszirtek, a világítótorony. Mennyi izgalmas élmény, mennyi felfedezés, közös rácsodálkozás és most előttünk az új ismerős és mégis ismeretlen, a legigazibb otthon, a Haza.

A hosszú hajóúton jutott eszembe egy nagy utazó bölcse értelme: - ha járod az utat, akár a legvadabbakat is, mindig minden éghajlat alatt vizsgálódásaid tárgya elsősorban az ember legyen, legyen az civilizált, vagy durva, faragatlan. – Talán egy icipicit megismertem az algíri embereket. Sokat kaptam tőlük, olyanokra tanítottak meg, amikre Európában nem fordítanak figyelmet. Algériában más volt az értékrend, a mérce. Jó volt abban a mesevilágban élni, forró katlanaiban, piszkos utcáiban, selymes homokdűnéi között. Gazdag emberré váltam, olyan kincseket kaptam, amelyből sok sok éven át lehet a lelkemet egyensúlyban tartani. Életem meghatározó élménye volt, és boldogan mennék vissza még ha oly kicsiny időre is.

Szeretném, ha aki eljuthat ebbe a csodaországba, tudja meglátni a titkokat, a kincseket, és legyen képes arra is, hogy megértse az emberek különös gondolkodását.

Fiam, mint végzett tengerész, tíz éve után járt Annabában. Elmesélte, hogy nem lehet leírni, milyen gyors és hatalmas volt a fejlődés. Találkozott régi ismerősökkel, sétált a régi utcákon, házunk folyosóin.

Akkor már nem volt vízhiány és legnagyobb meglepetésére eltűntek a bádogházak ezrei. Nagyon kellemes élményekkel jött haza.

Nagyon különös dolog lenne, ha én is láthatnám újra ezt a világot, valószínű folytatódna ez a sorok, közel harminc év után. Talán akkor lehetne egész a történet. Nem mondhatom el, hogy *volt egy farmom Afrikában*, még pálmafáim sem voltak, de megértettem mit jelent a szabadság fogalma, és találkoztam a *fehők népével*, és ez azt hiszem három nagyon szép emberi történetet be tudnék fejezni, mert ez róluk, az algíriakról szól, de valahol a világ rettenetesen bonyolult éterében nem jutottak el hozzám a felhőkön keresztül küldött üzenetek.

Tartalom

A kezdet

Annaba, Hotel Touring . Az első galett és arab vacsora.

Egy kis földrajz. Hullámozó tengerparton, hullámozó homokdűnék között.

Berberek, Kabilok, Tuaregek, Mozabiták. Sidi Amár el-Hadjar a Vasmú lakótelepe.

Főniciaiak – A római birodalom – vandálok – bizánciak – Az arab hódítás.

A francia *kolonizáció*. A felszabadító háború

Az első hóesés. Barátok és ellenségek. Rablók között a kősvatagban.

A titokzatos Szahara. Tebessa – Souk Ahras – A nomádok között.

El-Oued az oázisváros. Vendégségben az ezer kupola egyik udvarában

A homokdűnék bársony útjain, a letűnt királyok városába Touggurtba

Biskra, Hotel Okba vagy Zibans, idegenvezető konflis-kocsival. Panoráma egy ősi moszká tetejéről, mezítláb a szőnyeggyárban.

Tavak a sivatagban. A titokzatos sottomok.

A Messaudi kút legendája. Ouargla, Sedráta. Gardaija az elvarázsolts kikötő

Zarándokúton a sziklarajzok birodalmában!

Egy iszlám év. A gyertyaünneptől a birkaünnepig. A zarándokút Mekkába.

Beszélgetés a hadzsokkal.

Vakáció Észak Algériában.

Skikda – Constantin – Bejája. Kabilia. Orán. Kirándulás a majom-völgybe. Utak a nagy királyok romvárosaiba

A tragédia. Földrengés – szökőár – hószakadás.

1981 virágözönű tavasza.

Asszonyorsok. Sabrina otthona.

Hétköznapiak

Kartágói szilveszter. Tiddisz, Djemila, Timgád, Kemissa.

Egy ősi művészet pusztulása.

Ami megőriz bennünket magyarnak lenni.

Afrika kapuja –Algír.

A búcsúzás

Vannak kis halászfaluk, vannak hivalkodóbbak is, ezeréves kultúrákat őrzők. Vannak európai stílusú nyaralók, mesébe illő arab fürdőhelyek. Vannak hatalmas kikötővé nőtt városok, mindig füstösek, mindig dohosok. Vannak megbúvó, csendes kis homokfövenyek, vannak sziklaszirtes bűvárparadicsomok. Vannak csendre intő titkos partok, ezernyi felfedeznivalóval, teknősbékák szülőhomokjával. Vannak hullámozó, vad, dübörgő partok is, ha nekivadul az északi viharos szél, még az utakig is felcsap a sós víz, hogy utána csillogó kristályok díszítsék a partot, mint ezernyi gyémánt a napsugár szelíd játékában. A megvadult zabolátlan tenger néha úgy tűnik örök csendes, selymesen ringatózó, játékos parti csobbanása álomba ringató. Örök változó és mégis örök állandó.

A mindig voltból a mindig lesz-be, fehér, fekete hajóóriások futnak be, viszik az északi földrész felé a déli világ kincseit, olaját, a természet emberi célra szelídített termékeit. A hajók mindig titokzatosak, a végtelen csábító ígéretével, új partok felé, új utakon az örök nagy vízen, a tengeren.

A sivatagban minden van, és semmi sincs. Isten van ott, emberiség nélkül. Nem hallani semmit. Valami mégis csöndesen sugárzik.

- Az teszi széppé a sivatagot - mondta a kis herceg -, hogy valahol egy kutat rejt...

Meglepődtem, mert egyszerre megértettem a homoknak ezt a titokzatos sugárzását. Titkot rejtett valahol a szíve mélyén... ami széppé teszi őket, az láthatatlan. Mert, amit látok, az csak a kéreg. Ami a legfontosabb, az láthatatlan. A sivatag eleinte csöndes és üres, nem nyílik meg az első napon. Ha nem mondasz le érte az egész világról, ha nem fogadod el hagyományait, szokásait, sohasem fogod megismerni, mint hazát, otthont, élhető világot. A sivatag bennünk mutatkozik meg. Hogy közelébe jussunk, nem elég, hogy meglátogassuk, hogy igyunk a kút vizéből, az kell hozzá, hogy egy forrás - a vallásunk legyen! Mert kell egy forrás, tiszta forrás, ami a vallásunk is lehet.

